

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

- واکاوی رویکردهای احیای فضاهای گمشده شهری (مطالعه موردی: فضای رودکنار مهران رود شهر تبریز)
مرتضی میرغلامی؛ حامد پیتی؛ مجید صیثوری..... ۱-۱۶
- سنجش و ارزیابی نتایج پروژه های شهرهای هوشمند در کشورهای مختلف و استخراج الگوهای برتر به منظور بهبود عملکرد پروژه های
آتی
آرش ثقی اصل؛ سویل مجید زاده؛ نسترن تکه نی..... ۱۷-۳۲
- ارزیابی اثرات اجرای طرح های هادی روستایی و نقش آن در توسعه روستایی (نمونه موردی: روستاهای شهرستان کرمانشاه)
امیرعلی ذوالفقاری؛ ساره رضایی اسحق ونیدی..... ۳۳-۵۱
- بازآفرینی فرهنگ مبنای بافت تاریخی با تأکید بر جذب گردشگران (نمونه موردی: محور خاقانی شهر تبریز)
محمد تقی پیربابایی؛ فرنوش بهاء لوهوره..... ۵۲-۷۳
- تحلیل تطبیقی حکمرانی خوب شهری (مطالعه موردی مناطق ۴ و ۵ شهر اهواز)
نسیم عیسی پور؛ محمد رجبی؛ سیما کریمی مطلق..... ۷۴-۹۰
- تأثیر برخی ویژگی های فردی بر میزان تمایل شهروندان در استفاده از کمربندسبز به منظور گذراندن اوقات فراغت در کوه پارک
مشهد
کیانا اسداله زاده؛ جلال محمودی؛ ابوالفضل رضاطلب..... ۹۱-۱۰۶

صاحب امتیاز: دکتر سعید ملکی

مدیر مسئول: دکتر کریم حسین زاده دلیر

سردبیر: دکتر سعید ملکی

اعضای هیأت تحریریه:

دکتر کریم حسین زاده دلیر استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه تبریز
دکتر سعید ملکی استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید چمران اهواز
دکتر احمد پوراحمد ۱ استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه تهران
دکتر صدیقه لطفی استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه مازندران
دکتر عیسی ابراهیم زاده استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه سیستان و بلوچستان
دکتر حمیدرضا وارثی استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه اصفهان
دکتر رسول قربانی استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه تبریز
دکتر حسین نظم فر استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه محقق اردبیلی
دکتر مسعود صفایی پور استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید چمران اهواز
دکتر ناهید سجادیان استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید چمران اهواز
دکتر محمدعلی فیروزی استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید چمران اهواز
دکتر یارمحمد قاسمی استاد گروه علوم اجتماعی دانشگاه ایلام

اعضای مشورتی هیأت تحریریه (بین المللی)

Saied Pirasteh, Faculty of Environment, University of Waterloo, Waterloo, Canada

Soheil Sabri Centre for Spatial Data Infrastructures and Land Administration in The University of Melbourne

ویراستار فارسی: دکتر مختار ابراهیمی استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه شهید چمران اهواز
ویراستار انگلیسی: سجاد ملایی قلعه محمد
مدیر داخلی: دکتر الیاس مودت
کارشناس نشریه: مهناز حسینی سیاه گلی
صفحه آرایی: فهیمه فدائی جزی

ناشر: دکتر سعید ملکی (خصوصی)

آدرس: ایلام، خیابان پاسداران، خیابان شهید چمران، بن بست شهید چمران، کدپستی ۴۸۴۸۴-۶۹۳۱۶

شاپای الکترونیکی: ۲۷۸۳-۰۷۶۴

تلفن: ۰۸۴۳۳۳۵۰۹۲۴-۰۹۱۸۸۴۲۴۴۱۵

پست الکترونیک: srdjournal@gmail.com

پست الکترونیک پشتیبان: sustainableregionaldevelopmentstudiesjournal@gmail.com

وبسایت نشریه: www.srds.ir

این فصلنامه مسئول آرا و نظریات مندرج در مقالات نیست. فصلنامه در ویرایش مطالب آزاد است؛ مقالات دریافت شده برگردانده نمی شود.

این فصلنامه با عنوان "مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه ای" در زمینه جغرافیا (تخصصی) به زبان فارسی و ترتیب انتشار فصلنامه مجوز انتشار به شماره ۸۲۷۸۲ مورخ ۱۳۹۹/۰۶/۳۱ از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی دریافت نموده است.

راهنمای تدوین و ارسال مقاله به فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه ای

نحوه ارسال مقاله

- ۱- پذیرش مقاله صرفاً از طریق سایت فصلنامه <http://srds.ir> امکان پذیر است. برای ثبت نام در سایت فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه ای و ارسال مقاله لطفاً مراحل زیر را اجرا فرمایید:
- ۲- به سایت <http://srds.ir> وارد شوید. به سایت فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه ای خوش آمدید.
- ۳- روی گزینه (ورود به سامانه) کلیک کنید، سپس روی کلمه (ثبت نام در سامانه) کلیک کنید. صفحه ثبت نام ظاهر خواهد شد. پس از تکمیل صفحه ثبت نام روی گزینه ذخیره در پایین صفحه کلیک کنید، آنگاه به E-mail خود مراجعه فرمایید و کد کاربری و رمز ورود خود را دریافت نمایید.
- ۴- در این مرحله، کد کاربری و رمز ورود که از طریق سیستم به ایمیل شما ارسال گردیده، وارد کنید و از خدمات Online فصلنامه استفاده نمایید.
- ۵- یادآوری: قابل ذکر است که از این اسم شناسه و کلمه عبور هم برای انجام داوری و هم برای ارسال مقالات خود می توانید استفاده نمایید.

راهنمای نگارش مقاله

- نشریه "مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه ای" در علوم جغرافیایی، برنامه ریزی شهری و منطقه ای، محیط زیست شهری، آمایش سرزمین، علوم اجتماعی، شهرسازی و سایر رشته های مرتبط، به زبان فارسی، مقاله می پذیرد.
۱. نشریه "مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه ای" فقط مقالات علمی را می پذیرد که جنبه علمی و پژوهشی داشته باشد.
 ۲. حاصل مطالعات، تجربه ها و پژوهش های نویسنده یا نویسندگان باشد.
 ۳. مقاله قبلاً برای هیچ یک از نشریات داخلی و خارجی ارسال و یا در هیچ یک از آنها چاپ نشده باشد.
 - ۴- زبان رسمی فصلنامه، فارسی است، اما چکیده مقالات به زبان انگلیسی نیز ضروری است.
 - ۵- مقالاتی که توسط دانشجویان کارشناسی ارشد و دکتری با همکاری استادان راهنما و یا مشاور تهیه می شود، ضرورتاً باید با امضای استاد مربوطه به فصلنامه ارسال گردد؛ در غیر این صورت در هیأت تحریریه قابل طرح نخواهد بود. در عین حال نویسنده مسئول و ترتیب اسامی نویسندگان به همان ترتیبی که در سایت ثبت شده باشد، در مقاله خواهد آمد و پس از آن غیر قابل تغییر خواهد بود.
 - ۶- چکیده فارسی مقاله (۲۰۰ تا ۲۵۰ واژه)، و شامل باید دارای مقدمه و بیان مسأله، هدف، روش، یافته ها، نتیجه گیری و ۳ تا ۷ واژه کلیدی باشند.
 - ۷- مقالات ارسالی به فصلنامه، در محیط Word با قلم B Nazanin نازک فونت ۱۲، فاصله تقریبی میان سطور ۱ حروفچینی و تایپ گردد. حاشیه از بالا ۳، از پایین ۳، از راست ۳ و از چپ ۳ سانتیمتر باشد. عنوان مقاله با فونت B Titr ۱۴، مشخصات نویسنده یا نویسندگان با فونت B Nazanin ۱۰، چکیده فارسی با فونت B Nazanin ۱۰ و چکیده انگلیسی با قلم Times New Roman ۱۰ فهرست عنوان های متن با فونت B Nazanin Bold ۱۴، عنوان های فرعی با فونت B Nazanin Bold ۱۲، منابع و مآخذ با فونت معمولی Nazanin ۱۲ نگاشته شود.
 - ۸- مقاله در چهار فایل جداگانه شامل؛ یک فایل مقاله با مشخصات نویسنده یا نویسندگان با فرمت Word، فایل دوم حاوی مقاله اصلی در محیط Word بدون صفحه مشخصات نویسندگان، فایل سوم حاوی مقاله اصلی PDF شده بدون صفحه مشخصات نویسندگان و فرم تعدنام مقاله باشد.
 - ۹- مقالات ارسال شده باید دارای بخش های زیر باشد:

صفحه اول:

عنوان کامل مقاله به فارسی، مشخصات نویسنده یا نویسندگان بر اساس فرمت مجله چکیده فارسی (۲۰۰ تا ۲۵۰ واژه)، کلید واژگان فارسی (۳ تا ۷ واژه کلیدی).

و عنوان کامل مقاله به انگلیسی، مشخصات نویسنده یا نویسندگان بر اساس فرمت مجله به انگلیسی چکیده انگلیسی (۲۵۰ تا ۳۰۰ واژه)، کلید واژگان انگلیسی (معادل کلید واژه های فارسی)

صفحه دوم

به بعد متن اصلی مقاله آورده شود، شامل: مقدمه و بیان مسأله، مبانی نظری، معرفی محدوده مورد مطالعه (با ارائه نقشه)، پیشینه پژوهش، روش پژوهش، تجزیه و تحلیل داده ها، نتیجه گیری، پیشنهادها، منابع و مأخذ باشد.
✓مأخذ در متن مقاله به روش APA شامل؛ داخل پرانتز با ذکر نام خانوادگی نویسنده، سال انتشار: صفحه مورد استفاده آورده شود.

✓مثال نحوه ارجاع در داخل متن: (شکوئی، ۱۳۷۲: ۶۰)

✓ معادل های انگلیسی در هر صفحه با علامت یا شماره گذاری مستقل برای هر صفحه، در پاورقی آورده شود.
✓روش ارائه منابع و مأخذ در انتهای مقاله:

✓ مثال برای کتاب: نام خانوادگی، نام نویسنده یا نویسندگان، (سال انتشار). عنوان کتاب. نام ناشر. شماره جلد. نوبت چاپ. محل انتشار. بدیهی است نحوه درج در فهرست منابع و مأخذ به ترتیب حروف الفبا خواهد بود. مثال: شکوئی، حسین (۱۳۷۲). دیدگاه های نو در جغرافیای شهری، انتشارات سمت، جلد اول، چاپ هفتم، تهران.
✓مثال برای نشریه: نام خانوادگی، نام نویسنده یا نویسندگان (سال انتشار). عنوان مقاله، نام نشریه، دوره، شماره صفحات مقاله (مثال: صص ۱۰-۳۶).

✓در استفاده از واژه ها و عبارات غیر فارسی تا حد امکان معادل فارسی آنها در متن بکار رود و خود عبارت در اولین بکارگیری در زیرنویس ذکر شود.

✓در صورت استفاده از منابع غیر فارسی ارجاع داخل متن به فارسی در متن نوشته شود و نام ها و سال در اولین بار به انگلیسی در زیرنویس ارائه شود.

✓در ارجاع درون متنی، در منابعی که بین ۲ تا ۵ نویسنده دارند در بار نخست ذکر نام فامیل همه نویسندگان الزامی است، در تکرارهای بعدی از واژه «و همکاران» استفاده می شود. برای منابع با نویسندگان ۶ و بیشتر از واژه «و همکاران» استفاده نمایید
✓دقت داشته باشید تمام منابع فارسی و انگلیسی در فهرست منابع قرار داشته باشد و از ذکر منابعی که در متن استفاده نشده است، جداً خودداری گردد.

✓از بکار بردن واژه همان در منابع داخل متن (همان و قبلی، ۱۳۹۸: ۲۰) خودداری شود.

✓در متن مقاله به شماره عکس ها، جداول و نمودارها اشاره شود و محل تقریبی آنها مشخص گردد.

✓در تنظیم جداول، منحنی ها، اشکال و تصاویر، رعایت نکات زیر الزامی است:

۱- اطلاعات جداول باید شامل؛ شماره و عنوان باشد و اگر داده ها و اطلاعات جداول از سازمان، سایت و پژوهشی اخذ شده است در پایین جدول مأخذ آن ذکر گردد.

۲- هر ستون جدول باید دارای عنوان و واحد مربوط به خود باشد، چنانچه تمام ارقام جدول دارای واحد یکسان باشند، می توان واحد را در عنوان جدول ذکر نمود.

۳- توضیحات اضافی عنوان و متن جدول، به صورت زیرنویس ارائه گردد. نتایج بررسی های آماری، باید به یکی از روش های علمی در جدول منعکس شود.

۴- شکل ها با فرمت تک ستونی با کیفیت مطلوب در مقاله درج می شوند.

۵- کلیه نقشه ها، شکل ها، نمودارها و تصاویر با واژه "شکل" نامگذاری شده و عنوان شکل در زیر آن درج شود.

۶- شماره شکل (ها) به ترتیب ارائه نتایج آنها در مقاله تعیین و محل قرارگیری شماره آنها پس از ارائه نتایج ذیربط در متن مقاله می باشد

۷- شکل ها باید به صورت رنگی یا سیاه و سفید و با کیفیت مناسب و مطلوب تهیه شده و شماره و عنوان آنها در پایین بیاید. نقشه ها باید واضح باشند مطالب آنها خوانا و دارای مقیاس باشد. ذکر مأخذ عکس ها یا شکل هایی که از منابع دیگر اقتباس شده اند، الزامی است، در عین حال جداول، نقشه ها، نمودارها و اشکالی که توسط نویسندگان تولید گردیده نیز مأخذ آن به نویسنده یا نویسندگان ارجاع داده شود. بطور مثال (مأخذ: نویسندگان، ۱۳۹۸).

روابط و فرمول‌های ریاضی با یک سایز کوچکتر از متن مقاله و از سمت چپ تایپ می‌شوند و برای اشاره به آن‌ها از شماره فرمول در داخل پرانتز استفاده می‌شود. شماره هر فرمول در گوشه سمت راست آخرین سطر فرمول درج می‌شود.

به کاربرد اعداد به صورت لاتین (به استثنای فرمول‌ها) مجاز نمی‌باشد، بنابراین تمام اعداد در داخل متن و جداول به صورت فارسی تایپ شده و دقت شود که تنظیمات نرم افزار آفیس به صورت (Context) باشد.

– مقاله‌های رسیده توسط سه نفر از استادان متخصص به صورت محرمانه داوری خواهد شد.

– بدیهی است در صورتی که مقاله از نظر داوران نیاز به اصلاحاتی داشته باشد، پس از اعمال نظرات اصلاحی داوران در مقاله، لازم است جهت بررسی‌های بعدی، موارد اصلاح شده توسط نویسنده به صورت هایلایت شده به رنگ زرد در داخل متن مقاله مشخص گردد.

– مسؤولیت صحت و سقم مقاله به لحاظ علمی و حقوقی به عهده نویسنده مسئول مکاتبات است.

– مقالات ترجمه اصولاً پذیرفته نمی‌شود.

– حداکثر حجم مقالات، شامل جدول‌ها و منحنی‌ها ۲۰ صفحه A4 باشد.

– فصلنامه حق رد یا قبول و نیز ویراستاری مقالات را برای خود محفوظ می‌دارد و از بازگرداندن مقالات دریافتی معذور است.

– اصل مقالات رد شده یا انصراف داده شده، پس از سه ماه از مجموعه آرشیو فصلنامه خارج خواهد شد و فصلنامه هیچ گونه مسؤولیتی در این زمینه نخواهد داشت.

فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه ای	
B Titr 14	عنوان مقاله
B Nazanin 10 Bold	نام نویسنده و نویسندگان
B Nazanin 10	مشخصات نویسنده یا نویسندگان (افیلیشن)
B Nazanin 14	چکیده
نازک B Nazanin 10	متن چکیده
B Times New Roman,12Bold	Article Title
B Times New Roman,10Bold	نام نویسنده و نویسندگان به لاتین
B Times New Roman,10	مشخصات نویسنده یا نویسندگان (افیلیشن) به لاتین
B Nazanin 14 Bold	عناوین اصلی
نازک B Nazanin 12	متن مقاله به فارسی
B Times New Roman,10	منابع لاتین در متن
B Nazanin 12 Bold	عناوین فرعی
B Nazanin 11 Bold	عناوین جداول
B Nazanin 10 Bold	متن جداول
B Nazanin 11 Bold	عناوین شکل‌ها
B Nazanin 10 Bold	متن شکل
B Times New Roman,10Bold	روابط و فرمول‌های ریاضی
نازک B Nazanin 11	منابع فارسی
نازک B Times New Roman,10	منابع لاتین

فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه ای / دوره ۴، شماره ۲، شماره پیاپی ۱۲، تابستان ۱۴۰۲

دکتر حمیدرضا وارثی	استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه اصفهان
دکتر نادر زالی	دانشیار گروه شهرسازی دانشگاه گیلان
دکتر حسین ابراهیم زاده آسمین	دانشیار گروه برنامه ریزی اجتماعی دانشگاه سیستان و بلوچستان
دکتر سعید ملکی	استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید چمران اهواز
دکتر پاکزاد آزادخانی	استادیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه باختر
دکتر علی آذر	عضو هیأت علمی گروه شهرسازی دانشگاه آزاد اسلامی واحد مراغه
دکتر الیاس مودت	استادیار گروه شهرسازی دانشگاه صنعتی جندی شاپور دزفول
مهناز حسینی سیاه گلی	گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید چمران اهواز
دکتر فروغ خزاعی نژاد	استادیار گروه جغرافیا دانشگاه کوثر بجنورد
هوشنگ مرادی	گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید چمران اهواز
دکتر قاسم فرهمند	گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید بهشتی تهران
دکتر صفیه دامن باغ	گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید چمران اهواز
دکتر محمدرضا روحانی رصاف	گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید چمران اهواز
دکتر امیر بسطامی نیا	گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه یزد
فهیمه فدائی جزی	گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید چمران اهواز
سیدرضا حسینی کهنوج	گروه جغرافیا و برنامه ریزی روستایی دانشگاه فردوسی مشهد
دکتر محمدرضا امیری فهلیانی	گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید چمران اهواز

فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه ای / دوره ۴، شماره ۲، شماره پیاپی ۱۲، تابستان ۱۴۰۲

فهرست مقالات

- واکاوی رویکردهای احیای فضاهای گمشده شهری (مطالعه موردی: فضای رودکنار مهران رود شهر تبریز)
مرتضی میرغلامی؛ حامد بیگی؛ مجید صیفوری..... ۱-۱۶
- سنجش و ارزیابی نتایج پروژه های شهرهای هوشمند در کشورهای مختلف و استخراج الگوهای برتر به منظور بهبود عملکرد پروژه های آتی
آرش ثقفی اصل؛ سوپیل مجید زاده؛ نسترن تکه ئی..... ۱۷-۳۲
- ارزیابی اثرات اجرای طرح های هادی روستایی و نقش آن در توسعه روستایی (نمونه موردی: روستاهای شهرستان کرمانشاه)
امیرعلی ذوالفقاری؛ ساره رضایی اسحق وندی..... ۳۳-۵۱
- بازآفرینی فرهنگ مبنای بافت تاریخی با تأکید بر جذب گردشگران (نمونه موردی: محور خاقانی شهر تبریز)
محمد تقی پیربابایی؛ فرنوش بهاء لوهوره..... ۵۲-۷۳
- تحلیل تطبیقی حکمرانی خوب شهری (مطالعه موردی مناطق ۴ و ۵ شهر اهواز)
نسیم عیسی پور؛ محمد رجبی؛ سیما کریمی مطلق..... ۷۴-۹۰
- تأثیر برخی ویژگی های فردی بر میزان تمایل شهروندان در استفاده از کمربندسبز به منظور گذراندن اوقات فراغت در کوه پارک مشهد
کیانا اسداله زاده؛ جلال محمودی؛ ابوالفضل رضا طلب..... ۹۱-۱۰۶

واکاوی رویکردهای احیای فضاهای گمشده شهری

(مطالعه موردی: فضای رودکنار مهران رود شهر تبریز)^۱

مرتضی میرغلامی^۱، حامد بیٹی^۲ و مجید صیفوری^{۳*}

۱. استاد گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران.

۲. دانشیار گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران.

۳. کارشناسی ارشد طراحی شهری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۱۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۱۳

چکیده

زمینه و هدف: وجود رودخانه در منظر شهری مزیتی نسبت به دیگر شهرهایی است که بهره‌ای از آن نبرده‌اند اما چنانچه فضای شهری پیرامون رودخانه پاسخ‌دهی لازم را نداشته باشد، تبدیل به تهدیدی جدی خواهد شد. مهران‌رود در تبریز نیز به‌عنوان یکی از عناصر اصلی استخوان‌بندی شهر شناخته می‌شود و حضورش در تمامی طول شهر مشهود است. در دهه‌های اخیر فراموشی مهران‌رود در تبریز سبب گردیده تا لبه آن هرگز نتواند به‌عنوان یک فضای شهری موفق عمل کند. لذا در نتیجه اقدامات فوق و نیاز به ضرورت ارتقاء کیفی محیط می‌توان با نگاه دوباره به حاشیه رودخانه و احیای آن به‌عنوان شریان حیاتی شهر فرصت تقویت ارتباطات اجتماعی را ایجاد نمود.

روش بررسی: این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی است؛ پس از بررسی مبانی نظری فضاهای گمشده شهری و بهره‌گیری از آن در باز طراحی فضاهای رودکنار با رویکرد احیای این فضا، به چارچوب نظری پیشنهاد می‌شود که با مبانی نظری حاضر، پروژه‌ای کاربردی در جهت احیای فضاها گمشده رودکنار ارائه می‌گردد.

یافته‌ها و نتیجه‌گیری: نتایج نشان می‌دهد که رودخانه‌های شهری منابع سرشاری از ظرفیت‌های طبیعی هستند که با طراحی درست و همخوان با بستر و زمینه قرارگیری خود و حداقل مداخله کالبدی ممکن می‌توانند به پتانسیل‌های ارزشمند و شاخص طبیعی، تفریحی، گردشگری، فرهنگی، تجاری و... تبدیل شوند. استفاده به‌جا، درست و اصولی از این تجربیات می‌تواند در موفقیت لبه رودکنارها تأثیر بسزایی داشته باشد.

کلیدواژه‌ها: بازطراحی، فضای گم شده، مهران رود تبریز، احیای فضا.

^۱ این مقاله مستخرج از پایان نامه دوره کارشناسی ارشد تحت عنوان **باز طراحی فضاهای رودکنار مهران‌رود (حذف‌اصل ایستگاه متروی استاد شهریار تا ایستگاه ۲۹ بهمن) با رویکرد احیای فضاهای گمشده شهری** نویسنده سوم به راهنمایی نویسنده اول و مشاوره نویسنده دوم دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران است.

* نویسنده مسئول: majidseifouri1@gmail.com

ارجاع به این مقاله: میرغلامی، مرتضی، بیٹی، حامد؛ صیفوری، مجید (۱۴۰۲). واکاوی رویکردهای احیای فضاهای گمشده شهری (مطالعه موردی: فضای رودکنار

مهران‌رود شهر تبریز)، فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه‌ای، ۴(۲)، ۱-۱۶.

مقدمه و بیان مسأله

فضاهای شهری در اکثر شهرهای جهان، تحت تأثیر دگرگونی‌های دوره مدرنیسم، تغییر شکل و نقش ظاهری و درونی شدیدی را متحمل شدند و بدون توجه به زمینه‌های کالبدی، فرهنگی و اجتماعی شکل گرفتند که در نتیجه آن فضاهای بی‌شکل، راکد و نامکان‌های رها شده در شهرها گسترش یافتند. این فضاها زمین‌های بلااستفاده پیرامون لبه‌ی بزرگراه‌ها، زیرگذرها و روگذرهایی هستند که طراحان به نگهداری و استفاده از آن‌ها کمتر توجه نشان می‌دهند. عدم مطلوبیت و بی‌هویتی و فقدان فضاهای شهری پاسخگو از جمله عواملی هستند که توجه به مکان‌سازی را در چنین فضاهایی حائز اهمیت می‌کند. بنابراین شناخت فضاهای عمومی گمشده می‌تواند پتانسیل‌های طراحی مناسبی را در اختیار کارشناسان و طراحان مرتبط قرار دهد. لذا کارشناسان طراحی شهری، منظر شهری و معماری، از طریق شناخت نیازهای شهر و شهروندانش می‌توانند فضاهای عمومی رها شده و مرده یک شهر را به فضاهای شهری سرزنده‌ای تبدیل کنند؛ که با داشتن یک منظر شهری مطلوب، به پیروی از آن، سیمای شهری ماندگارتری به وجود آورند (علوی‌طبری، ۱۳۹۵).

وجود رودخانه در منظر شهری مزیتی نسبت به دیگر شهرهایی است که بهره‌ای از آن نبرده‌اند اما چنانچه فضای شهری پیرامون رودخانه پاسخ‌دهی لازم را نداشته باشد، تبدیل به تهدیدی جدی خواهد شد. مهران‌رود در تبریز نیز به‌عنوان یکی از عناصر اصلی استخوان‌بندی شهر شناخته می‌شود و حضورش در تمامی طول شهر مشهود است. در دهه‌های اخیر فراموشی مهران‌رود در تبریز سبب گردیده تا لبه آن هرگز نتواند به‌عنوان یک فضای شهری موفق عمل کند. ایجاد دیواره‌های سنگی در سال ۱۳۱۳، برای مصون نگه داشتن اهالی شهر در برابر سیل از یک سو و احداث پل بازارها و دو لبه تجاری پیرامون رودخانه فاقد هرگونه نفوذپذیری بصری و کالبدی با بافت پیرامونی از سوی دیگر که محصول طراحی دهه‌های اخیر به حساب می‌آید؛ ارمغانی جز ایجاد فضاهای گمشده (Trancik, 1986: 1) و غیرقابل دفاع (Newman, 1973: 1) به همراه نداشته است. لذا در نتیجه اقدامات فوق و نیاز به ضرورت ارتقاء کیفی محیط می‌توان با نگاه دوباره به حاشیه رودخانه و احیای آن به‌عنوان شریان حیاتی شهر فرصت تقویت ارتباطات اجتماعی را ایجاد نمود.

از اهداف اصلی این پژوهش می‌توان به واکاوی رویکردهای احیای فضاهای گمشده شهری (مطالعه موردی: فضای رودکنار مهران‌رود) نام برد؛ سؤالی که در این رابطه با توجه به موضوع پژوهش می‌توان مطرح نمود به این شرح است که: بازطراحی فضای رودکنار مهران‌رود چگونه می‌تواند باشد؟

۱. رویکردها و راهکارهای مناسب برای احیای فضاهای گمشده شهری (رودکنارها) کدام‌اند؟
۲. مؤلفه‌های مؤثر در احیای فضاهای شهری کدام‌اند و چگونه می‌توان برای آن‌ها کاربست طراحانه در رودکنارها به کار برد؟

مبانی نظری پژوهش

۱- فضای گمشده

راجر ترانسیک نظریه‌پرداز و شهرساز در کتاب «Finding Lost Space» بیان می‌کند: بناها در شهرهای امروزی، جزئی از بافت خیابان‌ها و میدان‌ها و فضاهای باز زنده نیستند. توسعه‌ی شهرها بدون در نظر گرفتن روابط سه بُعدی میان بناها، فضاها و درک واقعی از رفتار انسان صورت می‌گیرد و اهمیت نظم فضایی در عملکرد اجتماعی را تاکنون نادیده گرفته است و نتیجه چنین توسعه‌ای را شکل‌گیری فضاهای رهاشده و بلا استفاده می‌داند. وی این فضاها را «فضاهای گمشده» یا Lost Space

¹ Roger Trancik

می‌داند. ترانسیک فضای گمشده را پسماندهای سامان‌دهی نشده چشم‌اندازهای شهری می‌داند که در مناطق رشد آسمان خراش‌ها یا مراکز خرید جا افتاده یا غیرقابل استفاده و دور از سیل فعالیت‌های عابران در شهر هستند. آن‌ها اغلب ارتباط بین مراکز تجاری و مناطق مسکونی را قطع می‌کنند، آن‌ها زمین‌های غیرمسکونی در امتداد آزادراه‌ها هستند که هیچ‌گونه توجهی نسبت به نگهداری و استفاده بیشتر و مناسب‌تر از آن‌ها نمی‌شود. فضاهای گمشده، فضاهای ترک شده کنار دریا، محل عبور قطار و مکان‌های خالی نظامی و مجموعه‌های صنعتی، مکان‌های خالی افتاده باقیمانده توسعه شهری و ... هستند (Trancik, 1986).

پس از این تعریف راجر ترانسیک ۵ عامل اصلی را از عوامل به وجود آورنده چنین فضاهایی می‌داند.

۱. افزایش روزافزون استفاده از خودروی شخصی

۲. جنبش معماران مدرنیست‌گرا و رویکرد آن‌ها به فضاهای عمومی

۳. منطقه‌بندی و سیاست‌های کاربری زمین در طرح‌های نوسازی شهری

۴. عدم کنترل نقش سازمان‌های دولتی و خصوصی در تقبل مسئولیت در مقابل محیط‌شهری عمومی

۵. رهاکردن مناطق صنعتی، نظامی و ایستگاه‌های حمل و نقل در هسته مرکزی شهرها

۱-۱- ابعاد اصلی شناخت و طراحی فضاهای گمشده شهری

در جدول شماره ۱، ابعاد شناخت و طراحی فضاهای گمشده شهری مشاهده می‌شود.

جدول ۱: ابعاد شناخت و طراحی فضاهای گمشده شهری، (منبع: نگارنده)

بعد فیزیکی- کالبدی	بعد ادراکی- معنایی	بعد فعالیتی- اجتماعی	بعد زیست‌محیطی
۱. نفوذپذیری: - قابل دسترسی بودن فضا - به لحاظ کالبدی و بصری ۲. تناسب: - مناسب‌سازی آن بر اساس ویژگی‌ها - عملکردهای مورد انتظار ۳. ارتباط و اتصال: - طراحی این فضاها باید به گونه‌ای باشد که مرز شفاف و غیرمحسوسی میان آن‌ها وجود داشته باشد.	۱. احساس تعلق: - توجه به طراحی خرد فضاها و تسهیلات و مبلمان - میعادگاه و پاتوق مردمی ۲. غنای حسی: - تنوع تجربیات حسی را برای استفاده کنندگان امکان پذیر نماید ۳. امنیت: - از نظر اجتماعی، حضور مردم در یک فضا بر افزایش امنیت در آن به میزان قابل توجهی تاثیر گذار است ۴. سرزندگی شهری - قابلیت مکان برای تأمین تنوعی از فعالیت‌ها و استفاده کنندگان	۱. حضورپذیری: - ایجاد جذابیت برای اقشار مختلف سنی، جنسی، و اجتماعی - فضایی انعطاف‌پذیر باشد که قابلیت پذیرش فعالیت‌ها و رفتارهای جمعی - فراهم نمودن امکان مشارکت در فعالیت‌ها	۱. آسایش اقلیمی: - استفاده‌ی مناسب از آفتاب و سایه، وزش باد و عناصر طبیعی نظیر درختان و سایر پوشش‌های گیاهی ۲. پاکیزگی: - پوشش گیاهی مناسب به عنوان عایق صوتی و نیز پالاینده‌ی هوای آلوده اهمیت ویژه‌ای دارد.

۲- رودکنارها

«رودخانه» به معنی «بستر رود» (معین، ۱۳۸۶: ۱۱۸۸)، جریانی طبیعی و پیوسته از آب در خطی طولانی در میان یک سرزمین است (فرهنگ لغات لانگمن). رودخانه شهری، مسیری از آب است که پیش‌تر، طبیعی بوده و اکنون، از میان محدوده‌ای پرجمعیت عبور می‌کند (ILhan & Ozdemir, 2014: 21).

عبور رودخانه از میان شهر، یکی از انواع تجلی‌های آب در شهر است (پاکزاد، ۱۳۸۵: ۸۶) و (Breen & Rigby, 1994: 10). محل تلاقی آب با خشکی، با عناوین مختلف لبه آب، کرانه آب، رودکنار، آب‌کنار، ساحل و ساحل رودخانه نامیده می‌شود (ایلهان و اوزدمیر، ۲۰۱۴: ۳). آب‌کنار، ناحیه تلاقی آب و خشکی (Hou, 2009: 53)، محدوده شهری در ارتباط مستقیم با آب (مورتی، ۲۰۰۸)، پهنه تعامل میان توسعه شهری و آب (Yassin & et al, 2010)، محل گردهمایی نیازهای آب، شهر و ساکنان (حسین، ۲۰۰۶: ۳) و به مثابه مکانی است که زمین را با آب یکپارچه می‌کند و برای مردم جاذبه طبیعی دارد (Li Zhang, 2002).

آب‌کنارهای شهری، فضاهایی بالقوه برای تبدیل به فضاهای عمومی عالی برای مردم هستند که حضور بدنه آب طبیعی، عنصر اصلی چنین فضاهایی است (آندینی، ۲۰۱۱: ۴۹).

۳- احیای رود شهری

واژه‌ی کناره‌ی آب یا آب‌کنار به محدوده‌های شهری که در ارتباط مستقیم با آب قرار دارند اطلاق می‌شود (پورجعفر، ۱۳۹۲). با گسترش سریع شهرنشینی از دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ به ویژه در کشورهای در حال توسعه، اولین مداخله در مورد رودخانه‌ها در شهرها برای جلوگیری از سیل بود. سیلاب‌ها از زمان‌های قدیم اتفاق می‌افتادند، و تکنیک‌های مانع شدن از آنها همانند کاشت پوشش گیاهی، تراس کردن به منظور کاهش سرعت رانش زمین، ایجاد کانال برای منحرف کردن رودخانه‌ها سالهاست مورد استفاده قرار می‌گیرد. روش‌های سنتی بر بزرگ کردن و صاف کردن رودخانه تأکید دارند. کانال‌های بتنی صاف برای کنترل سیلاب مورد استفاده قرار می‌گیرد (Simsek, Gul, 2012). احیای محدوده‌های کناره‌ی آب از پدیده‌های جذاب فرآیند تجدید حیات شهری از سال ۱۹۸۰ است. این گونه از شهرها همچون آزمایشگاه‌هایی در فرآیند تجدید حیات شهر، از منظر تعداد زیاد موارد و کیفیات متفاوت نتایج، به محلی برای تجربیات گوناگون تبدیل شده‌اند. اگرچه این موارد هر کدام خصوصیات جغرافیایی، ابعاد، فرهنگ و آلودگی زیستی متفاوتی دارند؛ ولی به عنوان منابع با ارزشی از ایده‌ها برای آینده شمرده می‌شوند. پس از نزدیک به ۳۰ سال تلاش در راستای احیای کناره‌های آب شهری قیاس بین موارد مختلف می‌تواند روشنگر فاکتورهای کلیدی در موفقیت آنها گردد (پورجعفر، ۱۳۹۲).

پروژه‌های کنار رود می‌تواند در مقیاس‌های مختلف از یک پلازا گرفته تا یک مسیر سبز طراحی گردند، همچنین انواع پروژه‌های شهری بر اساس کاربری در کناره‌ی آب شامل: تجاری، فرهنگی، آموزشی، تاریخی، تفریحی، صنعتی و مسکونی است، احیای کناره‌ی آب به عنوان مکانیسمی برای ایجاد سیمای شاخص شهری و تضمین رشد و سرمایه‌گذاری در توسعه‌ی شهرها، موجب برنامه‌ریزی و طراحی این نواحی شده است، که این امر مستلزم شناخت شرایط محیطی، فیزیکی و اکولوژیک است، که مرحله‌ای کلیدی در دستیابی به توسعه پایدار این نواحی در فضای شهری است.

۱-۳- ضرورت ایجاد ارتباط میان کناره‌ی رود و بافت‌های اطراف

در تحقیق درباره‌ی کناره‌ی آب‌های شهری واژه‌ای که بسیار به کار می‌رود «ارتباط» است که از منظر اکولوژیکی رود و برنامه‌ریزی کناره‌ی آب شهری، معانی مختلفی دارد. اکولوژیست‌ها از واژه‌ی ارتباط به عنوان شاخصی مهم در بیان سلامت اکوسیستم رود و به عنوان مرجعی برای مدیریت آینده تنوعات بیولوژیکی استفاده می‌کنند. برنامه‌ریزان شهری و فعالان اجتماعی این اصطلاح را برای اختلاط زندگی شهری با کناره‌ی رود به کار می‌برند. دانشمندان محیطی از این اصطلاح برای بیان ارتباط مکان ارگانیسم و گونه‌ای خاص- به خصوص انسان- با زمینه‌ی محیطی‌اش استفاده می‌کنند. برای ایجاد ارتباطی مستحکم میان رویکردهای مختلف به رودخانه‌های شهری، ایجاد رابطه میان کاربردهای مختلف اصطلاح ارتباط و تلاش برای تعامل سودمند میان آن‌ها، ضروری است. از این طریق شاید بتوان نوعی پیوند میان محیط طبیعی و مصنوع به وجود آورد که هدف اصلی رویکرد پایداری شهری از منظری انتظام‌دهنده است (پورجعفر، ۱۳۹۲).

فضاهای گمشده چشم‌اندازهای شهری هستند که در مناطق رشد آسمان خراش‌ها یا مراکز خرید جا افتاده یا غیرقابل استفاده و دور از سیل فعالیتی عابران در شهر هستند. آن‌ها اغلب ارتباط بین مراکز تجاری و مناطق مسکونی را قطع می‌کنند و زمین‌های غیرمسکونی در امتداد آزادراه‌ها هستند که هیچ‌گونه توجهی نسبت به نگهداری و استفاده بیشتر و مناسب‌تر از آن‌ها نمی‌شود. فضاهای گمشده، فضاهای ترک شده کنار دریا، محل عبور قطار و مکان‌های خالی نظامی و مجموعه‌های صنعتی، مکان‌های خالی افتاده باقیمانده توسعه شهری و ... هستند (پاکزاد، ۱۳۸۹، ۴۱۲). در جدول ۲، خلاصه‌ای از پژوهش‌های داخلی و خارجی مرتبط با طراحی و احیای فضاهای گمشده در شهر بررسی شده است.

جدول ۲: پیشینه تحقیق، (منبع: نگارنده)

حوزه مطالعاتی	متغیر	پژوهشگر	سال
احیای فضاهای گمشده شهری	باز زنده‌سازی فضاهای گمشده شهری گنج‌های پنهان (نمونه مطالعه: شهر شیراز)	سعید شهریاری منش و مجید آذر	۱۴۰۰
	بررسی میزان مشارکت‌های عمومی در رسیدن به ارتقای کیفی فضاهای گمشده شهری (نمونه موردی: بوستان جوانمردان، زیر پل آیت الله کاشانی)	رویا اینانلو چولاخلو و جمال الدین سهیلی	۱۳۹۵
	طراحی مکان- رفتار جمعی در فضاهای گمشده محله گلشهر زنجان با نگرش سرمایه اجتماعی- فرهنگی	اکرم عمویی	۱۳۹۷
	در جستجوی فضای گمشده	Trancik Rojer	۱۹۸۶
	عوامل مؤثر در شکل‌گیری فضاهای گمشده شهری	سامان تبنا، محمد مهدی ضرابی، پدram محتشم و آرزو حصاری	۱۳۹۳
	طراحی شهری فضاهای گمشده زیر پل‌های شهری (نمونه موردی: پل ۹ دی کرمان)	حدیث آشورماهانی، افسون مهدوی	۱۳۹۵
	طراحی فضای گمشده زیر پل‌های شهری با بکارگیری شاخصه‌های مکان‌سازی (نمونه موردی پل آذرآبادی تبریز)	هادی آقائزاد بوذری، مهرناز رشیدقلم	۱۳۹۶
	استفاده مجدد از فضای گمشده شهری	Rana Sameeh, Mostafa Gabr, and Sherine Aly	۲۰۱۹
	باز طراحی مجموعه فرهنگی آدریان شیراز با رویکرد احیای فضای گمشده شهری	حامد عباسپور	۱۳۹۷
	طراحی فضای گمشده‌ی زیر پل سید خندان	صدیقه حیدرنیا	۱۳۹۳

به عقیده (Tiesdell & car mona, 2007)، امروزه طراحی شهری پس از گذشت پنج دهه از پیدایش، به زمینه‌ای مهم و معنی‌دار در حوزه فعالیت‌های علمی، سیاست عمومی و فعالیت حرفه‌ای تبدیل شده و به طور فزاینده‌ای در میان بخش‌های خصوصی و عمومی در سطح جهان به رسمیت شناخته شده است. با رسمیت یافتن طراحی شهری، درخواست برای به کارگیری طراحان شهری حرفه‌ای و به طور کلی مهارت‌های طراحی شهری و به دنبال آن برای تحصیل طراحی شهری در دانشگاه‌ها افزایش یافته است؛ در این میان فرآیند طراحی شهری پیچیده بوده و نحوه انجام آن و موضوع تحقق‌پذیری آن بیان می‌کند که فرآیند دستیابی به راه‌حل‌ها بحث برانگیز است. از طرفی به نظر (فالودی، ۱۹۷۳) از طریق فرآیند است که برنامه‌ریزان و طراحان، اهداف محتوایی را در محیط شهری جامه عمل می‌پوشانند. در واقع فرآیند مطلوب است که موجبات تحقق پروژه‌های طراحی شهری را فراهم می‌سازد. در این راستا تحقق نیافتن بسیاری از پروژه‌های پیشنهادی طراحی شهری موجب شد تا صاحب نظران به بررسی علل این مسأله و به طور کلی به بررسی زمینه‌های امکان‌پذیری مداخلت طراحی شهری بپردازند (ثقفی اصل و همکاران، ۱۳۹۲).

معرفی محدوده مورد مطالعه

رودخانه مهران رود، خط‌القدر دره‌ای که شهر تبریز بر آن مستقر است؛ رودخانه کم‌جریانی با عرض ۳۰ متر، درازای ۱۸ کیلومتر و عمق ۴ متر است که موجد محوری طبیعی از شرق تا غرب شهر است و آن را به ۲ بخش شمالی و جنوبی تقسیم می‌کند (مجتهدی، ۱۳۸۷ : ۱۵). این رودخانه از ابتدای وارد شدن به شهر با ایجاد یک قوس به سمت شمال، چند کوی را دور زده سپس به شاخه اصلی خود می‌پیوندد. سایت اصلی در طراحی این پروژه، قسمتی از پیشروی شهر در امتداد دره‌ی این رودخانه قرار دارد. بستر سنگفرش اطراف رودخانه فضا مناسبی را برای ایجاد کاربری‌های عمومی ایجاد می‌نماید. شناخت این منطقه با پتانسیل‌های ایجاد شده توسط رودخانه کمک بزرگی در طراحی مجموعه می‌نماید. محدوده مورد مطالعه این پژوهش بخشی از رودخانه (حداصل ایستگاه متروی استاد شهریار تا ایستگاه ۲۹ بهمن) با رویکرد احیای فضاهای گمشده شهری (در تبریز می‌باشد) طرح توسعه و عمران شهر تبریز مصوب سال ۱۳۹۵).

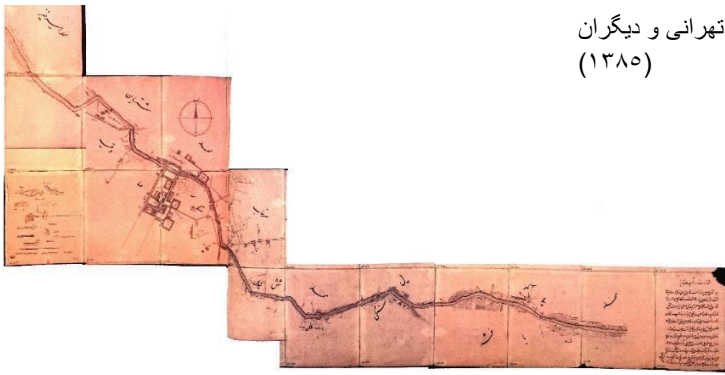

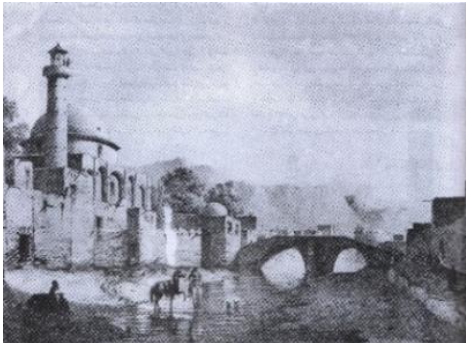
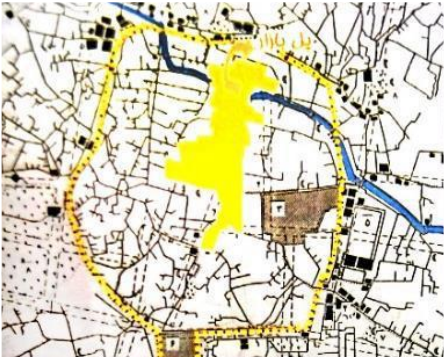
شکل ۱: موقعیت شهر تبریز و محدوده مورد مطالعه، (منبع: سایت شهرداری و نگارنده)

رودخانه مهران رود نسبت به رودخانه تلخه رود از میزان آبدهی کمتری برخوردار است و در بیش‌تر ماه‌های سال کم آب و در برخی از ماه‌های گرم سال، خشک می‌شود. این رودخانه از کوه سهند سرچشمه گرفته و با عبور از دره ليقوان به شهر باسمنج در جنوب شرق تبریز می‌رسد؛ سپس در مسیر خود با پیوستن به رودخانه‌های فصلی و فرعی متعدد، برآب آن افزوده می‌گردد و از سمت شرق تبریز، وارد این شهر می‌شود. این رود در داخل شهر از طریق یک کانال بزرگ تحت عنوان «مسایل مهران رود» با جهتی شرقی- غربی و به طول تقریبی ۱۵ کیلومتر از سراسر شهر گذشته است. مهران رود پس از ورود به تبریز از محله‌های باغمیشه، بیلانکوه، پل سنگی، ششگلان، راسته کوچه و امیرخیز با جهت شرقی- غربی، با عرض متوسط ۴۰ تا ۳۰ متر و عمق ۴ متر عبور می‌کند و سرانجام از محله چوستدوزان وارد زمین‌های کشاورزی محله‌های حجتی و ستارخان شده و پس از آن در ناحیه شمال غربی تبریز و در پیرامون فرودگاه این شهر به تلخه رود می‌پیوندد (URL10).

کاربری رودخانه در سطح شهر تبریز که غالباً رودخانه مهران رود و سایر مسیل‌های موجود در شهر را شامل می‌گردد در حال حاضر مساحتی بالغ بر ۱۸۴/۳ هکتار از اراضی شهر را در بر می‌گیرد. سهم این کاربری از کل سطح شهر معادل ۰/۷۵ درصد و سرانه آن نیز بالغ بر ۱/۲ مترمربع است، مسیل مهران رود اصلی‌ترین مسیل درون شهری شهر تبریز است که از جنوب شرقی به سمت شمال غربی شهر امتداد یافته و تقریباً شهر تبریز را به دو نیم تقسیم کرده است. این مسیل ضمن هدایت آب‌های سطحی می‌تواند از منظر ایجاد جاذبه‌های شهری و توریستی نیز از جایگاه خاصی برخوردار باشد. همچنین می‌تواند در صورت تبدیل شدن به یک مسیل دائمی، به منظور تأمین بخشی از نیاز آبی شهر (مصارف عمومی، فضای سبز) مورد استفاده قرار گرفته و در توسعه و افق آینده شهر تبریز نقش بسیار تأثیرگذاری را ایفا کند (طرح توسعه و عمران شهر تبریز مصوب سال ۱۳۹۵).

جدول ۳: مهران رود در سازمان فضایی شهر تبریز در طول ادوار مختلف، (منبع: قبادی، ۱۳۹۵)

نقشه و تصاویر	توضیحات
	نقشه مسیل شهر تبریز، منبع: فخّاری تهرانی و دیگران (۱۳۸۵)
	نقشه مینیاتوری نصح مطراقچی، قدیمی‌ترین نقشه شهر تبریز، موقعیت استقرار بافت و مرکزیت شهر را نسبت به رودخانه نشان می‌دهد. منبع: مطراقچی (فخّاری تهرانی و دیگران، ۱۳۸۵)

	شهروندان علاوه بر دسترسی بصری به رودخانه از مزایای ارتباط نزدیک با آن برخوردار بودند. کروکی حاضر از محدوده مسجد صاحب الامر در مرکز شهر تهیه شده است. منبع: فلندن وکست (سلطان زاده، ۱۳۷۶)
	حریم میان بافت شهری و رودخانه، طبیعی و کم رنگ بوده، بستر طبیعی شیب ملایم‌تر جداره‌ها داشته است. منبع: دوهوسه (سلطان زاده، ۱۳۷۶)
	هسته مرکزی شهر تبریز که در جوار رودخانه استقرار یافته، در روند رشد خود آن را در میان گرفته است. منبع: مجتهدی، (۱۳۸۹)
	
شرایط فعلی رودخانه مهران رود از بالای برج بلور در بافت مرکزی شهر منبع: قبادی، (۱۳۹۵)	

از تاریخ به وجود آمدن این مهران رود اطلاع دقیقی در دسترس نیست اما خاقانی یکی از شاعران بزرگ کشورمان که در قرن ششم می‌زیسته، درباره این رود شعری سروده به شرح زیر:

تا به تبریزم دو چیزم حاصل است / نیم نان و آب مهران‌رود و بس

از آن جا که این رود در سال های متمادی کم آب بوده، ۹ سال پیش، شهردار وقت تبریز برنامه آبرسانی آن را با کمک گرفتن از سد شهید مدنی، در دستور کار قرار داد. شکل گیری این اتفاق می تواند نکات مثبتی برای تبریز در پی داشته باشد از جمله: زیباسازی شهر و تغییر شرایط زیستی، فرهنگی و اقتصادی.

مهرانه رود که آن را با نام میدان پای می شناسند، از قسمت شرق تا غرب تبریز ادامه داشته و این شهر زیبا را به قسمت شمالی و جنوبی تقسیم کرده است. گاهی اوقات شهر دچار آلودگی هوا می شود و این رود شرایط خوبی را برای تلطیف هوا فراهم می کند. این رودخانه در سال های قبل از نظر آبی، وضعیت پایداری نداشته و تنها برخی از سال ها آن هم به دلیل سیل و بارش فراوان، آبی گل آلود از آن جاری گشته است. چنانچه آب سد شهید مدنی وارد مهرانه رود شود، می تواند شرایط خوبی هم برای گردشگری منطقه فراهم کند و آنان را به تبریز بکشاند. قرار بود که تا اواخر سال ۱۳۹۴ آب این سد در مهرانه رود جاری باشد اما چنین نشد.

ایجاد فضای سبز، قرار دادن امکانات ورزش صبحگاهی، ایجاد مسیر مخصوص دوچرخه سواری، نصب چراغ به منظور نورپردازی، توسعه زیرساخت های تفریحی، نصب مبلمان در حوالی رودخانه، قرار دادن تابلوهای مخصوص، نصب فواره های با ارتفاع زیاد و ... همگی از برنامه هایی هستند که در طرح آب دار کردن این روخانه باید اجرا شوند. عملی شدن این طرح بی شک تأثیرات فراوانی بر جذابیت منطقه خواهد گذاشت. محققین زیست محیطی بر این باورند که کم آب شدن دریاچه ارومیه، اثرات مخربی بر اکولوژیک منطقه گذاشته، اما آب رسانی به مهرانه رود بی شک می تواند موجب کم شدن آلودگی متأثر از وزش بادهای نمکی به تبریز گردد و یقیناً سلامت مردم این شهر را در پی خواهد داشت.

روش شناسی پژوهش

تحقیق حاضر، یک تحقیق پروژه محور و روش تحقیق، ترکیبی از روش های تحقیق میدانی و مورد کاوری با رویکرد طراحی است. بر این اساس در فرآیند طراحی، نظریات اندیشمندان حوزه ی شهرسازی در خصوص فضاهای گمشده ی شهری، ویژگی ها و مشخصه های این گونه فضاها، و انتظاراتی که از طراحی و تبدیل آن ها به یک فضای شهری مطلوب وجود دارد، مد نظر قرار گرفته است.

در بخش آشنایی با تجارب جهانی، به بررسی نمونه هایی از طراحی رودکنارها اقدام شده است که با رویکردهای متفاوت مورد طراحی قرار گرفته اند. این شیوه های مختلف برخورد، طیفی از مداخله های حداقلی تا حداکثری را شامل شده و منجر به شکل گیری فضاهای شهری با عملکردهای متنوع در زیر پل های سواره گردیده اند. پس از آشنایی با ویژگی های کلی فضاهای گمشده ی حاشیه رودکنارها و رویکردهای متنوع برخورد با آن ها، به شناخت کامل محدوده ی طراحی (رودکنار مهران رود تبریز) و محدودیت ها و امکانات آن اقدام گردید. با تکمیل مرحله ی شناخت و تطبیق نتایج آن با مبانی نظری و نمونه های موفق بررسی شده، چارچوب مفهومی طرح شکل گرفت و چهار بُعد فیزیکی- کالبدی، فعالیتی- اجتماعی، زیست محیطی، و ادراکی- معنایی به عنوان ابعاد اصلی مطالعاتی پروژه مشخص گردیدند.

مرحله ی بعد شامل بررسی و تحلیل اطلاعات حاصل از مطالعات مرحله ی شناخت و شکل گیری تصویری منسجم و کامل از بستر طرح بود که در نهایت به تدوین بیانیه ی چشم انداز و ارائه ی اهداف، راهبردها و سیاست های طراحی منجر گردید. در گام بعد، چارچوب های اصلی و اساسی طرح، مشخص شده و پس از بررسی آلترناتیوهای مختلف و ارزیابی و ارزش گذاری آن ها، طرح نهایی در خصوص باز طراحی فضاهای رودکنار مهران رود با رویکرد احیای فضاهای گمشده شهری پیشنهاد گردید. در جمع آوری اطلاعات پروژه ی حاضر، متناسب با نوع داده های مورد نظر، از شیوه های متنوعی استفاده شده است. در بخش مبانی نظری و بررسی مصادیق و نمونه های جهانی، اساس کار بر مطالعات کتابخانه ای و مراجعه به مدارک رسمی و غیررسمی استوار بوده است. همچنین در مبحث شناخت و بررسی بستر طرح، غالب اطلاعات مرتبط با ابعاد فیزیکی- کالبدی و

زیست‌محیطی از طریق مشاهده‌ی مستقیم فضا و رفتارهای استفاده‌کنندگان و عکس‌برداری جمع‌آوری شده است. در حالی که اطلاعات مربوط با بُعد فعالیتی- اجتماعی با تکیه بر توزیع پرسشنامه و مصاحبه و اطلاعات بُعد ادراکی- معنایی با تکیه بر دریافت تصویر ذهنی شهروندان و نیز مصاحبه و تکمیل پرسشنامه استخراج گردیده‌اند.

سؤالات پرسشنامه متناسب با معیارهای مشخص شده در چارچوب مفهومی طرح و در قالب چهار بُعد اصلی فیزیکی- کالبدی، فعالیتی- اجتماعی، زیست‌محیطی و ادراکی- معنایی و همچنین مؤلفه‌های مرتبط با هر یک انتخاب شده‌اند.

در مجموع می‌توان گفت در شناخت بستر طرح جهت باز طراحی، ترکیبی از ابزارهای جمع‌آوری اطلاعات مورد استفاده قرار گرفته‌اند و تلاش شده است که با تطبیق و بررسی هم‌زمان داده‌های استخراج شده از هر یک از این روش‌ها، تصویر منسجم، کامل و دقیقی از محدوده مورد بررسی باز طراحی درستی حاصل شود.

جامعه‌ی آماری استفاده شده در پروژه‌ی حاضر متشکل از ۶۰ نفر بوده است که به صورت نمونه‌ی تصادفی و از میان شهروندان، عابران و استفاده‌کنندگان از فضا انتخاب شده‌اند. پرسش‌شوندگان متشکل از افراد عادی، معمار، روانشناس و طراح شهری قرار داشته و از هر دو گروه جنسی زن و مرد بوده‌اند. مصاحبه با جامعه‌ی آماری و تکمیل پرسش‌نامه‌ها در دو روز در دو نوبت صبح و عصر در فضاهای رودکنار مهران رود (حدفاصل ایستگاه متروی استاد شهریار تا ایستگاه ۲۹ بهمن) با رویکرد احیای فضاهای گمشده شهری) انجام گردیده است.

استخراج اطلاعات حاصل از پرسشنامه در نرم‌افزار پرسلاین حاصل از مصاحبه‌ها و تصاویر صورت گرفته است. داده‌های حاصل از مرحله‌ی شناخت، به شیوه‌های کمی و کیفی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند. تحلیل کمی از طریق نرم‌افزار Porsline انجام پذیرفته است و در بعد ادراکی مشاهده می‌گردد؛ در ابعاد دیگر مطالعاتی، نقشه‌سازی و طراحی سه بُعدی با بهره‌گیری از نرم‌افزارهای Rhino و Lumion و طرح جامع سه بُعدی ارائه می‌شود.

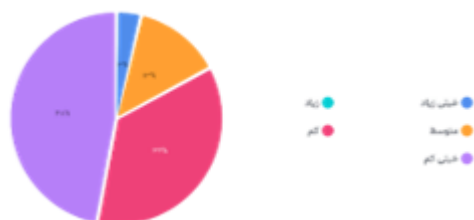
تحلیل یافته‌ها

مطالعات بُعد ادراکی محدوده مورد مطالعه حاصل از پرسشنامه

هنگامیکه طراح شهر از رابطه‌ی بین انسان و محیط صحبت می‌کند منظور «ادراک محیطی» است که در درجه اول به شناخت محیط بعد به درک آن توسط شهروندان مربوط می‌شود. شناخت محیط مستلزم چیزی بیشتر از شناخت عناصر و فضاهاست. آگاهی از چگونگی پیوند و ارتباط بین آن‌ها نیز ضروری است. بنابراین برای ایجاد آگاهی از محیط نه تنها به تصاویر ذهنی نیاز است بلکه چگونگی این تصاویر در ذهن مخاطبان و استفاده‌کنندگان آن محدوده از فضای شهری نیاز به دانستن است. مجموعه‌ای از چنین تصاویر مرتبط، یک مدل ذهنی یا نقشه شناختی از محیط را بوجود می‌آورد. شناخت پیوندی بین فرآیند فکر انسان و محیط کالبدی برقرار می‌سازد و از طرفی اطلاعات شخصی از محیط را سازمان بندی و نگهداری می‌کند.

در ابتدای پرسشنامه سؤال در رابطه با جنسیت پرسیده شد که مشخص گردید ۳۳ نفر خانم و ۲۸ نفر آقا در این پرسشنامه شرکت کرده‌اند؛ در پیرو این سؤال، تحصیلات هم مطرح شد میزان تحصیلات افراد حاضر تعداد ۱۴ نفر کارشناس ارشد، ۲۸ نفر کارشناسی، ۵ نفر فوق دیپلم، ۱۰ نفر دیپلم و همچنین ۴ نفر سیکل است. در مطالعه‌ای در حاشیه مهران رود توسط ابزار پرسشنامه به صورت میدانی در سه روز متوالی انجام پذیرفت، نتایج زیر حاصل از تحلیل و نظرات مخاطبان و استفاده‌کنندگان با پرسش از ۶۰ نفر زن و مرد از محدوده مورد مطالعه حاصل شد:

سؤال‌های بعد حاضرین باید از کمترین تا خیلی زیاد یک امتیاز را با توجه به درک حسی خود از لبه مهران رود انتخاب می‌کردند؛ مشارکت حاضرین در سؤالات به ترتیب در نمودارهای شماره ۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰ مشاهده می‌شود.

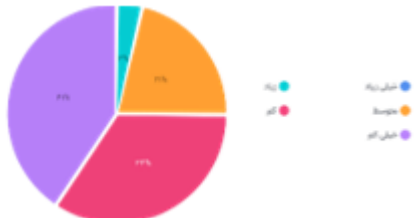
نمودار ۱: میزان مناسب بودن کیفیت فضایی برای قدم زدن فضای اطراف رودخانه

نمودار ۲: میزان «نقش انگیزی» خاصیت ایجاد تصویری به یاد ماندنی که در ذهن بیننده است.

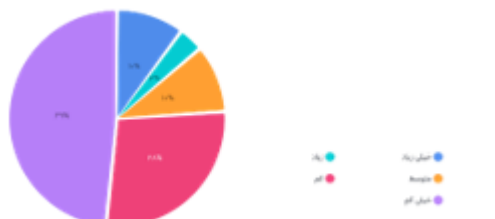
نمودار ۳: میزان مطلوبیت عملکرد و دسترسی پذیری (حرکت ماشین، پیاده و مترو) در اطراف رودخانه

نمودار ۴: میزان مناسب بودن پاکیزگی و فضای سبز در حاشیه رودخانه مهران

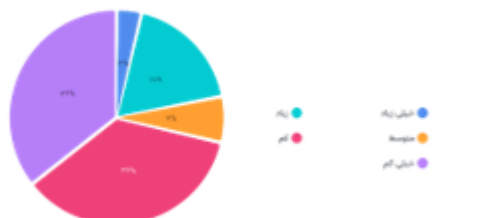
نمودار ۵: تعبیه وسایل رفاهی و مبلمان شهری در حاشیه مهران رود

نمودار ۶: امنیت، احساس آرامش و اطمینان از عدم تعارض به جان، مال و سایر حقوق انسان در حاشیه مهران رود

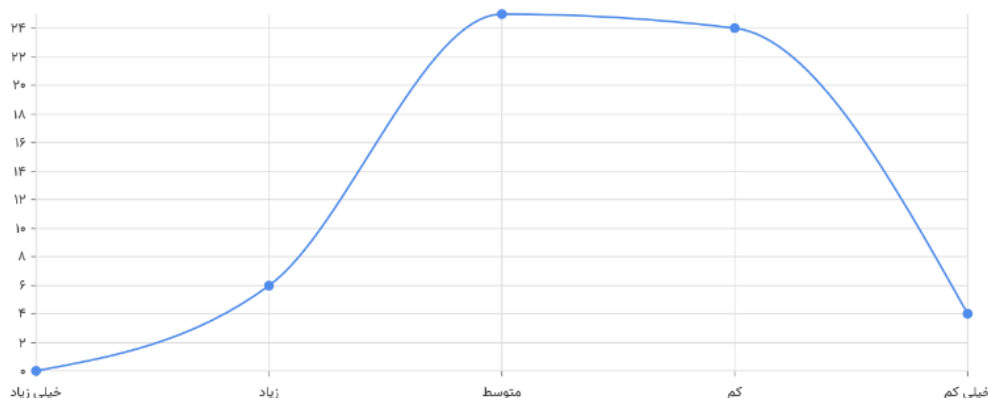
نمودار ۷: میزان جذابیت منظر، چشم اندازها و کریدورهای بصری در حاشیه مهران رود

نمودار ۸: کاربری‌های دارای ظرفیت جذب جمعیت جهت انجام فعالیت‌های جمعی در حاشیه مهران رود

نمودار ۹: میزان وضعیت لبه‌های رودخانه مهران رود که باعث نازیبایی و آلودگی زیست‌محیطی می‌شود.

نمودار ۱۰: سیر تغییرات ایجاد شده در طراحی لبه رودخانه مهران در ادوار مختلف از لحاظ بهتر شدن

اهداف و چالش‌های طراحی محدوده مورد مطالعه حاصل از تحقیق میدانی

فضاهای عمومی شهری نقش مهمی در زندگی اجتماعی مردم دارند از این روی نباید به فضای مرده‌ای تبدیل شوند برای جلوگیری از این امر و ایجاد تحرک و پویایی در چنین فضاهایی باید فعالیتهایی مانند: قدم زدن، صحبت کردن، نشستن و تماشا کردن و... را که روح فضای شهری هستند در آن‌ها تقویت نمود و بستر مناسب برای شکل‌گیری این گونه رفتارها را ایجاد کرد (داوری‌نژاد و مبهوت، ۱۳۹۲). ایجاد یک چنین بستر مناسبی موجب برنامه دهی به فضاهای رها شده‌ی شهری گردیده و از متروکه شدن و غیرقابل استفاده شدن این فضاها جلوگیری می‌کند به تبع این موارد فعالیت‌های غیرمجاز و با کیفیت پایین و همچنین فعالیت‌های جرم خیز منطقه از بین رفته و امنیت محیط ارتقا می‌یابد (داوری‌نژاد و مبهوت، ۱۳۹۲). هدف این پژوهش در راستای تحقق این امر و برای احیای یک فضای شهری و ارتقای کیفیت و سطح ارتباط بین اجزای آن است از اهداف اصلی این پژوهش می‌توان باز طراحی فضاهای رودکنار مهران رود (حداصل ایستگاه متروی استاد شهریار تا ایستگاه ۲۹ بهمن) جهت احیای فضاهای گمشده شهری نام برد و همچنین:

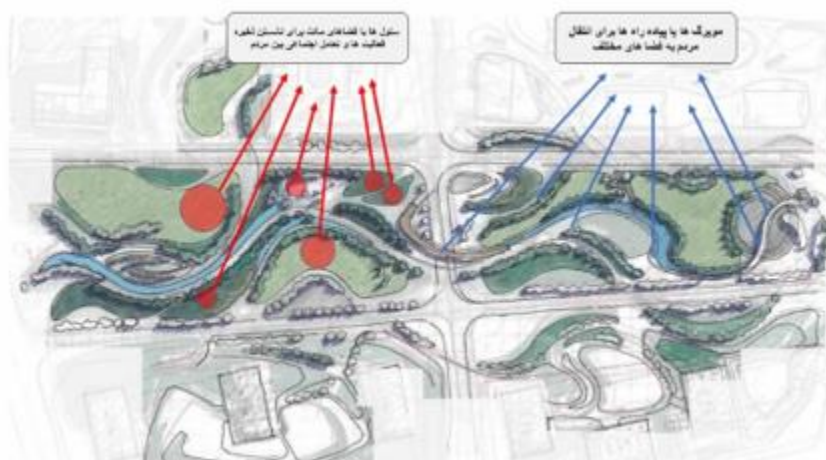
-تبدیل فضاهای گمشده و نامناسب به فضاهای اجتماع پذیر، امن و سرزنده
-دستیابی به تصویر ذهنی مناسب به عنوان یک کانون خاطره انگیز جمعی

این امر موجب می‌گردد تا در طول زمان طرح معماری پایدار باقی مانده و به محیط اطراف آسیبی نرساند. همچنین یکی دیگر از اهداف این پژوهش تقویت و بالا بردن سطح ارتباط بین اجزای اصلی آن یعنی بستر رودخانه موجود و گذرگاه محدوده اصلی طرح است که در این مورد نیز از ترکیب عناصر طبیعی با طرح معماری استفاده شده است. دستیابی به اهداف یاد شده با غلبه بر چالش‌های ایجاد شده در محیط طراحی امکان پذیر می‌گردد. مسائل و مشکلات عمده‌ی پیش رو در یک محیط شهری در رده‌های مختلفی تقسیم بندی می‌گردند. این مسائل از زندگی عمومی تا خصوصی افراد را در بر می‌گیرد. مشکلات اجتماعی، محیط زیست، ترافیک، بهداشت عمومی، اعتیاد، قتل، سرقت ... غالباً از مسائل عمده‌ی زندگی شهری‌اند. بر این اساس مشکلات شهری را می‌توان در چند بخش طبقه بندی کرد.

-مشکلات کالبدی، آلودگی مشکلات زیست محیطی، معابر نامناسب

-کمبود فضای سبز
-کمبود فضای جمعی عمومی در سطح شهر
-عدم توجه به زیبایی‌های بصری
-عدم توجه به معابر پیاده و...
چالش‌های پیش رو در طراحی حاشیه این رودکنار در شهر تبریز نیز مواردی از این قبیل بوده و فرصت‌هایی برای مقابله با آن‌ها در نظر گرفته شده است.
توجه به محدودیت‌ها و پتانسیل‌ها سایت مورد نظر یکی دیگر از نکات کلی موضوع طراحی به شمار می‌رود که اصلی‌ترین مؤلفه آن وجود آب جاری رودخانه و بستر آن است که باید در عین استفاده بهینه از آن، به صورت مناسب مهار شده و از مشکلات بعد در زمان سیلاب جلوگیری شود. همچنین توجه به مشکلات شهری موجود یکی دیگر از موضوعات مهم می‌باشد که در حد امکان طرح مورد نظر باید با افزایش فضای سبز و ایجاد محیطی تعاملاتی و دوستانه و جذاب در جهت حل این مشکلات گام بردارد.

ارائه آلترناتیوهای طراحی

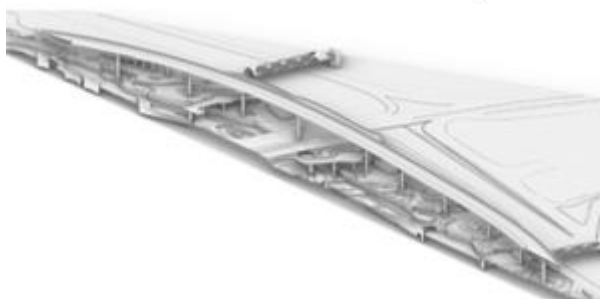
شکل ۲: تقسیم‌بندی فضاهای مختلف در محدوده مورد مطالعه پژوهش (منبع: نگارنده)

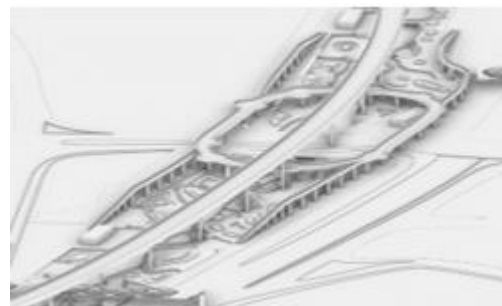
شکل ۴: خطوط قرمز و آبی جهت نوع طراحی مسیرها، (منبع: نگارنده)

شکل ۳: قرمزها فضاهایی که در پروژه حاضر طراحی می‌شود و آبی مسیرها و رمپ ها، (منبع: نگارنده)

شکل ۶: برشی از محدوده طراحی، (منبع: نگارنده)

شکل ۵: باز طراحی فضاهای اطراف رودکنار مهران، (منبع: نگارنده)

شکل ۷ و ۸: باز طراحی فضاهای اطراف رودکنار مهران، (منبع: نگارنده)

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

بر اساس تعاریف ارائه شده توسط اندیشمندان و صاحب‌نظران حوزه‌ی شهرسازی، فضاهای گمشده در اصل فضاهای باقی‌مانده از توسعه‌های شهری پیرامونی هستند که بدون استفاده مناسب و فاقد عملکرد رها شده‌اند. این فضاهای شهری نامطلوب که مانند شکاف‌های شهری عمل نموده و موجب گسست بافت شهری پیرامونی شده‌اند، فضاهایی تعریف نشده و فاقد مرزهای مشخص هستند که در ایجاد یک رابطه‌ی منسجم و منطقی میان عناصر شهری موجود ناتوان هستند. به سبب مشکلات متعدد فُرمی و عملکردی، این فضاها حکم فضاهای منفی را پیدا کرده‌اند که مردم جز در مواقع لزوم علاقه‌ای به حضور و گذراندن وقت در آن‌ها ندارند. با این وجود، اندیشمندان صاحب‌نظر در این حوزه، فضاهای گمشده را به عنوان فرصت‌های قابل توجه و ارزشمندی برای توسعه‌ی شهری و طراحی‌های خلاقانه معرفی می‌کنند که قابل تبدیل به فضاهای شهری مطلوب، سرزنده و حضورپذیر در شهرها هستند.

بنابراین فضاهای گمشده برای تبدیل به فضای شهری مورد پذیرش و استفاده‌ی شهروندان، نیازمند پاره‌ای تغییرات با هدف کسب توانایی در پاسخ‌گویی به خواسته‌های استفاده‌کنندگان هستند. در واقع این فضاها برای بازگشت مؤثر به چرخه‌ی حیات شهری، باید قادر به برآورده کردن حدّی از انتظارات شهروندان باشند؛ به گونه‌ای که بتوانند آن‌ها را تشویق به حضور و ماندن در فضا کرده و موجب شکل‌گیری روابط و فعالیت‌های اجتماعی تازه‌ای گردند.

بنابراین پس از کشف و بازشناسی فضاهای گمشده شهری و همچنین بررسی ابعاد فضاهای گمشده (بعد فیزیکی - کالبدی، ادراکی معنایی، فعالیتی - اجتماعی و زیست‌محیطی)، در مبانی نظری پژوهش به احیای رودکنارها به عنوان یک فضای گمشده شهری پرداخته شد؛ به سبب اینکه کناره‌ی آب به عنوان مکانیسمی برای ایجاد سیمای شاخص شهری می‌تواند در مقیاس‌های

مختلف از یک پلازا گرفته تا یک مسیر سبز طراحی کردند و فضاهایی بالقوه برای تبدیل به فضاهای عمومی عالی برای مردم هستند. این مسیل ضمن هدایت آب‌های سطحی می‌تواند از منظر ایجاد جاذبه‌های شهری و توریستی نیز از جایگاه خاصی برخوردار باشد. بر این اساس به بررسی مطالعات بُعد ادراکی محدوده مورد مطالعه که با ابزار پرسشنامه صورت گرفت پرداخته شد و نتایج تحلیل از پرسشنامه در قالب نمودار ارائه گردید؛ هدف از ارائه این پرسشنامه یافتن اهداف و چالش‌های طراحی محدوده مورد مطالعه از بعد ادراکی بود. در نتیجه این اهداف و چالش‌ها منجر به باز طراحی فضاهای گمشده رودکنار مهران‌رود در شکل‌های شماره ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷ و ۸ ارائه گردید.

منابع و مأخذ

- اینانلو چولاخلو، رویا و سهیلی، جمال‌الدین (۱۳۹۵)، بررسی میزان مشارکت‌های عمومی در رسیدن به ارتقای کیفی فضاهای گمشده شهری (نمونه موردی: بوستان جوانمردان، زیر پل آیت الله کاشانی)، نشریه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، شماره ۲۴ رتبه علمی-پژوهشی، ص ۱۵۷-۱۷۲.
- آقائزاد بودری، هادی و رشیدقلم، مهرناز (۱۳۹۶)، طراحی فضای گمشده زیر پل‌های شهری با بکارگیری شاخصه‌های مکان‌سازی (نمونه موردی پل آذرآبادی تبریز)، پنجمین کنگره بین‌المللی عمران، معماری و توسعه شهری.
- پاکزاد، جهان‌شاه (۱۳۸۹)، سیر اندیشه‌ها در شهرسازی: از "کمیت" تا "کیفیت"، تهران: آرمان‌شهر: شهیدی.
- پاکزاد، جهان‌شاه (۱۳۸۶)، راهنمای طراحی فضاهای شهری در ایران، چاپ سوم، انتشارات شهیدی.
- پورجعفر، محمدرضا (۱۳۹۲)، طراحی شهری محیطی آب‌کنار، انتشارات دانشگاه تربیت مدرس. تهران.
- تبنّا، سامان، ضرابی، محمد مهدی و محتشم پدرام حصاری، آرزو (۱۳۹۳)، عوامل مؤثر در شکل‌گیری فضای گمشده شهری، کنفرانس ملی معماری و منظر شهری پایدار.
- تیبالدز، فرانسیس (۱۳۸۹)، شهرهای انسان‌محور، ترجمه دکتر حسن علی لقایی و مهندس فیروزه جدلی، چاپ دوم، مؤسسه انتشاران و چاپ دانشگاه تهران.
- ترنسیک، راجر (۱۳۹۹)، یافتن فضای گمشده: نظریه‌های طراحی شهری، تهران، دانشگاه هنر، ۱۳۹۸.
- ثقفی اصل، آرش، زبردست، اسفندیار و ماجدی، حمید (۱۳۹۲)، شناسایی و اولویت‌بندی معیارها و شاخص‌های مؤثر در فرآیند تحقق‌پذیری پروژه‌های طراحی شهری در ایران، نشریه معماری و شهرسازی آرمان شهر، شماره ۱۳.
- حیدرنیا، صدیقه (۱۳۹۳)، طراحی فضای گمشده‌ی زیر پل سید خندان، دانشگاه آزاد اسلامی تهران.
- شهریاری‌منش، سعید و آذر، مجید (۱۴۰۰)، باز زنده‌سازی فضاهای گمشده شهری گنج‌های پنهان (نمونه مطالعه: شهرشیراز)، نشریه مطالعات جغرافیا، عمران و مدیریت شهری، دوره هفتم، شماره ۱، ص ۲۰-۳۱.
- علوی طبری، هدا (۱۳۹۵)، اهداف و عوامل مؤثر در نورپردازی منظر شهری، دو فصلنامه‌ی هنرهای کاربردی، شماره ۵، ص ۵۹-۷۱.
- عمویی، اکرم (۱۳۹۷)، طراحی مکان- رفتار جمعی در فضاهای گمشده محله گلشهر زنجان با نگرش سرمایه اجتماعی- فرهنگی، دانشگاه زنجان.
- عباسپور، حامد (۱۳۹۷)، باز طراحی مجموعه فرهنگی آدریان شیراز با رویکرد احیای فضای گمشده شهری، مؤسسه آموزش عالی آپادانا.
- قبادی، پریسا (۱۳۹۵)، ساماندهی بخشی از محور مهران رود تبریز در ارتباط با بافت پیرامون با رویکرد طبیعت محور، دانشکده معماری و شهرسازی، ص ۶۴.

- کریر، راب (۱۳۸۶)، فضای شهری، ترجمه خسرو هاشمی‌نژاد، چاپ دوم، اصفهان، نشر خاک.
- مجتهدی، بهار (۱۳۸۷)، رودخانه خشک تبریز، محور پایداری شهر، منظر، شماره ۹، ص ۱۴-۱۷.
- یگانه، منصور و بمانیان، محمدرضا (۱۳۹۴)، تحلیلی بر ابعاد پیوستگی توده و فضا در عرصه‌های عمومی شهری، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۳۹.
- Tiesdell, Steve & Carmona, Matthew (2007), Urban Design Reader.
- Hou, D (2009), Urban Waterfront Landscape Planning, Master thesis, Blekinge Institute of Technology, Karlskrona: Sweden.
- Moretti, M (2008), Cities on Water and waterfront Regeneration: A Strategic Challenge for the Future, Grundtvig, II meeting Rivers of Change River/ Cities Warsaw: Poland.
- Yassin, A. B & Eves, C & McDonagh, J (2010), An Evolution of waterfront Development in Malaysia, 16th Pacific Rim Real Estate Society Conference Wellington, pp 1-17.
- Hussein, H (2006), Urban recreational riverfronts: Successful revitalization elements, Journal of Design and the Built Environment, 1 (2).
- Li Zhang, M. S (2002), An Evaluation Of An Urban Riverfront Park, A thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of master of science in landscape architecture, Washington state university the department of horticulture and landscape architecture.
- Andini, D. N (2013), Exploring the Social Life Of Urban Riverfront Public Space A Case Study Of Sudirman And Tondong Riverfront Quay In Banjarmasin, Lanting Journal of Architecture, V 2, No 1, pp 36-50.
- Rojer, Trancik (1986), Finding lost space: theories of urban design, John Wiley & Sons.
- Tiesdell, Steve & Carmona, Matthew (2007), Urban Design Reader.

سنجش و ارزیابی نتایج پروژه های شهرهای هوشمند در کشورهای مختلف و استخراج الگوهای برتر به منظور بهبود عملکرد پروژه های آتی

دکتر آرش ثقفی اصل^{۱*}، سویل مجید زاده^۲، نسترن تکه ئی^۳

۱. استادیار گروه شهرسازی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.

۲. دانشجوی دکتری شهرسازی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.

۳. دانشجوی دکتری شهرسازی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۰۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۰۱

چکیده

زمینه و هدف: ارتقا و تبدیل شهرها به شهرهای هوشمند از مسائل بسیار مهم و چالشهای جدیدی است که بحث و بررسی در ارتباط با آن میتواند فناوریهای نوین و ارتباطات پیشرفته، سطح خدمات و کیفیت زندگی شهروندان را بهبود بخشیده و بهره‌وری منابع را بالا ببرد. در این راستا این پژوهش در نظر دارد به سنجش و ارزیابی نتایج پروژه های شهرهای هوشمند در کشورهای مختلف و استخراج الگوهای برتر به منظور بهبود عملکرد پروژه های آتی بپردازد. هدف این پژوهش، سنجش و ارزیابی نتایج پروژه های شهرهای هوشمند در کشورهای مختلف و استخراج الگوهای برتر به منظور بهبود عملکرد پروژه های آتی است. که در دو قسمت کیفی و کمی مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

روش بررسی: این پژوهش دو بخش دارد. در بخش اول با استفاده از ۳۰ نفر خبره در زمینه شهرهای هوشمند، چالش ها و فرصت های پروژه های شهرهای هوشمند در کشور ایران بررسی شده است. در بخش دوم، با تکمیل پرسشنامه توسط کارکنان فرمانداری های شهری مختلف، تحلیل عاملی و بررسی ارتباط بین متغیرها با استفاده از نرم افزار Amos16 انجام شده است. با استفاده از این معیارها، الگوهای برتر و موفق با استفاده از نرم افزار تحلیل عاملی pls نیز شناسایی شدند.

یافته ها و نتیجه گیری: نتایج نشان داده است که تعداد تم های تکرار شده برای حفاظت از محیط زیست بیشترین مقدار را با ۱۸۳ تم دارد. در پی آن، کارایی و بهره برداری با ۱۸۱ تم و کیفیت محیط شهری با ۱۴۵ تم نیز در این لیست قرار دارند. در نهایت، تعداد تم های تکرار شده برای ایمنی و امنیت کمترین مقدار را با ۹۷ تم دارد همچنین ایجاد یک فضای همکاری بین کشورها برای به اشتراک گذاری تجربیات و دانش های مرتبط با پروژه های شهر هوشمند بسیار اهمیت دارد و می تواند بهبود عملکرد پروژه های آتی را در کشورهای مختلف تسهیل کند.

کلید واژه ها: نتایج پروژه ، شهرهای هوشمند، کشورهای مختلف و استخراج الگو، بهبود عملکرد، پروژه های آتی.

* نویسنده مسئول: a.saghafi@iaut.ac.ir

ارجاع به این مقاله: ثقفی اصل، آرش، مجیدزاده، سویل؛ تکه ئی، نسترن (۱۴۰۲). سنجش و ارزیابی نتایج پروژه های شهرهای هوشمند در کشورهای مختلف و استخراج الگوهای برتر به منظور بهبود عملکرد پروژه های آتی، فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه ای، ۴(۲)، ۳۲-۱۷.

مقدمه و بیان مسأله

امروزه استفاده از فناوری های جدید و نوآورانه در سطح شهرها و کشورها به نحو چشمگیری ارتقا یافته است. در حقیقت، استفاده از فناوری ها در سطح شهرها و کشورها به نحو چشمگیری در چند دهه اخیر ارتقا یافته است (Albino et al, 2015) و این پدیده به عنوان "شهر هوشمند" شناخته می شود. شهر هوشمند به عنوان یک شهر با استفاده از فناوری های نوین در زمینه های مختلف مانند حمل و نقل، ارتباطات، امنیت، مدیریت انرژی، مدیریت پسماند و آب و هوا، بهبود کیفیت زندگی شهروندان و بهینه سازی مصرف منابع می پردازد (Zhou et al, 2022). با توجه به پیشرفت فناوری های ارتباطی و اینترنت اشیا، امکاناتی مانند سیستم های هوشمند نظارت بر ترافیک، سیستم های پویایی بخشی به حمل و نقل، سامانه های هوشمند ایمنی و امنیت، سامانه های انرژی هوشمند، سامانه های مدیریت پسماند هوشمند و غیره در شهرها و کشورها پدید آمده است (Barbato et al, 2016). استفاده از فناوری ها در سطح شهرها و کشورها مزایایی همچون بهبود کیفیت زندگی شهروندان، کاهش هزینه های اجرایی، بهبود کارایی و بهینه سازی مصرف منابع، کاهش آلودگی هوا و کاهش ترافیک شهری را به دنبال دارد. به عنوان مثال، سیستم های حمل و نقل هوشمند در کاهش ترافیک شهری و زمان سفر برای شهروندان موثر بوده و سامانه های مدیریت پسماند هوشمند می توانند در مصرف بهینه منابع و کاهش آلودگی هوا مؤثر باشند (Chen et al, 2017). با این حال، استفاده از فناوری ها در سطح شهرها و کشورها همچنین با چالش هایی مانند هزینه های بالا، محدودیت های فنی و فرهنگی، نیاز به هماهنگی بین مختلف زیرسیستم های شهری و غیره همراه است. در نتیجه، برای توسعه و پیاده سازی شهر هوشمند، لازم است تا یک رویکرد یکپارچه و هماهنگ وجود داشته باشد که شامل همکاری بین بخش ها، توسعه زیرساخت های فنی، تأمین منابع مالی و آموزش و ارتقاء فرهنگ های هوشمند باشد (Liu et al, 2013). با این وجود شهر ها هر لحظه در تکامل بیشتری هستند و در حال سبقت از هم می باشند (Pereira et al, 2018). برای توسعه و پیاده سازی یک شهر هوشمند لازم است که یک رویکرد یکپارچه و هماهنگ وجود داشته باشد. این رویکرد باید شامل همکاری بین بخش های مختلف شهرداری، توسعه زیرساخت های فنی، تأمین منابع مالی و آموزش و ارتقاء فرهنگ های هوشمند باشد (Tseng et al, 2021). برای پیشرفت در راستای توسعه شهر هوشمند، باید از تکنولوژی های نوینی استفاده کرد و بهبود زیرساخت های فنی شهر را به عنوان یکی از اولویت های اصلی در نظر گرفت. این شامل ارتقاء شبکه های ارتباطی، ایجاد پایگاه داده های مشترک، استفاده از حسگرها و سیستم های هوشمند و ایجاد پلتفرم های ابری است (Wu et al, 2021). در عین حال، تأمین منابع مالی برای پیاده سازی پروژه های شهر هوشمند بسیار مهم است. باید به دنبال راهکارهایی برای تأمین اعتبار و منابع مالی باشیم، از جمله جذب سرمایه گذاری ها و کمک های دولتی (Rejeb et al, 2022). آموزش و ارتقاء فرهنگ های هوشمند نیز بسیار مهم است. باید برنامه های آموزشی برای آموزش تخصصی در حوزه تکنولوژی های نوین، هوشمندسازی شهری و ارتقاء فرهنگ های هوشمند را اجرا کرد (Zawieska & Pieriegud, 2018).

در نهایت، باید توجه داشت که شهر ها هر لحظه در تکامل بیشتری هستند و به دنبال سبقت از هم هستند. بنابراین، توسعه شهر هوشمند نیازمند پیگیری مداوم و به روزرسانی روش ها و تکنولوژی های جدید است (Allam & Dhunny, 2019). شهر هوشمند حاصل استفاده از فناوری های نوین در زمینه های مختلف مانند حمل و نقل، ارتباطات، امنیت، مدیریت انرژی، مدیریت پسماند و آب و هوا است. هدف اصلی شهر هوشمند، بهبود کیفیت زندگی شهروندان و بهینه سازی مصرف منابع است (Zhang et al., 2017). با استفاده از فناوری های هوشمند، سیستم های هوشمند نظارت بر ترافیک، سیستم های

پویایی بخشی به حمل و نقل، سامانه‌های هوشمند ایمنی و امنیت، سامانه‌های انرژی هوشمند، سامانه‌های مدیریت پسماند هوشمند و غیره در شهرها وجود دارند (Ismagilova et al., 2019). با توجه به اینکه جمعیت شهری در حال افزایش است، استفاده از فناوری‌های هوشمند در شهرها می‌تواند به بهبود کیفیت زندگی شهروندان و مدیریت بهتر منابع کمک کند (Ismagilova et al., 2019). در این زمینه پروژه‌های زیادی در کشورهای مختلف ارائه شده است که با توجه بدان میتوان الگوهایی مناسب در جهت ارتقای هوشمندسازی شهری صورت گیرد. نتایج تحقیقات (Ruhlandt, 2018) نیز در این راستا نشان داده است با توجه به پیشرفت فناوری‌ها و استفاده از آن‌ها در سطح شهرها و کشورها، پروژه‌های شهر هوشمند در سراسر جهان پیاده‌سازی شده‌اند. در این راستا هدف اصلی این پژوهش بررسی چالش‌ها و فرصت‌های شهرهای هوشمند در کشور ایران است. در بخش کمی، با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA، چالش‌ها و فرصت‌های موجود در پروژه‌های شهرهای هوشمند در کشور، با تعامل با ۳۰ نفر خبره در این زمینه، دسته‌بندی شده‌اند. در بخش دوم، با استفاده از پرسشنامه‌های پایا و روا، تمام کارکنان فرمانداری شهرهای مختلف کشور دعوت شده‌اند تا در مورد چالش‌ها و فرصت‌های پروژه‌های شهرهای هوشمند در کشور، نظر خود را بیان کنند. در نهایت، با استفاده از تحلیل عاملی و نرم‌افزار Amos16، ارتباط بین چالش‌ها و فرصت‌های شناسایی شده، بررسی و تحلیل شده است. بنابراین هدف این پژوهش، شناسایی چالش‌ها و فرصت‌های پروژه‌های شهرهای هوشمند در کشور ایران و بررسی ارتباط بین آن‌ها می‌باشد. در نهایت با توجه به خروجی‌ها در دو قسمت به الگویی در این راستا ارائه خواهد شد.

اهداف پژوهش

هدف این پژوهش، سنجش و ارزیابی نتایج پروژه‌های شهرهای هوشمند در کشورهای مختلف و استخراج الگوهای برتر به منظور بهبود عملکرد پروژه‌های آتی است. که در دو قسمت کیفی و کمی مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

روش پژوهش

ابتدا لازم است تا پروژه‌های شهرهای هوشمند موجود در کشورهای مختلف جمع‌آوری و شناسایی شوند. برای این منظور، می‌توان از منابع مختلفی مانند مقالات علمی، کتاب‌ها، گزارش‌های سازمان‌های بین‌المللی، سایت‌های دولتی و ... استفاده کرد. در جدول زیر براساس پیشینه پژوهش هوشمندسازی شهری را مطرح و عوامل آن را مورد بررسی قرار گرفته شده است:

جدول ۱. جمع‌آوری و شناسایی پروژه‌های شهر هوشمند

ردیف	نویسنده (گان)	موضوع	کشور مورد بررسی	نتایج
1	Abdelsalam, A., & Wahba, M.	فناوری‌های شهر هوشمند در مصر: وضعیت کنونی و جهت گیری‌های آینده	مصر	ارزیابی عوامل اساسی مؤثر بر توسعه شهر هوشمند در مصر، بهبود تحولات پایداری شهری، نقش فناوری در پایش و مدیریت منابع شهری، نیازمندی‌های حمل و نقل هوشمند، و تأثیر تکنولوژی در زندگی شهروندان مورد بررسی قرار گرفته است.

2	Alenezi, H., Almutairi, A., & Albattah, F.	فعالیت های شهر هوشمند در کویت: چالش ها و فرصت ها	کویت	بررسی عوامل کلیدی مؤثر بر توسعه شهر هوشمند در کویت، راهکارهای افزایش پایداری شهری، نیازمندی های حمل و نقل هوشمند، و تأثیر فناوری در بهبود کیفیت زندگی شهروندان بررسی شده است.
3	Arslan, S.	پروژه های شهر هوشمند و تأثیر آنها بر پایداری شهری: شواهدی از ترکیه	ترکیه	بررسی نقش فناوری در ایجاد شهر های پایدار، عوامل مؤثر بر توسعه شهر های هوشمند در ترکیه، و تأثیر پروژه های شهر هوشمند بر بهبود پایداری شهری و کاهش مصرف انرژی مورد بررسی قرار گرفته است.
۴	Tang, Y., Wang, Q. و Li, J.	آغاز فعالیت های شهر هوشمند در چین: از منظر سیاست گذاری	چین	مطالعه سیاست های دولت چین برای توسعه پروژه های شهر هوشمند به منظور افزایش کارایی و بهره وری در شهرهای چین
5	Wu, T., Zuo, J., Zhao, Z. Y., & Kajewski, S.	ارزیابی کارایی پروژه های شهر هوشمند در چین با استفاده از روش DEA دو مرحله ای	چین	استفاده از روش DEA دو مرحله ای در ارزیابی کارایی پروژه های شهر هوشمند در چین
6	Bibri, S. E.	چارچوب تحلیلی برای کاربرد داده های حجیم مبتنی بر سنسور در کاهش اثرات منفی محیط زیست و بهبود پایداری در شهر هوشمند و پایدار آینده	بررسی کشورهای متفاوت	ارائه یک چارچوب تحلیلی برای کاربرد داده های حجیم مبتنی بر سنسور در کاهش اثرات منفی محیط زیست و بهبود پایداری در شهر هوشمند و پایدار آینده

(منبع: نتایج محقق)

پژوهش های مذکور در مورد ارزیابی و بررسی پروژه های شهر هوشمند در کشورهای مختلف انجام شده است. این پژوهش ها به منظور شناسایی چالش ها و فرصت های پروژه های شهر هوشمند و همچنین بهبود عملکرد آنها انجام شده اند. با استفاده از نتایج این پژوهش ها، الگوهای برتر و راهکارهای بهبود عملکرد پروژه های آتی در حوزه شهر هوشمند می توانند شناسایی شوند. در این راستا سایر محققین نیز به صورت موردی به بررسی چالش ها و امور مرتبط با راهکارهای بهبود عملکرد پروژه های آتی در حوزه شهر هوشمند پرداخته اند که میتوان به شرح زیر این موارد را دانست:

جدول ۲. چالش ها و فرصت های پروژه های شهر هوشمند

چالش ها پروژه های شهر هوشمند	فرصت های پروژه های شهر هوشمند	منابع
نیاز به اعتماد عمومی برای استفاده از داده های حساس و محرمانه	افزایش کارایی در ارائه خدمات شهری به مردم به وسیله شبکه های هوشمند و راه حل های تحلیل داده	Bodea & Vătu (2021)

Chourabi et al. (2018)	بهره‌وری بالاتر در سیستم‌های شهری از طریق بهینه‌سازی اینفراستراکچر و استفاده از فناوری‌های جدید	هزینه بالای پیاده‌سازی و نگهداری پروژه در طولانی مدت
Du et al. (2023)	بهبود کیفیت زندگی شهروندان از طریق دسترسی به خدمات بهتر و فراهم کردن شرایط بهتر برای کار و کسب و کار	امنیت و حریم خصوصی مخاطبان
Farahani et al. (2021)	کاهش هدررفت انرژی و بهره‌وری بالاتر در مصرف انرژی در شهرها	مشکلات در ارتباطات بین سامانه‌های مختلف
Geertman & Stillwell (2022)	ارتقای سطح زندگی و کاهش آلودگی هوا و صدا در شهرها	نیاز به تغییر فرهنگ سازمانی برای پذیرش فناوری جدید
Guo et al. (2021)	افزایش شفافیت و قابلیت اطمینان در ارائه خدمات به شهروندان	مشکلات در تامین منابع مالی
Iseki & Tanabe (2023)	افزایش دسترسی به خدمات به روش‌های جدید مانند اینترنت اشیاء و شبکه‌های ارتباطی جدید	محدودیت در دسترسی به اینترنت و فناوری‌های نوین
Jia et al. (2021)	افزایش پوشش شبکه‌های ارتباطی با بکارگیری فناوری‌های روز و همکاری با شرکت‌های تلفن همراه	پوشش ناکافی شبکه‌های ارتباطی
Kim et al. (2021)	به دست آوردن داده‌های شهری بیشتر و تحلیل آن‌ها برای بهبود خدمات شهری	عدم توجه به نیازهای شهروندان
Li & Liao (2022)	توسعه راهکارهای توزیع منابع و خدمات به صورت مستقل برای هر منطقه از شهر	تقسیم نامناسب منابع و خدمات
Liu et al. (2023)	استفاده از فناوری‌های جدید مانند یادگیری عمیق و هوش مصنوعی برای تسهیل و تسریع روند تحلیل داده‌ها	پیچیدگی در تحلیل داده‌ها
Ma & Wang (2021)	استفاده از روش‌های پیشرفته امنیتی برای به حداقل رساندن خطرات امنیتی و حفاظت از داده‌های شهری	خطرات امنیتی از سمت هکرها و نفوذکننده‌ها
Negm & Salem (2022)	ترویج همکاری و هماهنگی بین بخش‌های مختلف شهرداری برای بهبود خدمات شهری	نیاز به همکاری بین بخش‌های مختلف شهرداری

(منبع: نگارندگان)

پروژه‌های شهر هوشمند با چالش‌های زیادی مواجه هستند که از جمله آن‌ها محدودیت در دسترسی به اینترنت و فناوری‌های نوین، پوشش ناکافی شبکه‌های ارتباطی، عدم توجه به نیازهای شهروندان و مشکلات در تامین منابع مالی است. با این حال، این پروژه‌ها فرصت‌هایی برای بهبود کیفیت زندگی شهروندان، کاهش هدررفت انرژی، افزایش شفافیت و قابلیت اطمینان در

ارائه خدمات، بهره‌وری بالاتر در سیستم‌های شهری و افزایش دسترسی به خدمات به روش‌های جدید مانند اینترنت اشیا و شبکه‌های ارتباطی جدید را فراهم می‌کنند. به علاوه، استفاده از فناوری‌های جدید مانند یادگیری عمیق و هوش مصنوعی برای تسهیل و تسریع روند تحلیل داده‌ها و استفاده از روش‌های پیشرفته امنیتی نیز می‌تواند خطرات امنیتی شهر هوشمند را به حداقل برساند. در کل، اجرای پروژه‌های شهر هوشمند می‌تواند بهبود کیفیت زندگی شهروندان را در مقیاس بزرگی فراهم کند.

روش پژوهش

در این پژوهش در دو قسمت به بررسی مفاهیم پرداخته می‌شود در قسمت کمی در بخش اول با استفاده از ۳۰ نفر خبره در زمینه شهرهای هوشمند به دسته بندی چالش ها و فرصت های پروژه های شهرهای هوشمند در کشور ایران با استفاده نرم افزار MAXQDA ۱۰,۴,۱۵,۱ پرداخته شده است و برای بررسی تأثیر فرصت ها و چالش ها کلیه کارکنان فرمانداری شهرهای مختلف کشور را به تکمیل پرسشنامه ای پایا و روا دعوت شده است. تعداد کل جامعه ۱۲۷۳ نفر می‌باشد، نمونه‌ی این پژوهش با استفاده از فرمول کوکران ۲۹۵ نفر انتخاب شده‌اند که پرسشنامه‌های دارای پایایی و روایی مرتبط با چالش ها و فرصت های پروژه های شهرهای هوشمند در کشور ایران در اختیار این تعداد قرار داده شده است، و با استفاده از تحلیل عاملی و نرم افزار Amos16 ارتباط بین متغیرها مورد بررسی قرار گرفته شده است.

در این راستا براساس مفاهیم توصیفی این قسمت به دو بخش کیفی و کمی تقسیم بندی می‌شود:

الف. بخش کیفی

با توجه به داده‌های ارائه شده، بهترین روش برای مشخص کردن تم‌های اصلی و فرعی و همچنین تعداد تایید و تاکید بر هر تم، تحلیل محتوای متنی (content analysis) می‌باشد. در این روش، متن‌ها به دقت مورد بررسی قرار گرفته و عبارات و کلمات کلیدی مشخص شده و شمارش می‌شوند. می‌توان با استفاده از نرم‌افزارهای تحلیل محتوا، به صورت خودکار این کار را انجام داد. در این روش، ابتدا باید داده‌ها را به صورت متنی در نرم‌افزار وارد کرده و سپس با استفاده از الگوریتم‌های تحلیل محتوا، کلمات کلیدی و عبارات مشخص شده را شناسایی کرد. سپس با تحلیل نتایج، تم‌های اصلی و فرعی و تعداد تایید و تاکید بر هر تم، به صورت خودکار مشخص می‌شوند. به علاوه، می‌توان با استفاده از روش‌های مرسوم تحلیل محتوا، مانند روش کودینگ، کلمات کلیدی و عبارات مشخص شده را به دست آورد و شمارش تعداد آن‌ها را انجام داد. در این روش، تحلیل‌دهنده با دقت متن را مطالعه کرده و به دنبال عبارات و کلمات کلیدی مشخص شده می‌گردد و آن‌ها را با کدهای مشخص شده (مانند کدگذاری) به دسته‌بندی می‌کند. سپس با شمارش تعداد هر دسته، تعداد تایید و تاکید بر هر تم مشخص می‌شود.

جدول ۳. تعداد تایید در تم های اصلی و فرعی

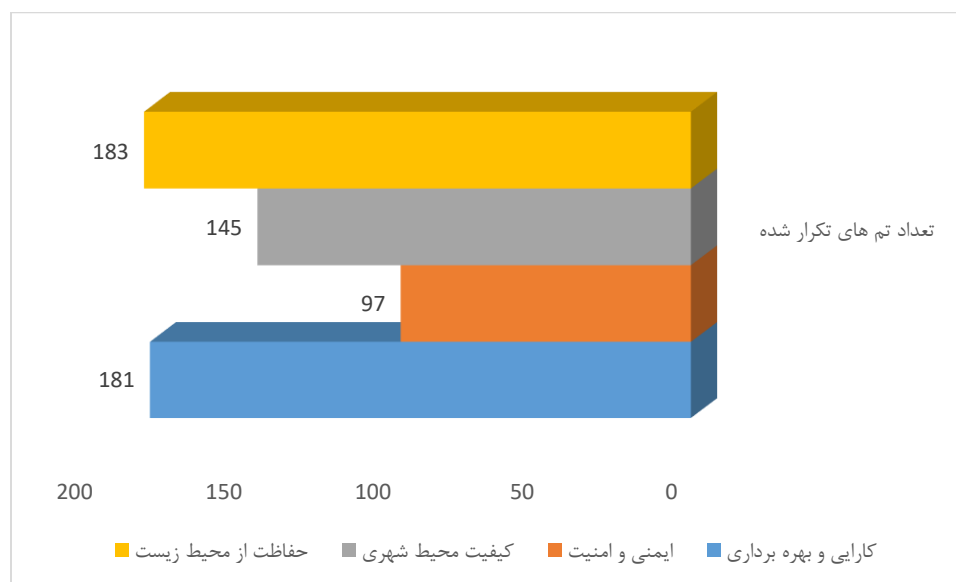
تعداد تایید در تم ها	تعداد تاکید بر تم در مصاحبات	تم فرعی	تم اصلی
۳۱	E۱,E۱۴,E۱۵,E۱۶,E۱۹,E۲۳,E۲۵, E۲۶,E۲۷,E۲۹,E,۳۰E۱۵,E۱۶,E۱۷,E۱۸,E۲۵, E۲۶,E۲۷,E۲۹,E,۳۰E۱, E۲, E۳, E۴, E۱۹,E۲۱,E۲۲,E۲۶,E۲۷,E۲۸,E,۳۰	فناوری در کارایی	کارایی و بهره برداری
۲۲	E۱۴,E۱۵,E۲۳,E۲۴,E۲۵,E۲۸,E۲۹,E,۳۰E۱۴,E,۳۰E۶, E۱۴,E۲۴,E۲۵,E,۳۰E۱۴,E۲۴,E۲۵,E۲۶,E۲۷,E۲۸,E,۳۰	برنامه ریزی	
۵۱	E۱, E۲, E۳,E۴, E۵,E۹, E۱۰,E۱۱,E۱۲, E۱۳,E۱۴, E۱۹,E۲۰, E۲۶,E۲۷, E,۳۰E۱, E۲, E۵, E۱۴,E۲۳,E,۳۰E۹,E۱۰,E۱۱, E۱۴,E۱۵,E۱۶, E۱۷,E۱۸,E۱۹,E۲۰,E۲۱,E۲۲,E۲۳,E۲۴,E۲۵,E۲۶,E۲۷,E۲۸,E۲۹,E,۳۰ E۱۴,E۱۵,E۱۶, E۱۷,E,۳۰E۱۴,E۲۴,E۲۵,E۲۶	منابع بهینه	
۳۰	E,۱۴E۶, E ۱۴,E,۳۰E۱, E۱۳, E۲۲,E۲۳,E۲۴,E۲۵,E,۲۶E۲۱, E۲۶,E۲۷,E,۲۹E۱۶, E ۱۷,E,۲۳E۸, E۱۰, E۱۴,E۲۳, E,۲۹E۹, E۱۲, E۲۷,E,۲۸E۱۴, ,E۲۵, E۲۸	استاندارهای موجود	
۴۷	E۱۴,E۱۵,E۲۲,E۲۳,E۲۴,E۲۵, E۲۸,E۲۹,E,۳۰E۱۶, E۱۷,E۱۸,E۱۹,E۲۰,E,۲۱E۲۶,E۲۷, E۱۴,E۱۵, ,E۲۲,E,۲۳E۷, E۱۹,E۲۰,E,۲۱E۲, E۲۸,E۲۹,E,۳۰E۴, E۱۴,E۱۵, ,E۲۲,E,۲۳E۵, , E,,۱۴E۱۶, E۱۷,E۱۸,E۱۹,E۲۰, ,E۲۳,E۲۴,E۲۵,,E۲۸,E۲۹,E,۳۰	رعایت حریم خصوصی	
۱۸۱	کارایی و بهره برداری		
۳۴	E۲۱,E,۲۲E۱۵,E۲۶,E,۲۷E۹, E۱۴,E۱۵, ,E۲۲,E,۲۳E۱, E۷, E,۸E,۱۰E۱۵,E۲۶,E, ,۲۷E۱۴,E۱۵,E۱۶, E۱۷,E۱۸,E۱۹,E۲۰,E۲۱,E۲۲,E۲۳,E۲۴,E۲۵,E۲۶,E۲۷,E۲۸,E۲۹,E,۳۰	خدمات الکترونیک	ایمنی و امنیت
۱۴	E۱۴,E۱۵,E۱۶, E۱۷,E۱۸,E۱۹,E۲۰,E۲۱,E,۲۲E۱,E۹, E۱۴,E۱۵, ,E۲۲,E,۲۳	برنامه ریزی در امنیت شهری	
۲۱	E۹,E۱۰,E۱۱, E ۲۳,E,۲۶E۱۱, E,۱۳E,۱۳E۱۴,E۱۵, ,E۲۲,E,۲۳E۵,E۸,E,۱۳E۳,E۴,E,۱۲E۱۵,E۲۶,E۲۷	مدیریت امنیت پلیس بین شهری	
۲۸	E۲۳,E۲۴,E۲۵,E۲۶,E۲۷,E۲۸,E۲۹,E,۳۰E۲۹,E,۳۰E۱,E۲۶,E۲۷,E۲۸,E۲ ۹,E,۳۰E۲,E۷, E۲۹,E,۳۰E۱۵,E۲۶,E۲۷, E۲۹,E,۳۰E۱,E۵,E۹	کارایی	
۹۷	ایمنی و امنیت		
۳۲	E۲۹,E,۳۰E۱, E۲, E۳,E۴, E۵,E۶,E۷,E۸, E۹, E۱۰,E۱۱,E۱۲. E,۱۳E۱۵,E۲۶,E, ,۲۷E,۱۴E۲۹,E,۳۰E۵,E,۸E,۱۳E۵, E۲۹,E,۳۰E,۵E,۳E۱۵,E۲۶,E,۲۷	فناوری	کیفیت محیط شهری

	شفافست	E2 E۳,E۵,E,۱۰E۲, E۲۹,E,۳۰E۱۵,E۲۶,E۲۷,E3	۱۱
	مدیریت هزینه های شهری	E29,E30,E۵,E۹,E۱۰,E۱۱,E۱۴,E۱۵,E۱۶, E۱۷,E۱۸,E۱۹,E۲۰,E۲۱,E۲۲,E۲۳,E۲۴,E۲۵,E۲۶,E۲۷,E۲۸,E۲۹,E,۳۰ E۵, E۱۴,E۱۵, ,E۲۲,E,,۲۳E۲۳,E۲۴,E۲۵,E۲۶,E۲۷,E۲۸,E۲۹,E۳۰	۳۶
	بهبود کیفیت	E۱۲,E۱۷,E۱۹,E۲۱,E۲۵,E۲۷,E,۲۸E۱۲,E۱۳, E۱۴, E۱۵,,E۱۶,E۱۷, E۲۰,E۲۲,E۲۳,E۲۶,E۲۸,E,۲۹E۱۲,E۱۵,E۱۶,E۲۰,E۲۲,E۲۳,E۲۸,E۲۹,E ۳۰E۱۲,E۱۵,E۱۶,E۲۰,E۲۲,E۲۳,E۲۸,E۲۹,E,۳۰E۱۲,E۱۵,E۱۶,E۲۱,E۲ ۲,E۲۴,E۲۷,E۲۸,E۲۹,E,۳۰E۱۲,E۱۵,E۱۶,E۲۰,E,۲۲E۱, E۲, E۳,E۴, E۵,E۶,E۷,E۸, E۹, E۱۰,E۱۱,E۱۲,E۱۳, E۱۵	۶۶
کیفیت محیط شهری			۱۴۵
حفاظت از محیط زیست	ارتقا آگاهی از زیست محیط	E۱۴, ,E۲۳,E۲۴,E۲۶,E ۲۷,E,۳۰E۱۴,E۱۵,E۱۶, E ۱۷ ,E۲۱,E۲۲,E۲۳,E,۲۶E ۱۴,E۲۵,E۲۶,E ۲۷,E,۳۰E۲,E۱۴, E۱۷, E۲۰,E۲۱,E۲۲, E۲۵,E,۲۶E۱, E۱۴,E۱۵,E۱۶, E۱۷,E۲۴,E۲۵,E۲۶,E,۲۷E۱۴,E۱۵,E۱۶, E۱۷,E۱۸,E۲۱,E۲۲,E۲۳,E,۳۰E۱۴,E۱۵,E۱۶, E۱۷,E۱۸, ,E۲۳,E۲۴,E۲۵, ,E۲۹,E۳۰	۵۵
	بهبود آب و خاک	E۱۴,E ۱۸,E۲۳,E۲۴,E۲۸,E,۳۰E۹,E۱۴,E۱۵,E۱۶, E۱۷,E۱۸,E۱۹,E۲۰,E۲۱,E۲۲,E۲۳,E۲۴,E۲۵,E۲۶,E۲۷,E۲۸,E۲۹,E,۳۰ ,E۱۷,E۱۹,E۲۲,E۲۳,E۲۵,E۲۷,E۲۸,E,۳۰E۶, E۱۳,E ۱۵,E۲۰,E,۲۳E۷, E۱۰, E۱۱, E۲۳, E,۴۵E۱, E۲, E۲۰,E۲۲,E۲۳,E۲۵,E۲۶,E۲۷,E۲۹,E,۳۰E۱, E۵,E,۶E۹E۱۳,E۱۴,,E۱۵,E۱۷,E۱۸,E۲۲,E۲۵,E۲۶,E۲۸,E۲۹,E۳۰	۶۷
	منابع تجدید پذیر پاک	E۱۲,E۲۲,E۲۵,E۲۷,E,۳۰E۱۳, E۱۲, E۱۹,E۲۲,E۲۳,E۲۵,E,۳۰E۵, E۱۸, E۱۹,E۲۰,E۲۳,E,۳۰E۱۲,E۱۵,E۱۶,E۲۰,E۲۲,E۲۳,E۲۸,E۲۹,E۳۰	۲۷
	توجه به کمیت مصرف انرژی	E۱۱, E۱۲,E۳, E۱۴, E۱۷,E۱۸,E۱۹,E۲۰,E۲۲,E ۲۳,E۲۶,E۲۷, ,E,۲۹E۵,E۱۴,E۱۶, E۱۷, E۱۹,E۲۰,E۲۲,E ۲۳,E ۲۵,E۲۷,,E,۲۹E۷,E۹, E ۱۴, E۱۷,E۱۸,E ۲۰,E ۲۳,E۲۵,E۲۶,E۲۹	۳۴
حفاظت از محیط زیست			۱۸۳

در کل از تمام تم های به دست آمده ۶۰۶ کد اقتباس شده است. با توجه به اطلاعات داده شده، می توان گفت که حوزه های حفاظت از محیط زیست و کارایی و بهره برداری با تعداد کنترل های اصلی ۱۸۳ و ۱۸۱ به ترتیب، از نظر اهمیت بیشتری برخوردار هستند. در ادامه، حوزه کیفیت محیط شهری با تعداد ۱۴۵ کنترل اصلی و سپس حوزه ایمنی و امنیت با تعداد ۹۷ کنترل اصلی قرار دارند.

جدول ۴. تم های به دست آمده و تعداد تکرارهای این تم ها

تعداد تم های تکرار شده	تم های اصلی
۱۸۱	کارایی و بهره برداری
۹۷	ایمنی و امنیت
۱۴۵	کیفیت محیط شهری
۱۸۳	حفاظت از محیط زیست

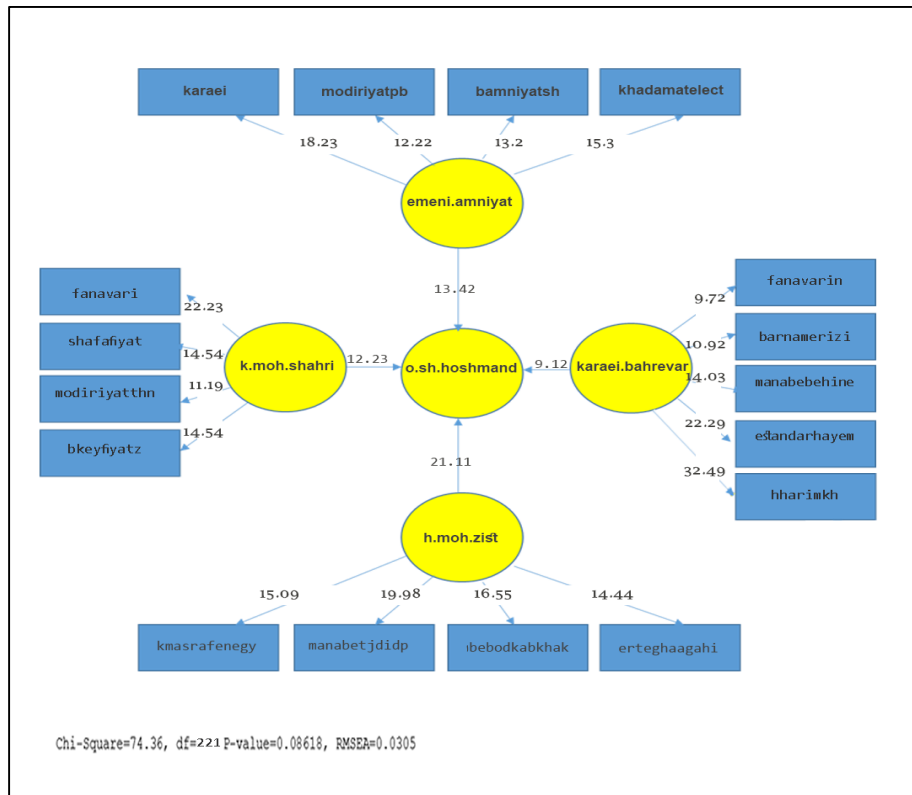

نمودار شماره ۱. تعداد تم های تکرار شده

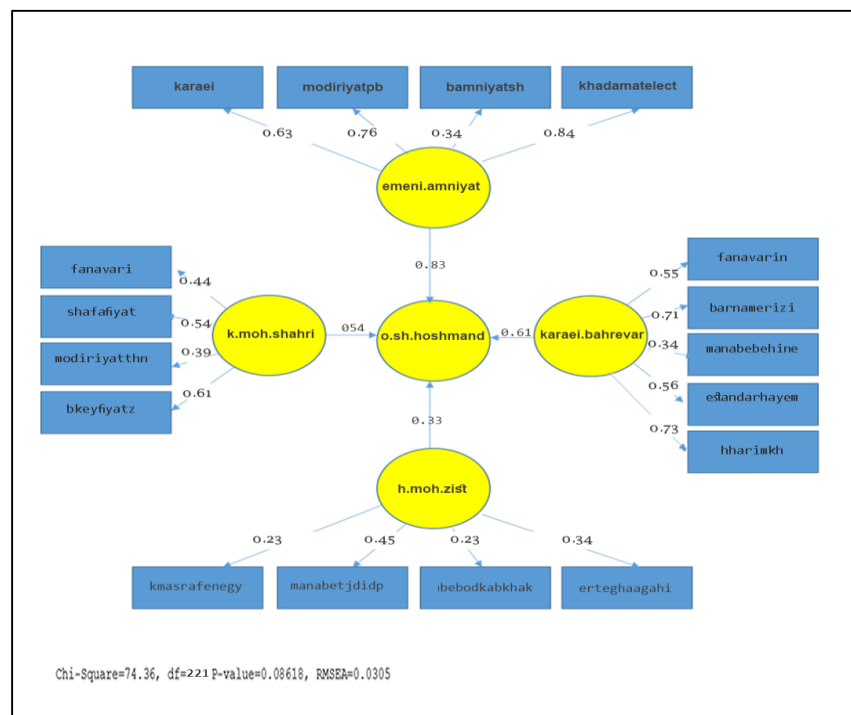
در این تحلیل، تعداد تم های تکرار شده برای هر چهار تم اصلی از پروژه های شهر هوشمند مورد بررسی قرار گرفته است. بر اساس نتایج مشاهده شده، تعداد تم های تکرار شده برای حفاظت از محیط زیست بیشترین مقدار را با ۱۸۳ تم دارد. در پی آن، کارایی و بهره برداری با ۱۸۱ تم و کیفیت محیط شهری با ۱۴۵ تم نیز در این لیست قرار دارند. در نهایت، تعداد تم های تکرار شده برای ایمنی و امنیت کمترین مقدار را با ۹۷ تم دارد.

ب. بخش کمی

در این قسمت برای بررسی تأثیر فرصت ها و چالش ها کلیه کارکنان فرمانداری شهرهای مختلف کشور را به تکمیل پرسشنامه های پایا و روا دعوت شده است. تعداد کل جامعه ۱۲۷۳ نفر می باشد، نمونه ی این پژوهش با استفاده از فرمول کوکران ۲۹۵ نفر انتخاب شده اند که پرسشنامه های دارای پایایی و روایی مرتبط با چالش ها و فرصت های پروژه های شهرهای هوشمند در کشور ایران در اختیار این تعداد قرار داده شده است، و با استفاده از تحلیل عاملی و نرم افزار Amos16 ارتباط بین متغیرها مورد بررسی قرار گرفته شده است. برای آزمون معناداری فرضیه ها آزمون بوت استراپ گرفته شده است که از شاخص جزئی مقدار آماره T (T-value) استفاده شده است. مقادیر T برای مدل تحقیق در شکل ۱ و ۲ آورده شده است.

شکل ۱. مدل مفهومی تحقیق در حالت T (منبع: نتایج محقق)

شکل ۲. مدل تحقیق در حالت استاندارد (منبع: نتایج محقق)

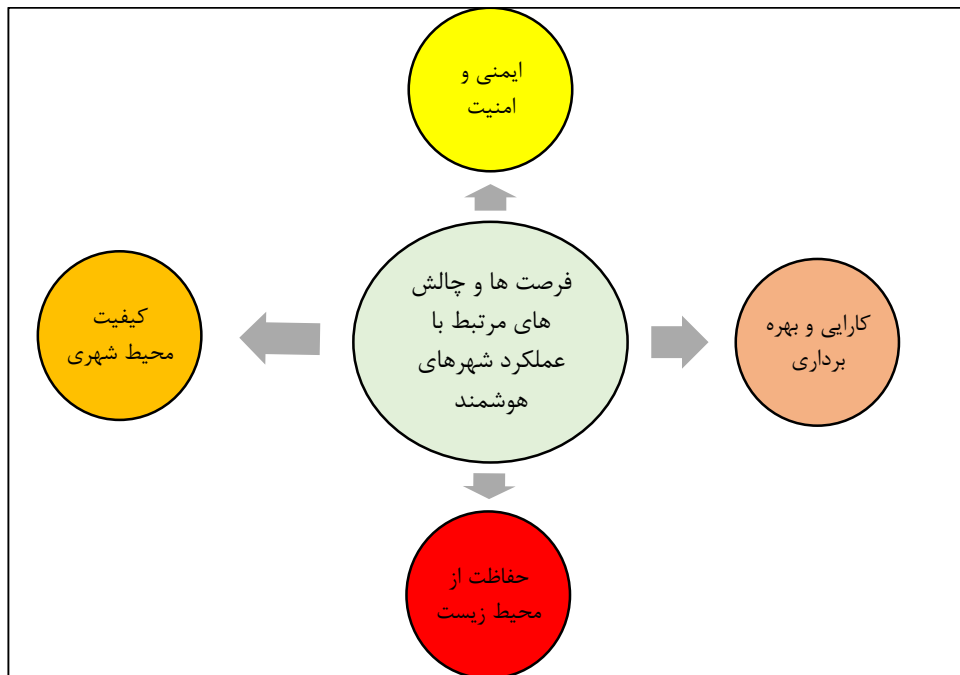
تحلیل عاملی به عنوان یک روش آماری می‌تواند کمک کند تا بهترین الگوهای وابستگی در داده‌ها را شناسایی کنید. با توجه به نتایج خروجی‌هایی که به دست آمده، می‌توان نتیجه گرفت که هر یک از متغیرهای کیفیت محیط شهری، گویه کارایی و بهره‌وری، گویه ایمنی و امنیت، حفاظت محیط زیست، بر بهبود عملکرد پروژه‌های شهر هوشمند تاثیر مثبت دارند.

نتیجه‌گیری

در این تحلیل، تعداد تم‌های تکرار شده برای هر چهار تم اصلی از پروژه‌های شهر هوشمند مورد بررسی قرار گرفته است. بر اساس نتایج مشاهده شده، تعداد تم‌های تکرار شده برای حفاظت از محیط زیست بیشترین مقدار را با ۱۸۳ تم دارد. در پی آن، کارایی و بهره‌برداری با ۱۸۱ تم و کیفیت محیط شهری با ۱۴۵ تم نیز در این لیست قرار دارند. در نهایت، تعداد تم‌های تکرار شده برای ایمنی و امنیت کمترین مقدار را با ۹۷ تم دارد. این نتایج نشان می‌دهد که حفاظت از محیط زیست یکی از تم‌های اصلی و مهمی است که در پروژه‌های شهر هوشمند باید مورد توجه قرار گیرد. همچنین، کارایی و بهره‌برداری و کیفیت محیط شهری نیز از اهمیت بسزایی برخوردارند. از طرف دیگر، عدم تکرار تم‌های مربوط به ایمنی و امنیت نشان می‌دهد که شهرهای هوشمند باید بیشتر به این جنبه توجه کنند و تم‌های مرتبط با ایمنی و امنیت را در پروژه‌های خود شامل کنند. از سویی افزایش کیفیت محیط شهری می‌تواند منجر به افزایش رضایتمندی شهروندان، کاهش اختلافات اجتماعی و افزایش احساس تعلق شهروندان به شهر شود که این موارد باعث بهبود عملکرد پروژه‌های شهر هوشمند می‌شوند. همچنین، بهبود گویه کارایی و بهره‌وری می‌تواند باعث افزایش بهره‌وری در پروژه‌های شهر هوشمند شود و باعث کاهش هزینه‌ها و زمان مورد نیاز برای توسعه پروژه‌ها شود. بنابراین میتوان از خروجی‌های مرتبط با هر یک از گویه‌ها از مقالات یک الگو نظیر مدل خروجی شکل ۱ و شکل ۲ ارائه داد. با داشتن گویه ایمنی و امنیت، می‌توانید اطمینان حاصل کنید که پروژه‌های شهر هوشمند ایمن و مطمئن هستند و احتمال وقوع حوادث را کاهش دهید. همچنین، حفاظت محیط زیست می‌تواند منجر به کاهش آلودگی هوا و آب، حفظ منابع طبیعی و بهبود کیفیت زندگی شهروندان شود که این موارد نیز باعث بهبود عملکرد پروژه‌های شهر هوشمند می‌شوند. براساس مبانی و اصول شهرسازی، شهرهای هوشمند باید تلاش کنند تا برای توسعه پایدار و بهبود کیفیت زندگی شهروندان، از شاخص‌های چهارگانه پایداری شهری (محیط زیستی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی) پشتیبانی کنند. در این راستا، حفاظت از محیط زیست به عنوان یکی از تم‌های اصلی پروژه‌های شهر هوشمند بسیار مهم است. بهبود کیفیت هوای شهر، کاهش آلودگی هوا، مدیریت پسماندها و حفظ تنوع زیستی از جمله اقداماتی هستند که در این زمینه باید انجام شود. همچنین، کارایی و بهره‌برداری و کیفیت محیط شهری از دیگر تم‌های اصلی پروژه‌های شهر هوشمند می‌باشند. کارایی و بهره‌وری در شهر هوشمند برای بهینه‌سازی منابع و سیستم‌های پایدار شهری بسیار حائز اهمیت است. علاوه بر این، کیفیت محیط شهری شامل عواملی همچون شکل‌دهی فضای عمومی، توسعه فضای سبز، مدیریت ترافیک و حمل و نقل عمومی، بهداشت و سلامتی شهروندان و... می‌باشد که باید در پروژه‌های شهر هوشمند به آن توجه شود. علاوه بر این، ایمنی و امنیت نیز از جمله مواردی هستند که در پروژه‌های شهر هوشمند حائز اهمیت می‌باشند. این امر به دلیل اینکه شهرهای هوشمند به عنوان محیط زندگی شهروندان مطرح هستند و باید به صورت کامل از نظر امنیتی و ایمنی محافظت شوند. بنابراین، توجه به تم‌های ایمنی و امنیت در پروژه‌های شهر هوشمند بسیار حائز اهمیت است. در نتیجه، با بررسی نتایج تحلیل، می‌توان نتیجه‌گیری کرد که پروژه‌های شهر هوشمند باید به تم‌های حفاظت از محیط زیست، کارایی و بهره‌برداری، کیفیت محیط شهری، ایمنی و امنیت توجه ویژه‌ای بدهند. بر این اساس، توسعه پایدار و بهبود کیفیت زندگی

شهروندان در شهرهای هوشمند، بستگی به انجام اقدامات هوشمندانه در زمینه های مختلف شهرسازی دارد. به طور کلی، پروژه های شهر هوشمند باید به منظور پایداری شهری، از رویکردهای اکولوژیکی، اجتماعی و اقتصادی استفاده کنند. به عبارت دیگر، این پروژه ها باید بهبود کیفیت زندگی شهروندان را در نظر داشته باشند و در عین حال، به کاهش مصرف انرژی، مدیریت بهینه منابع طبیعی، کاهش آلودگی هوا و محیط زیست، افزایش توانمندی اقتصادی و اجتماعی، بهبود کیفیت خدمات شهری و توانایی مقابله با چالش های شهری مانند ترافیک، پسماند، افزایش جمعیت و... کمک کنند. به طور خاص، در زمینه حفاظت از محیط زیست، از رویکرد هایی مانند طراحی سبز، استفاده از سیستم های تصفیه آب و هوا، مدیریت پسماندها، حفظ تنوع زیستی و... استفاده می شود. همچنین، در زمینه کارایی و بهره وری، از فناوری هایی مانند اینترنت اشیاء، هوش مصنوعی، سامانه های اطلاعات جغرافیایی و... استفاده می شود تا بهینه سازی منابع و سیستم های شهری انجام شود. در زمینه کیفیت محیط شهری، طراحی فضای عمومی، ایجاد فضاهای سبز، مدیریت ترافیک و حمل و نقل عمومی و بهداشت و سلامتی شهروندان از اهمیت بالایی برخوردارند. در نهایت، در زمینه ایمنی و امنیت، از فناوری هایی مانند شبکه های حسگر، تجهیزات پیشرفته امنیتی و... استفاده می شود تا شهرهای هوشمند بتوانند به صورت کامل از نظر امنیتی و ایمنی محافظت شوند.

بنابراین، پروژه های شهر هوشمند باید با توجه به مبانی و اصول شهرسازی، به بهبود کیفیت زندگی شهروندان، پایداری شهری، کاهش مصرف انرژی و مدیریت بهینه منابع طبیعی، بهبود کیفیت خدمات شهری و توانایی مقابله با چالش های شهری توجه کنند. و الگوی ارائه شده در این راستا به منظور بهبود عملکرد پروژه های آتی شامل موارد زیر می باشد:

شکل ۳. و استخراج الگوهای برتر به منظور بهبود عملکرد پروژه های آتی

۱. توسعه راهکارهای جدید و موثر برای افزایش ایمنی و امنیت شهری: همانطور که در متن به آن اشاره شده است، حفظ ایمنی و امنیت در شهرهای هوشمند مهم است و برخی تم‌های مرتبط با آن در لیست تم‌های محبوب قرار نگرفته است. این به معنی این است که نیاز به توسعه راهکارهای جدید و موثر برای افزایش ایمنی و امنیت شهری در پروژه‌های شهر هوشمند وجود دارد.

۲. فراهم کردن زیرساخت‌های لازم برای توسعه پروژه‌های شهر هوشمند: برای توسعه پروژه‌های شهر هوشمند، نیاز به زیرساخت‌های مورد نیاز مانند شبکه‌های ارتباطی پوشش دهی بالا، سامانه‌های حمل و نقل هوشمند و زیرساخت‌های پشتیبانی از این سامانه‌ها است.

۳. توسعه راهکارهای جدید و موثر برای کاهش آلودگی صوتی و هوایی: برای بهبود کیفیت محیط شهری، لازم است که راهکارهایی برای کاهش آلودگی صوتی و هوایی در پروژه‌های شهر هوشمند توسعه داده شود. این راهکارها می‌توانند شامل سامانه‌های رصد و کنترل آلودگی صوتی و هوایی، سیستم‌های بازیافت پسماندها و توسعه حمل و نقل عمومی پاک باشند.

۴. توسعه سامانه‌های جدید برای مدیریت منابع آب: حفاظت از محیط زیست و بهبود کیفیت آب می‌تواند با توسعه سامانه‌های جدید برای مدیریت منابع آب در پروژه‌های شهر هوشمند انجام شود. این سامانه‌ها می‌توانند شامل سیستم‌های جمع‌آوری و بازیافت آب، سامانه‌های کنترل مصرف آب و سامانه‌های تصفیه فاضلاب باشند.

منابع و مآخذ

- Abdelsalam, A., & Wahba, M. (۲۰۲۲). Smart city technologies in Egypt: Current state and future directions. *Sustainable Cities and Society*, ۷۸, ۱۰۳۲۶۶.
- Alenezi, H., Almutairi, A., & Albattah, F. (۲۰۲۱). Smart city initiatives in Kuwait: Challenges and opportunities. *Journal of Urban Technology*, ۲۸(۴), ۶۵-۸۳.
- Arslan, S. (۲۰۲۲). Smart city projects and their impact on urban sustainability: Evidence from Turkey. *Sustainable Cities and Society*, ۹۵, ۱۰۳۷۳۹.
- Bodea, C. N., & Vătuțiu, T. (۲۰۲۱). Exploring smart city development in Romania: Opportunities and challenges. *Journal of Urban Planning and Development*, ۱۴۷(۲), ۰۴۰۲۱۰۶۷.
- Chourabi, H., Nam, T., Walker, S., Gil-Garcia, J. R., Mellouli, S., & Nahon, K. (۲۰۱۸). Understanding smart cities: An integrative framework. *ACM Transactions on Management Information Systems (TMIS)*, ۹(۱), ۱-۲۱.
- Du, J., Zhou, Y., & Zhang, Y. (۲۰۲۳). Smart city projects and sustainable urban development in China: A case study of Suzhou Industrial Park. *Journal of Cleaner Production*, ۳۳۶, ۱۲۹۷۹۴.
- Farahani, R. Z., Goli, A., & Mohammadzadeh, N. (۲۰۲۱). Smart city initiatives in Iran: Current status and future prospects. *Cities*, ۱۱۸, ۱۰۳۴۱۳.

- Geertman, S. C., & Stillwell, J. C. (۲۰۲۲). Planning for smart cities: The state-of-the-art. *Journal of Planning Literature*, ۳۷(۲), ۱۵۸-۱۷۵
- Guo, H., Zhang, P., & Li, Y. (۲۰۲۱). Understanding the influence of institutional factors on Chinese smart city projects. *Land Use Policy*, ۱۰۹, ۱۰۵۷۲۷
- Iseki, H., & Tanabe, K. (۲۰۲۳). Smart city development and energy sustainability in Japan: Case studies of Yokohama and Toyota City. *Energy Policy*, ۱۶۳, ۱۱۴۴۷۲
- Jia, H., Chen, L., & Wang, J. (۲۰۲۱). Building smart cities in China: An empirical analysis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, ۱۸(۴), ۱۸۰۵
- Kim, J., Lee, S., & Kim, M. J. (۲۰۲۱). A review of smart city projects in South Korea: Strategic directions and challenges. *Sustainability*, ۱۳(۱۴), ۷۹۱۱
- Li, H., & Liao, W. (۲۰۲۲). Smart city projects and sustainable urban development in Taiwan: Evidence from Tainan. *Habitat International*, ۱۱۹, ۱۰۲۳۶۵
- Liu, Q., Xie, J., & Li, H. (۲۰۲۳). Investigating factors influencing the success of smart city projects in China. *Sustainable Cities and Society*, ۹۵, ۱۰۳۷۴۶
- Ma, Y., & Wang, X. (۲۰۲۱). Smart city projects in China: Current status and future prospects. *Journal of Urban Technology*, ۲۸(۳), ۴۵-۶۱
- Negm, M. O., & Salem, M. A. (۲۰۲۲). Smart city projects in Saudi Arabia: Current state and future directions. *Journal of Urban Planning and Development*, ۱۴۸(۴), ۰۴۰۲۲۰۲۶
- Schmidt, L., & Piscicelli, L. (۲۰۲۳). The governance of smart city projects: A comparative analysis of Italy and the United Kingdom. *Public Administration Review*, ۸۳(۱), ۱۱۴-۱۲۵
- Tang, Y., Wang, Q., & Li, J. (۲۰۲۱). Smart city initiatives in China: From a policy-oriented perspective. *Technological Forecasting and Social Change*, ۱۷۰, ۱۲۰۸۴۹
- Wu, T., Zuo, J., Zhao, Z. Y., & Kajewski, S. (2022). Evaluating the effectiveness of smart city projects in China using a two-stage DEA approach. *International Journal of Production Economics*, 243, 108561.
- Bibri, S. E. (2018). The IoT for smart sustainable cities of the future: An analytical framework for sensor-based big data applications for environmental sustainability. *Sustainable Cities and Society*, 38, 230-253. doi:10.1016/j.scs.2017.11.017
- Albino, V., Berardi, U., & Dangelico, R. M. (2015). Smart cities: definitions, dimensions, performance, and initiatives. *J Urban Technol*, 22. <https://doi.org/10.1080/10630732.2014.942092>
- Allam, Z., & Dhunny, Z. A. (2019). On big data, artificial intelligence and smart cities. *Cities*, 89. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2019.01.032>
- Barbato, A., Bolchini, C., Geronazzo, A., Quintarelli, E., Palamarciuc, A., & Pitì, A. (2016). Energy optimization and management of demand response interactions in a smart campus. *Energies*, 9. <https://doi.org/10.3390/en9060398>

- Chen, Y., Ardila-Gomez, A., & Frame, G. (2017). Achieving energy savings by intelligent transportation systems investments in the context of smart cities. *Transp Res Part D: Transp Environ*, 54. <https://doi.org/10.1016/j.trd.2017.06.008>
- Ismagilova, E., Hughes, L., Dwivedi, Y. K., & Raman, K. R. (2019). Smart cities: advances in research—An information systems perspective. *Int J Inf Manag*, 47. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2019.01.004>
- Liu, J. S., Lu, L. Y. Y., Lu, W. M., & Lin, B. J. Y. (2013). Data envelopment analysis 1978–2010: a citation-based literature survey. *Omega*, 41. <https://doi.org/10.1016/j.omega.2010.12.006>
- Pereira, G. V., Parycek, P., Falco, E., & Kleinhans, R. (2018). Smart governance in the context of smart cities: a literature review. *Inform Polity*, 23. <https://doi.org/10.3233/IP-170067>
- Rejeb, A., Rejeb, K., Zailani, S., Keogh, J. G., & Appolloni, A. (2022). Examining the interplay between artificial intelligence and the agri-food industry. *Artif Intell Agric*, 6. <https://doi.org/10.1016/j.aiia.2022.08.002>
- Ruhlandt, R. W. S. (2018). The governance of smart cities: a systematic literature review. *Cities*, 81. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2018.02.014>
- Tseng, F. M., Gil, P., & Lu, L. Y. Y. (2021). Developmental trajectories of blockchain research and its major subfields. *Technol Soc*, 66. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2021.101606>
- Wu, Z., Jiang, M., Li, H., & Zhang, X. (2021). Mapping the knowledge domain of smart city development to urban sustainability: a scientometric study. *J Urban Technol*, 28. <https://doi.org/10.1080/10630732.2020.1777045>
- Zawieska, J., & Pieriegud, J. (2018). Smart city as a tool for sustainable mobility and transport decarbonisation. *Transp Policy*, 63. <https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2017.11.004>
- Zhang, K., Ni, J., Yang, K., Liang, X., Ren, J., & Shen, X. S. (2017). Security and privacy in smart city applications: challenges and solutions. *IEEE Commun Mag*, 55. <https://doi.org/10.1109/MCOM.2017.1600267CM>
- Zhou, J., Jiang, Y., Pantelous, A. A., & Dai, W. (2022). A systematic review of uncertainty theory with the use of scientometrical method. *Fuzzy Optim Decis Making*. <https://doi.org/10.1007/s10700-022-09400-4>

ارزیابی اثرات اجرای طرح های هادی روستایی و نقش آن در توسعه روستایی (نمونه موردی: روستاهای شهرستان کرمانشاه)

امیرعلی ذوالفقاری^۱، ساره رضایی اسحق وندی^{۲*}

۱. دکتری جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشکده علوم جغرافیایی و برنامه ریزی دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران
۲. دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشکده برنامه ریزی و علوم محیطی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۱۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۲۰

چکیده

زمینه و هدف: تهیه و اجرای طرح های روستایی با بیش از سه دهه سابقه در ایران از اساسی ترین اقداماتی است که به منظور توسعه روستاها در ایران اجرا شده است، بررسی اثرات اجرایی آن ها در ابعاد گوناگون، موضوع مهمی است که می تواند پیامدهای اجرای طرح های روستا مشخص کند. به همین منظور هدف پژوهش حاضر ارزیابی اثرات اجرای طرح های هادی روستایی و نقش آن در توسعه روستایی، روستاهای شهرستان کرمانشاه است. در همین راستا؛ هدف پژوهش حاضر ارزیابی اثرات اجرای طرح های هادی روستایی و نقش آن در توسعه روستایی، روستاهای شهرستان کرمانشاه است.

روش بررسی: از نظر هدف گذاری کاربردی و از نظر روش شناسی به صورت توصیفی- تحلیلی است. در روند تهیه و تولید داده ها ابتدا عوامل مؤثر بر اجرای طرح های روستایی بر شهرستان کرمانشاه با تاکید بر نقش آن در توسعه روستاهای شهرستان کرمانشاه با استفاده از نظرات ۱۵ نفر از متخصصین این موضوع کارشناسان روستایی، دهیاران از طریق روش دلفی شناسایی شده است. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات ۴ شاخص (کالبدی، اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و زیست محیطی) و ۱۲ زیر شاخص به عنوان عوامل تاثیرگذار قوی بر توسعه روستاهای شهرستان کرمانشاه با تاکید بر اجرای طرح های روستایی از مدلسازی تفسیری-ساختاری ISM و سپس با نرم افزار میک مک بهره گرفته شده است..

یافته ها و نتیجه گیری: نتایج پژوهش نشان داد عوامل افزایش مشارکت پذیری در روستا، افزایش کیفیت معابر و ساماندهی جوی ها و نهرها جز تاثیرگذارترین مؤلفه ها و عامل حفظ سنت های بومی و محلی جزء تأثیرپذیرترین عوامل به شمار می آیند. و شاخص کالبدی از بین شاخص های مورد بررسی مهمترین شاخص در اجرای طرح های هادی روستایی و نقش آن در توسعه روستایی در روستاهای شهرستان کرمانشاه می باشد. همچنین نتایج حاصل از میک مک نشان می دهد که بجز دو عامل افزایش کیفیت معابر و کاهش انگیزه مهاجرت همه عوامل جز متغیرهای پیوندی می باشند

کلید واژه ها: طرح های، توسعه، روستا، ISM، MICMAC، شهرستان کرمانشاه.

* نویسنده مسئول: sareh.rezaie@tabrizu.ac.ir

ارجاع به این مقاله: ذوالفقاری، امیرعلی، رضایی اسحق وندی، ساره (۱۴۰۲). ارزیابی اثرات اجرای طرح های هادی روستایی و نقش آن در توسعه روستایی (نمونه موردی: روستاهای شهرستان کرمانشاه)، فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه ای، ۴(۲)، ۳۳-۵۱.

مقدمه و بیان مسأله

در چند دهه گذشته، با توجه به اهمیت توسعه روستایی در فرآیند توسعه ملی، روستاهای ایران پیوسته شاهد تغییرات نسبتاً زیادی در حیات خود و ساکنانشان بوده و در این راستا، رویکردهای گوناگون برای دستیابی به اهداف توسعه روستایی در کانون توجه قرار گرفته است؛ یکی از مهم‌ترین این رویکردها تهیه و اجرای طرح هادی روستایی است (خدایی استیاری و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۵۱). و بر این نکته تأکید دارد که با ارتقای سطح کیفی ساختار کالبدی، ساختار اجتماعی و اقتصادی روستاهای کشور نیز متحول و از این راه زمینه‌های توسعه روستایی فراهم می‌شود. هر چند سیاست‌گذاران اثربخشی همه جانبه‌ای را از اجرای این طرح دنبال می‌کنند، اما امروزه اهمیت اصلی و چشمگیر آن در اثربخشی اقتصادی است (عزیزی و ریاحی، ۱۳۹۹: ۷۹). طرح هادی روستایی، با در پیش گرفتن رویکردی مبتنی بر محوریت تحولات کالبدی در توسعه روستاها، به اجرای پروژه‌های اجرایی پرداخته که همگی در پی دگرگون ساختن کالبد روستاها و به تبع آن توسعه روستایی بودند. گرچه تمامی این پروژه‌ها بر جنبه‌های کالبدی استوار شده‌اند (Deputy of Rural Civil Engineering, 2018). بی تردید این تغییر و دگرگونی در کالبد روستاها، دیگر ابعاد محیط روستایی از جمله بعد اقتصادی روستاها را تحت تأثیر قرار خواهد داد (Housing Foundation of Islamic Revolution, 2019). همچنین اهداف و برنامه‌های اولیه این طرح برای توسعه روستاها در مناطق مختلف کشور نشان می‌دهد که در عمل، تهیه و اجرای آن با مشکلات متعدد در ابعاد مختلف روبه‌رو شده است (خدایی استیاری و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۵۱).

در واقع، هدف از اجرای طرح هادی ساماندهی و سازگاری انواع کاربری اراضی روستاها، نظم دهی به شبکه معابر، مکانیابی بهینه انواع خدمات و تسهیلات در سکونتگاه‌ها و توسعه فضایی و کالبدی روستاهاست. میزان تحقق و اجرای محورهای پیشنهادی طرح هادی به مشارکت و همیاری ساکنان، درایت و تدبیر مدیران محلی، اعتبارات مورد نیاز طرح و ویژگی‌های اجتماعی اقتصادی و مکانی فضایی روستاها بستگی دارد. در این رابطه روستاهایی که در مجاورت و یا شعاع عملکردی شهرها و غیره بویژه مراکز شهری ناحیه (همچون مراکز شهرستان‌ها) واقع شده‌اند، به دلیل تاثیرپذیری از شهرها، زمینه تغییر و تحولات کالبدی بیشتری داشته و به نظر می‌رسد که اجرای طرح هادی در این گونه روستاها باید با توجه به توسعه کالبدی شهرهای مجاور انجام پذیرد (غنی زاده جولاندان، ۱۳۹۹: ۸-۹). همچنین طرح هادی ضمن ساماندهی و اصلاح بافت موجود، میزان و مکان گسترش آبی و نحوه استفاده از زمین برای عملکردهای مختلف را برحسب مورد در قالب مصوبات طرح‌های ساماندهی فضا و سکونتگاه‌های روستایی یا طرح‌های جامع ناحیه‌ای تعیین می‌نماید و در قالب آن، پروژه‌های عمرانی- کالبدی مختلفی در سطح روستاها اجرا می‌شوند، چه پیامدهایی را برای جامعه روستایی در پی داشته است. الزم به ذکر است که در پی نتایج مطالعات متعدد، اجرای طرح هادی روستایی به‌عنوان یک متغیر بیرونی، افزون بر ابعاد فیزیکی- کالبدی، سایر جنبه‌های توسعه روستایی اعم از اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و غیره را نیز تحت‌الشعاع خود قرار داده و اثرات متعددی بر روی آنها داشته است (وارثی و صبری، ۱۳۸۸: ۳).

از این رو بسیاری از محققان و صاحب‌نظران در دهه‌های اخیر، توجه به توسعه کالبدی- فیزیکی و امور زیربنایی روستاها را از حوزه‌های مهم و اساسی فعالیت در حیطه توسعه روستایی قلمداد نموده‌اند که در این راستا، توسعه روستایی را شامل پنج بعد اساسی مدیریت منابع انسانی، امور زیر بنایی و توسعه فیزیکی روستاها، توسعه کشاورزی و فعالیتهای غیر کشاورزی در نظر گرفته‌اند (Gibson et al, 2010: 238). قطعاً این رویکرد، در مناطق روستایی کشورهای درحال توسعه از اهمیت بسیار ویژه‌ای برخوردار می‌باشد (Visser & Spoor, 2022: 902). در این ارتباط طرح هادی به‌عنوان مهم‌ترین سند رسمی و قانونی توسعه و عمران مناطق روستایی ایران راهبرد اساسی برای دستیابی به توسعه روستایی محسوب می‌شود (حکمت‌یار و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۷۶).

در همین راستا می توان گفت؛ فرآیند برنامه ریزی و طراحی در طرح هادی برآمده از رویکرد سنتی یا همان برنامه ریزی و طراحی جامعه روستایی است که از ویژگی های مهم آن می توان به نکاتی همچون تأکید بر توسعه فنون برنامه ریزی شهری، برنامه ریزی از بالا به پایین، عقلایی بودن برنامه ریزی و تأکید بر فنون و متخصصان، توجه به سخت افزار، توجه به اصول مشترک مکان ها و ارائه الگوی همسان، نگاه تنها به واژه توسعه (تک نسخه ای بودن الگوها) و غیره اشاره داشت. با توجه به ویژگی های یاد شده و ناقص بودن شرح خدمات طرح های هادی روستایی، نتایج مطالعات مختلف حاکی از آن است که در عمل، اجرای این طرح ها در مناطق روستایی مختلف کشور با مشکلات متعدد روبه رو شده است (فزونی اردکانی، ۱۳۹۱: ۳). و به گونه ای مناسب نتوانسته است تغییرات مثبت پیش بینی شده در روستاها را ایجاد کند. به هر حال، با وجود برنامه ریزی های صورت گرفته برای عملیاتی شدن طرح هادی در سطح بیشتر روستاها، بررسی های اولیه در این زمینه حاکی از وجود مشکلات متعدد در فرآیند تهیه و اجرای این طرح در بیشتر روستاهاست، به گونه ای که بخش عمده اهداف این طرح ها محقق نشده است. از این رو، با توجه به آنچه گفته شد، در این راستا پژوهش حاضر به دنبال پاسخ به سوال زیر است. مؤلفه های طرح های هادی روستایی در تحقق توسعه روستایی شهرستان کرمانشاه تأثیر گذار می باشد؟

۲. مبانی نظری

در چند دهه ی اخیر، عمران و توسعه روستایی همواره یکی از دغدغه های اصلی توسعه در ایران و اکثر کشورهای در حال توسعه بوده است. در بسیاری از کشورها، توسعه روستایی در قالب راهبردی مهم برای تأمین نیازهای اساسی و توزیع بهینه ناشی از توسعه ملی تلقی شده و بدین منظور با شیوه های متعدد، الگوهای گوناگون برای توسعه روستایی تجربه شده است. یکی از اقداماتی که در زمینه توسعه مناطق روستایی کشور از سال های بعد از پیروزی انقلاب اسلامی انجام گرفت، اجرای طرح هادی روستایی بوده که با هدف اصلی فراهم سازی بستر تجدید حیات و هدایت روستا با در نظر گرفتن جنبه های کالبدی، اجتماعی و اقتصادی، طراحی و انجام شده است (مولایی هاشجین، ۱۳۸۶). و جز برنامه های موفق است که در ایران اجرا شده است.

برنامه ریزی های توسعه و پیشرفت موفق، برنامه هایی هستند که با ارزیابی های قبل، حین و پس از اجرا همراه و همگام باشند. ارزیابی به عنوان بخشی از فرایند، دارای سابقه چندان طولانی نیست. ارزیابی به مفهوم امروزی با شکل گیری رویکرد جامع به برنامه ریزی و گسترش روش های کمی در سال های بعد از جنگ جهانی دوم در حوزه برنامه ریزی شهری و منطقه ای وارد شد و در دهه های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ میلادی به موازات انتقادهای متعدد از برنامه ریزی جامع، منجر به شکل گیری ادبیات قابل توجهی در خصوص روش های ارزیابی و عمومیت یافتن آن شد (شماعی و همکاران، ۱۳۹۳: ۷۸). ارزیابی اثرات اقتصادی اجرای طرح هادی می تواند از یک سو پیامدهای اجرای طرح را در روستاها مشخص کند و از سوی دیگر با شناسایی قوت ها و ضعف های موجود، اطلاعات لازم را برای مدیریت بهتر طرح ها فراهم نماید (Mohammadi Yeganeh et al, 2012:100).

۲-۱. اهداف اجرای طرح های هادی روستایی

شرایط زندگی در روستا، علاوه بر وجود تاسیسات زیربنایی، تا حد قابل ملاحظه ای توسط ساختار کمی و کیفی فضایی واحدهای خدماتی، اقتصادی، اجتماعی و رفاهی آن منطقه و نحوه دسترسی روستاییان به آن ها تعیین می شود. خدماتی از قبیل: آموزش، بهداشت، درمان، خدمات تولیدی، تجاری، اداری و غیره. بهره مندی از این خدمات در مناطق روستایی نه تنها باعث افزایش سطح برخورداری از خدمات عمومی و رفاهی در نتیجه استقرار روستاییان می شود بلکه به دلیل نیاز به افراد متخصص، جهت بالا بردن سطح تولید کشاورزی و اداره تاسیسات خدماتی، موجب بهبود شرایط زندگی و استقرار هرچه بیشتر روستاییان خواهد شد. از این رو اهداف کلی اجرای این طرح ها را می توان اینگونه برشمرد (قرائی، ۱۳۹۹: ۵۶).

۱. ایجاد مراکز پشتیبانی از کشاورزی؛
۲. ایجاد مراکزی برای استقرار واحدهای صنعتی در مناطق روستایی؛
۳. رونق بخشیدن خدمات تجاری در مناطق روستایی؛
۴. بهبود محیط زیست روستاها؛
۵. ایجاد شرایط محیطی جهت استقرار نیروهای متخصص در زمینه های مختلف تولیدی و خدماتی؛
۶. ایجاد مانع جهت جلوگیری از مهاجرت؛
۷. دستیابی به خدمات موجود در مراکز شهری.

در واقع می‌توان گفت خدمات رسانی یکی از مهم ترین اهداف اجرای طرح هادی روستایی است. اهداف تبعی و اصلی اجرای طرح‌های هادی، به‌عنوان موردی‌ترین طرح روستایی کشور در (شکل ۱)، آورده شده‌اند. با توجه به شرح خدمات طرح‌های هادی، مطالعات این طرح‌ها در قالب سه فصل شناخت و ارزیابی وضع موجود (مطالعات حوزه نفوذ و تهیه نقشه‌های کیفیت ابنیه، کاربری اراضی، مالکیت اراضی، شیب، درجه‌بندی و عرض معابر و...)، تحلیل و استنتاج از بررسی‌ها و تدوین چشم‌اندازها (ارزیابی وضع موجود و تعیین نقاط قوت و ضعف و محدودیتها و تعیین الگوی پیشنهادی)، همچنین تعیین برنامه و ارائه طرح، انجام می‌گیرد (محمدی و همکاران، ۱۳۹۶: ۳۹۴).

شکل ۱. اهداف اجرای طرح‌های هادی روستایی

۲-۲. اثرات اجرای طرح‌های هادی روستایی

هدف از اجرای طرح‌های هادی روستایی تحقق پایداری در ابعاد مختلف است، که در برگیرنده همه جنبه‌های پایداری در سکونتگاه‌های روستایی می‌باشد. در واقع باید اثرات اجرای این طرح در جنبه‌هایی نظیر فنی، مالی، اقتصادی، نهادی-اجتماعی و زیست‌محیطی (اکولوژیکی)، در جهت پایداری روستایی نمود یابد، هر یک از این جنبه‌ها از نظر عملکردی با یکدیگر پیوستگی دارند و به طور متقابل امکان‌پذیری یک برنامه خاص را تعیین می‌نمایند، و به همین منظور باید خاطر نشان نمود که، اجرای این طرح باید در راستای پایداری کالبدی، که مفهوم این نوع از پایداری بیشتر بر شرایط فیزیکی روستا تاکید می‌

نماید، پایداری اقتصادی و اجتماعی، که بر مدیریت منابع و نیز افزایش تولید و خدمات همچنین توجه به فرهنگ‌های قومی و بومی و شیوه‌های زیست در روستا تأکید می‌نماید و همچنین پایداری محیطی (اکولوژیکی)، که به اثرات محیط زیستی مداخلات توسعه روستایی از جمله توسعه کالبدی، همچنین فعالیت های توسعه روستایی در ارتباطات زیست محیطی می-پردازد، قرار گیرد (افتخاری و همکاران، ۱۳۹۰: ۳۰۶).

همچنین طرح هادی روستایی به عنوان محلی برای برون رفت از وضعیت نامناسب پیش آمده در نظر گرفته شده که از یک سو، بتواند ضمن اصلاح عرصه کالبدی سکونتگاه های روستایی، به رشد و گسترش کالبدی آنها سمت و سویی مناسب دهد و از سوی دیگر، به نظم دهی جایگاه این کانون ها در روابط و پیوندهای فضایی بپردازد (خدایی استیار و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۵۴). و در اقع می‌توان گفت؛ بسیاری از محققان و صاحب نظران، حوزه فعالیت در زمینه توسعه روستایی را شامل پنج بعد اساسی مدیریت منابع انسانی، امور زیربنایی و توسعه کالبدی روستاها، مدیریت منابع طبیعی، توسعه کشاورزی و توسعه فعالیت های غیر کشاورزی در نظر گرفته اند (Gibson et al, 2010) از میان این ابعاد پنج گانه، فراهم ساختن امکانات و زیرساخت ها و بهسازی و توسعه سکونتگاه های روستایی یکی از مؤلفه‌های مهم برنامه‌ریزی توسعه روستایی به شمار می رود (Liu, 2007).

۳. پیشینه پژوهش

در خصوص اثرات اجرای طرح های هادی روستایی و نقش آن در توسعه روستایی تحقیقات تجربی متعددی نیز انجام گرفته است که به برخی از آنها در زیر اشاره می‌شود؛

جدول ۱. پیشینه پژوهش

پژوهشگر (سال)	عنوان	نتایج
ذوالفقاری و صدایی (۱۴۰۱)	آسیب شناسی ساختاری طرح هادی به منزله فراگیرترین طرح توسعه روستایی در ایران نمونه: استان کرمانشاه	نتایج نشان داد که مهم ترین آسیب های ساختاری طرح هادی در سه مضمون فراگیر «آسیب های برون سازمانی»، «فنی اجرایی» و «مدیریتی» دسته بندی می شود. این مضامین از ۱۰ مضمون سازمان دهنده (آسیب های مربوط به نوع اعتبار و میزان تخصیص آن، شرح خدمات تهیه طرح و دستور کارها و ضوابط اجرای طرح، واگذاری پروژه ها به مقامات محلی و نگهداری از آنها، تهیه طرح هادی، سازوکار نظارت بر اجرای طرح، مشاور (نقشه بردار، مشاور تهیه طرح و عامل چهارم) و پیمانکار، انتخاب روستا برای تهیه/ بازنگری و اجرای طرح، انتخاب نوع پروژه اجرایی، زمان بندی اجرای طرح و مراحل تصویب و ابلاغ) و ۱۰۵ مضمون پایه تشکیل شده اند. در ادامه نقشه تماتیک چالش های ساختاری طرح هادی تهیه و متناسب با یافته ها، راهکارهای عملیاتی و اجرایی برای رفع آسیب ها شناسایی و ارائه شده است. به نظر می رسد با توجه به همسانی فرایند تهیه و اجرای طرح هادی در روستاهای کشور، نتایج این پژوهش می تواند الگویی برای سایر استان های کشور در حل چالش های ساختاری طرح هادی باشد.
حکمت یار و همکاران (۱۴۰۰)	تحلیل اثرات اجرای طرح های هادی روستایی در توسعه مسکن و وضعیت زیست محیطی سکونتگاه های روستایی (مطالعه موردی: روستاهای بخش مرکزی شهرستان جیرفت)	نتایج نشان داد که بین متغیرهای اجرای طرح هادی میزان رضایت مندی مردم در خصوص مؤلفه های مسکن و زیست محیطی بالاتر از حد متوسط بوده- است. همچنین با اطمینان ۹۹٪ سطح رضایتمندی افراد در روستاهای مورد بررسی تفاوت معناداری باهم داشته باشند. بنابراین اجرای طرح هادی روستاهای نمونه در زمینه ی بهبود وضعیت مسکن ، محیط زیست و زندگی روستاییان موفق بوده و توانسته موجبات رضایتمندی نسبی ساکنین روستا را فراهم بیاورد. پس میتوان گفت که هر سه فرضیه مورد تأیید قرار گرفته و همچنین نتایج رتبه بندی روستاهای نمونه براساس روش تاپسیس، بیانگر بالاترین تأثیر گذاری اجرای طرح هادی در روستاهای پرجمعیت که سابقه مدیدی از اجرای طرح هادی آن ها می گذرد همچون علی آباد با مقدار ۹۹۵/۰ ، هوکرد با مقدار ۹۸۵/۰ بوده است.
چهارفر (۱۴۰۰)	تاثیر اجرای طرح های هادی بر زیبایی منظر روستایی (منطقه مورد مطالعه: شهرستان تایباد)	نتایج نشان داد که اجرای طرح هادی روستایی بر ابعاد مختلف زیبایی منظر روستایی اثرگذار بوده است و اجرای طرح هادی در روستاها می تواند شاخص های منظر روستا را ارتقاء بخشد. همچنین مشخص شد در بین مؤلفه ها، مؤلفه خدمات کاربری اراضی با میزان ۵۵/۲۹ بیش ترین اثرگذاری و پس از آن مؤلفه محیط زیست با میزان ۴۹/۳۴، پس از آن مؤلفه شبکه معابر ۳۳/۵۵ و مؤلفه مسکن روستا با میزان ۱۹/۷۰ کمترین اثرگذاری را بر متغیر وابسته در

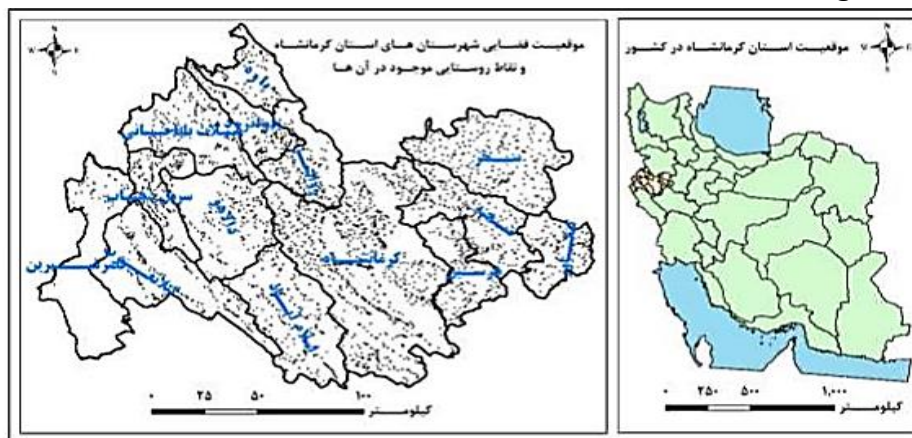
	روستاهای مورد مطالعه داشته‌اند که این اثرگذاری در روستاهای مختلف متفاوت بوده‌است. نتایج به‌دست آمده از مدل واسپاس نیز نشان که روستا کرات با امتیاز ۰٫۹۸۷، در بهترین وضعیت و روستای قلعه نو آغه با مقدار ۰٫۵۴۲، در پایین‌ترین وضعیت ممکن قرار گرفته‌است. به‌عبارتی می‌توان گفت که اجرای طرح هادی روستایی کرات بیش‌ترین اثرگذاری را به زیبایی منظر در بین سایر روستاها داشته‌است.	
سلیمنی (۱۴۰۰)	بررسی عوامل موثر بر تغییر کاربری اراضی در طرح های هادی روستایی (مورد پژوهی: بخش مرکزی شهرستان شاهین شهر و میمه)	نتایج نشان داد که تغییر کاربری اراضی در طرح‌های هادی مصوب ارتباط معناداری با عوامل اجتماعی-اقتصادی، نارسایی‌های ساختاری-کارکردی طرح و کارکرد مردم، مسئولین و مشاورین دارد. همچنین مردم محلی با بالاترین میانگین بیشترین سهم را در تغییر کاربری اراضی مصوب به خود اختصاص داده‌اند.
قرنیان اتری‌زاده (۱۳۹۹)	ارزیابی اثرات اجرای طرح هادی روستایی بر توسعه روستایی؛ نمونه موردی روستای نصرآباد شهرستان تفت	نتایج نشان داد که اولویت بندی عوامل شناسایی شده ناشی از اجرای طرح هادی روستایی بر توسعه روستایی داده‌های موردی روستای نصرآباد شهرستان تفت نشان می‌دهد که فاکتور زیست محیطی و سپس فاکتور نظام کاربری زمین روستایی و مکان‌گزینی و سپس فاکتور کیفیت دسترسی به خدمات و نهایتاً فاکتور مسکن و ساخت وسازهای روستایی از اولویت بالاتری برخوردار می‌باشند.
امیری (۱۳۹۹)	بررسی و ارزیابی طرح هادی روستایی در توسعه گردشگری روستاهای هدف گردشگری شهرستان همدان (مورد مطالعه: روستاهای ورکانه، سیمین و خاکو)	نتایج نشان داد که طرح هادی بیشترین تاثیر را بر شاخص اشتغال و شاخص امنیت و ایمنی به ترتیب با مقدار بتای ۰/۳۶۲ و ۰/۳۰۲ داشته‌است؛ و کم‌ترین تاثیر با ضریب بتای ۰/۱۵۷، بر شاخص تجهیزات و خدمات شهری در روستاهای مورد مطالعه داشته‌است. همچنین نتایج ضریب همبستگی پیرسون نشان داد که رابطه معناداری بین رونق گردشگری روستایی و کیفیت طرح‌های هادی برقرار است.
قرنی (۱۳۹۹)	تحلیل اثرات اجرای طرح های هادی بر پایداری سکونتگاه های روستایی (مطالعه موردی: دهستان میان ولایت، بخش مرکزی شهرستان مشهد)	نتایج نشان داد که از دیدگاه جامعه نمونه تفاوت معناداری در میانگین ابعاد چهارگانه پایداری سکونتگاه های روستایی دارای طرح هادی نسبت به سکونتگاه های روستایی فاقد طرح هادی، حاصل شده‌است. نتایج آمار استنباطی نیز نشان می‌دهد که، بیشترین تاثیر گذاری طرح هادی در سکونتگاه های روستایی مورد مطالعه، در دو بعد پایداری کالبدی-فضایی و زیست محیطی بوده و کمترین تاثیر در بعد اقتصادی بوده‌است. در مجموع اجرای طرح هادی روستایی، تا حد زیادی بر پایداری اجتماعی-فرهنگی، کالبدی-فضایی و زیست محیطی سکونتگاه های روستایی در منطقه مورد مطالعه تاثیر گذار بوده‌است
فتی‌زاده جوادیان (۱۳۹۹)	تحلیل تحولات کالبدی-فضایی روستاهای پیراشهری با تکیه بر اجرای طرح های هادی روستایی (نمونه موردی روستاهای شرق شهر تالش)	نتایج نشان داد که اجرای طرح هادی به طور نسبی عملکرد موفقیت‌آمیز و تأثیرات مثبت و معناداری را بر بعد کالبدی داشته‌است. اما میزان تأثیرات کالبدی طرح در هر یک از متغیرها و مؤلفه‌های کالبدی با یکدیگر تفاوت دارد.
خیرآبادی (۱۳۹۹)	تحلیل پیشران‌های کلیدی اثرگذاری طرح‌های هادی بر ارتقای زیست‌پذیری سکونتگاه‌های روستایی (مورد مطالعه: روستاهای شهرستان بیرجند)	نتایج نشان داد که اجرای طرح هادی روستایی در سطح شهرستان بیرجند تأثیر زیادی بر زیست‌پذیری سکونتگاه های روستایی منطقه مورد مطالعه داشته‌است؛ نتایج تحلیل اثرات متقاطع M c n a c نشان داد در بعد اجتماعی-اقتصادی عوامل "سرمایه گذاری"، "فعالیت و اشتغالزایی"، "هزینه و درآمد"، "امنیت فردی و اجتماعی" و "پیوستگی و تعلق مکانی"؛ و در بعد محیطی-کالبدی عوامل "امکانات و خدمات زیرساختی"، "سطح و پوشش شبکه معابر"، "زیبایی سیما و منظر کالبدی"، "سرزندگی در فضای روستا" و "الگوی ساخت شبکه معابر" دارای بیشترین تأثیرگذاری بر اجرای طرح هادی و تأثیر آن بر زیست‌پذیری سکونتگاه‌های روستایی در شهرستان بیرجند داشته‌است.
گرگچ (۱۳۹۷)	بررسی و تحلیل اثرات اجرای طرح هادی در روستاهای پیرامون شهرها (مطالعه موردی: روستاهای حومه شهر سراوان)	نتایج نشان داد که شاخص های اثرگذاری اجرای طرح هادی روستایی در کنترل حاشیه نشینی حاکی از آن است که میزان اثرگذاری در حد مطلوب ارائه شده‌است. یعنی اینکه طرح هادی در رسیدن به اهداف توسعه ای خود عملکرد قابل قبولی داشته‌است. بنابراین می‌توان گفت که با توسعه روستایی و کاهش مهاجرت روستاییان تحت تاثیر برنامه های توسعه از میزان حاشیه نشینی در شهرسراوان کاسته شده‌است. و مطالعه و واگذاری زمین روستایی توسط بنیاد مسکن انقلاب اسلامی بعنوان یکی از اهداف تهیه و اجرای طرح‌های هادی روستایی نقش مهمی در کنترل و مهار تصرفات اراضی در حاشیه شهر سراوان داشته‌است. به طوری که شاخص های نظیر تفکیک و واگذاری زمین، جلوگیری از ادامه فعالیت باندهای قدرت نامشروع و سوداگران

		زمین و در نتیجه کاهش تصرف اراضی نقش میانگین نظری پژوهش معادل ۱/۹۴ می باشد که نشان دهنده میزان اثرگذاری بالای طرح هادی روستایی می باشد. که نشان می دهد اجرای طرح هادی در روستاهای مورد مطالعه توانسته است از گسترش ساخت و سازهای غیر مجاز جلوگیری نماید.
قاسمی زوود (۱۳۹۷)	بررسی اثرات اجتماعی و اقتصادی اجرای طرح های هادی بر سکونت گاه های روستایی (مورد مطالعه: بخش مرکزی شهرستان شاهین شهر و میمه)	نتایج نشان داد که در آزمون فرضیه اول در مجموع، عملکرد طرح هادی روستایی با توجه به شاخص های اجتماعی مورد مطالعه بالاتر از حد میانگین ۴/۲۳ است. بنابراین می توان گفت که طرح هادی روستایی در زمینه اجتماعی عملکرد قوی داشته است. در آزمون فرضیه دوم در مجموع، عملکرد طرح هادی روستایی با توجه به شاخص های اقتصادی مورد مطالعه بالاتر از حد میانگین ۳/۶۷ است. بنابراین می توان گفت که طرح هادی روستایی در زمینه اقتصادی عملکرد قوی داشته است. در آخر پیشنهاد می گردد برای اجرای صحیح طرح های هادی روستایی و ارتقاء کیفیت زندگی روستائیان و به منظور جلوگیری از اتلاف سرمایه و منابع محلی و ملی باید توسعه زندگی مردم روستا و برنامه طرح هادی از حالت بخشی خارج شده، و به صورت همه جانبه، غیر متمرکز و مبتنی بر مشارکت مردم، و نهادهای محلی و منطقه ای باشد.
خادم الحسین (۱۳۹۶)	بررسی اثرات طرح هادی روستایی بر وضعیت زندگی روستائیان در استان قم	نتایج نشان داد که طرح هادی روستایی بر بعد زیست محیطی وضعیت زندگی ۴۳ درصد، بر بعد اجتماعی وضعیت زندگی ۳۰ درصد، بر بعد اقتصادی وضعیت زندگی ۱۰ درصد و کل وضعیت زندگی ۳۸ درصد موثر بوده است. در نتیجه طرح هادی روستایی تاجایی توانسته است زمینه بهبود وضعیت زیست محیطی و بهداشتی روستا را فراهم کند ولی برای بهبود وضعیت اجتماعی و وضعیت اقتصادی نیازمند برنامه های مجزایی است. تا وضعیت زندگی روستائیان بهبود یابد.
کاتلمی (۱۳۹۳)	تاثیر اجرای طرح هادی روستایی بر بهبود سکونتگاه های روستائیان بخش خاوه جنوبی شهرستان دلفان	نتایج نشان داد که اجرای طرح هادی روستایی اثرات قابل ملاحظه و معنا داری بر متغیرهای، مقررات مقاوم سازی، کیفیت مصالح بکار برده شده، اختصاص دادن فضا جهت پارکینگ، زیبا سازی و نمای ساختمان، احداث حمام و دستشویی، لحاظ نمودن فضای تجاری در ساختمان، حفظ منابع انرژی، توجه به چند طبقه سازی مسکن، دسترسی به کارشناسان و مهندسان ساختمان، تقسیم بندی فضای داخلی ساختمان، تهویه ساختمان، دفع بهداشتی فاضلاب خانگی و نورگیر بودن فضای داخلی است ولی در متغیرهای توجه به مصالح جدید، بکار بردن مصالح بومی و دسترسی به آب شرب بهداشتی اثر قابل ملاحظه ای دیده نشده است.
درست (۱۳۹۱)	ارزیابی اثرات طرح های هادی در توسعه روستایی مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان لردگان	نتایج حاکی از عملکرد بهتر این طرح ها از نظر کالبدی و اجتماعی نسبت به عملکرد اقتصادی این طرح ها بوده است و در کل، میزان آگاهی خانواده های روستائی از روند اجرای طرح و ماهیت طرح ناچیز بوده است، اما اجرای صحیح آن را در بهبود وضعیت زندگی، افزایش سطح خدمات، افزایش علاقه به سکونت در روستا و حتی جذب جمعیت در روستای خود موثر دانسته اند.
میکائیل (۱۳۹۱)	بررسی اثرات اجرای طرح هادی روستایی بر روی روستاهای شهرستان آمل	نتایج نشان داد که متغیر وابسته رضایت افراد از اجرای طرح، متأثر از متغیرهایی همچون میزان تأثیر طرح بهبود درآمد و میزان اشتغال روستائیان، زمینه سازی بنیاد مسکن برای مشارکت روستائیان، زیبایی روستا، میزان دسترسی به نهاده های تولید و بازار فروش محصولات کشاورزی، وضعیت مشارکت روستائیان در امور عمرانی، وضعیت خدمات ورزشی، وضعیت هدایت آبهای سطحی، وضعیت دفع فاضلاب خانگی و وضعیت ساماندهی معابر می باشد. مجموع این متغیرها حدود ۵۸،۲ درصد از تغییرات متغیر وابسته خود را تبیین کرده است. ضمن اینکه متغیر وابسته رضایت افراد از اجرای طرح در روستاهای با میانگین رضایت پایین، متأثر از متغیرهایی همچون میزان تأثیر طرح در بهبود خدمات فرهنگی، ساماندهی معابر فرعی، وضعیت مشارکت روستائیان در امور عمرانی، میزان دسترسی به نهاده های تولید و بازار فروش محصولات کشاورزی، زیبایی روستا، وضعیت خدمات درمانی و زمینه سازی بنیاد مسکن برای مشارکت روستائیان می باشد. مجموع این متغیرها حدود ۶۴،۵ درصد از تغییرات متغیر وابسته خود را تبیین کرده است.

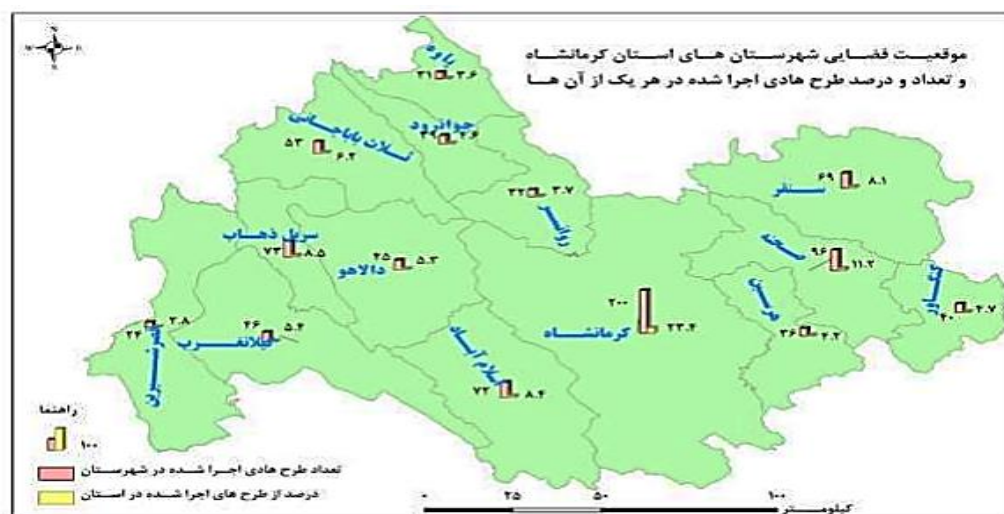
منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱

۴. معرفی محدوده مورد مطالعه

استان کرمانشاه، یکی از استان‌های مرزی کشور، در غرب ایران واقع شده است. این استان به لحاظ موقعیت جغرافیایی در طول شرقی ۳۳ درجه و ۴۰ دقیقه تا ۳۵ درجه و ۱۸ دقیقه و عرض شمالی ۴۵ درجه و ۲۴ دقیقه تا ۴۸ درجه و ۷ دقیقه قرار گرفته است. براساس آخرین تقسیمات سیاسی در کشور، این استان متشکل از ۱۰ شهرستان (اسلام‌آباد غرب، پاره، ثلاث باباجانی، جوانرود، دالاهو، روانسر، سرپل ذهاب، سنقر، صحنه، قصر شیرین، کرمانشاه، کنگاور، گیلان غرب و هرسین)، ۳۰ بخش، ۸۷ دهستان، ۶۴ شهر، ۳۱۵۲ آبادی و ۲۸۵۴ روستاست (شکل زیر). بررسی‌ها نشان می‌دهد تاکنون ۸۵۶ طرح هادی در روستاهای استان اجرا شده که در این میان در شهرستان‌های کرمانشاه و قصرشیرین بیشترین و کمترین طرح هادی اجرا شده است.

شکل ۲. موقعیت جغرافیایی استان کرمانشاه در کشور

شکل ۳. تعداد و درصد طرح هادی اجرا شده در شهرستان‌های استان کرمانشاه منبع، ذوالفقاری و صیدانی، ۱۴۰۱: ۷۱.

۵. روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف‌گذاری کاربردی و از نظر روش‌شناسی به صورت توصیفی-تحلیلی است. در روند تهیه و تولید داده‌ها ابتدا عوامل مؤثر بر ارزیابی تأثیر اجرای طرح‌های روستایی بر توسعه روستاهای شهرستان کرمانشاه با استفاده از نظرات ۱۵ نفر از کارشناسان شامل دهیاران، مهندسين بنیاد مسکن و متخصصین در این زمینه از طریق روش دلفی شناسایی شده

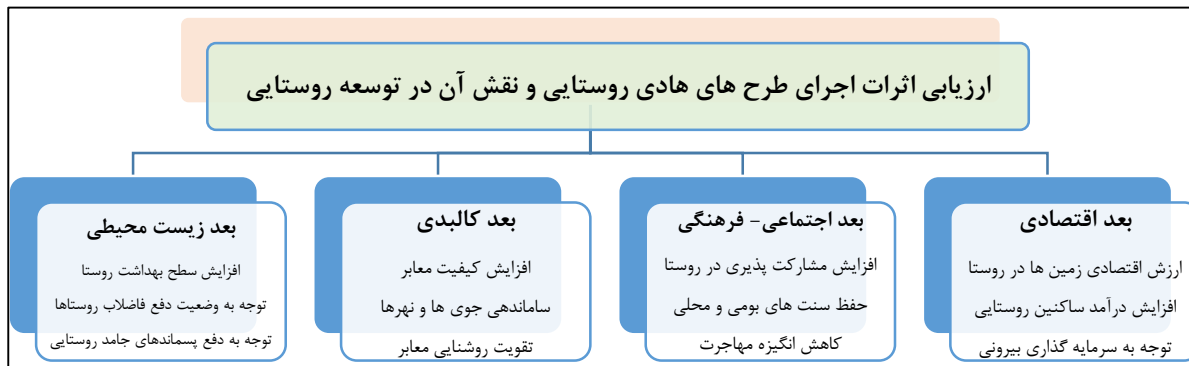
است. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات ۴ شاخص اصلی و ۱۲ زیر شاخص عامل به عنوان عوامل تأثیرگذار قوی بر اجرای طرح های روستایی بر توسعه روستاهای شهرستان کرمانشاه از مدلسازی تفسیری-ساختاری ISM و سپس با نرم افزار میک مک بهره گرفته شده است.

۵-۱- روایی محتوایی: با استفاده از روش تحلیل محتوایی عوامل مؤثر بر اجرای طرح های روستایی بر توسعه روستاهای شهرستان کرمانشاه، شناسایی و مدل سازی ساختاری تفسیری برای تفسیر روابط بین ابعاد و شاخص های آن به کار رفته است. این مدل یک روش استقرار مطلوب برای شناسایی و تحلیل روابط بین ابعاد و شاخص هاست. روایی محتوایی پرسشنامه در این پژوهش به حد و میزانی اشاره دارد که یک ابزار منعکس کننده محتوای مشخص مورد نظر باشد. براساس روش لاوشه برای ایجاد روایی محتوایی در پرسشنامه پس از مرور ادبیات و حوزه مورد مطالعه، دامنه محتوا و آیتم های ساخت پرسشنامه تدوین می شود. از اعضای پانل محتوا خواسته می شود به میزان مناسب بودن هر آیتم با انتخاب یکی از سه گزینه «ضروری»، «مفید» اما نه ضروری یا «غیرلازم» پاسخ دهند. بر این اساس با توجه به رابطه (۱) نسبت روایی محتوایی محاسبه شده با توجه به سطح مورد نیاز برای معناداری آماری ($P < 0/50$) حداقل $CVR = 0/75$ برای هر مرحله جهت پذیرش آن مرحله به دست می آید.

۵-۲- پایایی: برای پایایی پرسشنامه ISM از روش آزمون مجدد استفاده شده است. برای سنجش پرسشنامه مزبور دو مرتبه به ۳ تن از خبرگان و متخصصین که امکان دسترسی دوباره با آنها امکان پذیر بود ارسال شد و در نهایت مجموع همبستگی پاسخ های اعلام شده برای هر دو مرحله از طرف خبرگان ۰/۸۸۷ و این بیانگر پایایی قابل قبول پرسشنامه است.

۵-۳- شاخص های پژوهش

در این تحقیق بر اساس مبانی نظری پژوهش تعداد ۴ شاخص و ۱۲ زیر شاخص شناسایی شدند که به صورت پرسشنامه دلفی تهیه شده و بر مبنای مقیاس ۷ گزینه ای لیکرت در اختیار متخصصان (اعضای پانل) قرار داده شد.

شکل ۴: شاخص ها و زیر شاخص های اجرای طرح های هادی روستایی و اثر آن بر توسعه روستایی.

۶. یافته های پژوهش

پس از شناسایی ابعاد و شاخص های طرح هادی روستایی و اثر آن بر توسعه روستایی این عوامل در ماتریس خودتعاملی ساختاری (SSIM) وارد شده است. به این منظور نخست پرسشنامه ای طراحی شد که کلیت آن مانند جدول زیر است. در این جدول ۴ شاخص و ۱۲ فاکتور انتخاب شده است. در سطر و ستون اول جدول از پاسخ دهندگان خواسته شد که نوع ارتباطات دو به دویی عوامل را مشخص کنند. مدل سازی ساختاری- تفسیری پیشنهاد می کند که از نظرات خبرگان براساس تکنیک های

مختلف مدیریتی از جمله توفان فکری^۱، گروه اسمی^۲ و غیره در توسعه روابط محتوایی میان متغیرها استفاده شود؛ بنابراین ماتریس خودتعاملی با استفاده از چهار حالت روابط مفهومی تشکیل شد و توسط ۱۵ نفر از خبرگان و متخصصین تکمیل شده است. اطلاعات حاصل بر اساس روش مدلسازی ساختاری^۳ تفسیری جمع بندی و ماتریس خود_تعاملی ساختاری نهایی تشکیل شده است. علائم و حالت های مورد استفاده در این رابطه مفهومی به شرح زیر است. نماد V: i منجر به j می شود. نماد A: یعنی j منجر به i می شود. / نماد X: ارتباط دو طرفه از i به j و برعکس. / نماد O: هیچگونه ارتباطی بین i و j نیست.

جدول ۲. ماتریس خود تعاملی ساختاری شاخص های اجرای طرح هادی روستایی و اثر آن بر توسعه روستایی در روستاهای شهر کرمانشاه

j i												
	E۱	E۲	E۳	F۱	F۲	F۳	K۱	K۲	K۳	Z۱	Z۲	Z۳
اقتصادی	E۱	ارزش اقتصادی زمین ها در روستا	-	X	V	A	O	O	V	V	V	V
	E۲	افزایش درآمد ساکنین روستایی	-	X	X	A	V	V	V	V	V	V
	E۳	توجه به سرمایه گذاری بیرونی	-	-	A	O	V	V	V	V	V	V
اجتماعی - فرهنگی	F۱	افزایش مشارکت پذیری در روستا	-	-	X	O	O	X	X	O	V	V
	F۲	حفظ سنت های بومی و محلی	-	-	-	X	O	V	O	O	O	O
	F۳	کاهش انگیزه مهاجرت	-	-	-	-	O	O	A	O	O	O
کالبدی	K۱	افزایش کیفیت معابر	-	-	-	-	V	A	O	A	A	A
	K۲	ساماندهی جوی ها و نهرها	-	-	-	-	-	A	A	X	X	X
	K۳	تقویت روشنایی معابر	-	-	-	-	-	-	O	O	O	O
زیست محیطی	Z۱	افزایش سطح بهداشت روستا	-	-	-	-	-	-	-	A	A	A
	Z۲	توجه به وضعیت دفع فاضلاب روستاها	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X
	Z۳	توجه به دفع پسماندهای جامد روستایی	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱.

ماتریس دسترسی اولیه

ماتریس دسترسی اولیه از تبدیل ماتریس خود_تعاملی ساختاری به یک ماتریس دو ارزشی (صفر - یک) حاصل شده است. برای استخراج ماتریس دسترسی باید در هر سطر عدد یک جایگزین علامت‌های V و X و عدد صفر را جایگزین علامت‌های O و A در ماتریس دسترسی اولیه شود. حاصل تبدیل تمام سطرها نتیجه حاصله ماتریس دسترسی اولیه است (جدول ۳). سپس روابط ثانویه بین بعد/ شاخص‌ها کنترل شده است. رابطه ثانویه به گونه‌ای است که اگر بعد J منجر به بعد I شود و بعد

^۱Brain storming

^۲Nominal Group

K را منجر شود، بُعد J منجر به بُعد K خواهد شد. با تبدیل نمادهای روابط ماتریس SSIM به اعداد صفر و یک برحسب قواعد زیر می توان به ماتریس دست یافت.

اگر خانه (i,j) در ماتریس SSIM نماد V گرفته است، خانه مربوطه در ماتریس دسترسی عدد ۱ و خانه قرینه آن یعنی خانه (j,i) عدد صفر می گیرد.

اگر خانه (j,i) در ماتریس SSIM نماد A گرفته است، خانه مربوطه در ماتریس دسترسی عدد صفر و خانه قرینه آن یعنی خانه (i,j) عدد یک می گیرد.

اگر خانه (j,i) در ماتریس SSIM نماد X گرفته است، خانه مربوطه در ماتریس دسترسی عدد ۱ و خانه قرینه آن یعنی خانه (i,j) عدد ۱ می گیرد.

اگر خانه (j,i) در ماتریس SSIM نماد O گرفته است، خانه مربوطه در ماتریس دسترسی عدد صفر و خانه قرینه آن یعنی خانه (i,j) عدد صفر می گیرد. با توجه به قوانین تکنیک ISM ماتریس دسترسی اولیه به صورت جدول زیر تبدیل شده است.

جدول ۳. ماتریس دسترسی اولیه

j i												
	E۱	E۲	E۳	F۱	F۲	F۳	K۱	K۲	K۳	Z۱	Z۲	Z۳
اقتصادی	E۱	۱	۱	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱
	E۲	۱	۱	۱	۱	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱
	E۳	۰	۱	۱	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱
اجتماعی -	F۱	۱	۱	۱	۱	۰	۰	۱	۱	۰	۱	۱
	F۲	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱
	F۳	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۱	۰	۰	۰
کالبدی	K۱	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۰	۰	۰
	K۲	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۰	۰	۱
	K۳	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۰	۰	۰
زیست محیطی	Z۱	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۱	۱	۱	۰	۰
	Z۲	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱
	Z۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۱	۱

منبع: یافته های پژوهش، ۱۴۰۱

ماتریس دسترسی نهایی^۱

پس از تشکیل ماتریس دسترسی اولیه شاخص های اجرای طرح هادی روستایی و اثر آن بر توسعه روستایی در روستاهای شهر کرمانشاه با دخیل کردن انتقال پذیری در روابط متغیرها، ماتریس دسترسی نهایی تشکیل می شود تا ماتریس دسترسی اولیه سازگار شود. بدین صورت که اگر (i, j) با هم در ارتباط باشند و نیز (j, k) باهم رابطه داشته باشند؛ آنگاه (i, k) با هم در ارتباط هستند. انتقال پذیری روابط مفهومی بین متغیرها در مدلسازی ساختاری تفسیری یک فرض مبنایی بوده و بیانگر این است که در صورتی که متغیر A بر متغیر B تأثیر داشته باشد و متغیر B بر متغیر T تأثیر گذارد، A بر T تأثیر می گذارد. در این

مرحله تمام روابط ثانویه بین متغیرها بررسی می‌شود و ماتریس دسترسی نهایی مطابق جدول زیر به دست آمده است. در این ماتریس قدرت نفوذ و میزان وابستگی هر متغیر نشان داده شده است. قدرت نفوذ هر متغیر عبارت است از تعداد نهایی متغیرهایی (شامل خودش) که می‌تواند در ایجاد آنها نقش داشته باشد. میزان وابستگی عبارت است از تعداد نهایی متغیرهایی که موجب ایجاد متغیر یادشده می‌شوند.

جدول ۴. ماتریس دسترسی اولیه

قدرت نفوذ	Z _۳	Z _۲	Z _۱	K _۳	K _۲	K _۱	F _۳	F _۲	F _۱	E _۳	E _۲	E _۱	J _i
۱۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۰	۱	۱	۱	۱	ارزش اقتصادی زمین ها در روستا
۱۲	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	افزایش درآمد ساکنین روستایی
۱۲	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	توجه به سرمایه گذاری بیرونی
۱۲	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	افزایش مشارکت پذیری در روستا
۱۲	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	حفظ سنت های بومی و محلی
۵	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۱	۱	۱	۰	۱	۰	کاهش انگیزه مهاجرت
۵	۱	۱	۰	۰	۱	۱	۰	۰	۱	۰	۰	۰	افزایش کیفیت معابر
۱۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۰	۱	۱	۱	۱	۱	ساماندهی جوی ها و نهرها
۱۰	۱	۱	۰	۱	۱	۱	۰	۱	۱	۱	۱	۱	تقویت روشنایی معابر
۷	۱	۱	۱	۰	۱	۰	۱	۱	۱	۰	۰	۰	افزایش سطح بهداشت روستا
۷	۱	۱	۱	۰	۱	۱	۱	۰	۱	۰	۰	۰	توجه به وضعیت دفع فاضلاب روستاها
۷	۱	۱	۱	۰	۱	۱	۱	۰	۱	۰	۰	۰	توجه به دفع پسماندهای جامد روستایی
۱۱	۱۱	۱۱	۹	۷	۱۲	۱۰	۹	۸	۱۲	۷	۸	۷	قدرت وابستگی

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱.

در جدول بالا قدرت نفوذ میزان تأثیری که هریک از عوامل بر سایر عوامل دارند چهار شاخص و ۱۲ زیر شاخص شناسایی شده در حوزه اجرای طرح هادی روستایی و اثر آن بر توسعه روستایی در روستاهای شهر کرمانشاه آمده است. نتایج بیانگر این است که چهار عامل افزایش درآمد ساکنین روستایی، توجه به سرمایه گذاری بیرونی، افزایش مشارکت پذیری در روستا و حفظ سنت های بومی و محلی با میزان قدرت نفوذ ۱۲ بیشترین تأثیر، ارزش اقتصادی زمین ها در روستا و ساماندهی جوی ها و نهرها به ترتیب مجموع با میزان قدرت نفوذ ۱۱، عامل تقویت روشنایی معابر با میزان قدرت نفوذ ۱۰ و عوامل افزایش سطح بهداشت روستا، توجه به وضعیت دفع فاضلاب روستاها، توجه به دفع پسماندهای جامد روستایی با میزان قدرت نفوذ ۷ و دو عامل کاهش انگیزه مهاجرت و افزایش کیفیت معابر با قدرت نفوذ ۵ کمترین تأثیر را دارند. در سطح ابعاد نتایج نشان می‌دهد که چهار عامل با قدرت نفوذ ۱۲ همه جزء ابعاد اصلی شاخص های اجرای طرح هادی روستایی و اثر آن بر توسعه روستایی در روستاهای شهر کرمانشاه است.

سطح بندی عوامل مؤثر بر تحقق اجرای طرح هادی روستایی و اثر آن بر توسعه روستایی در روستاهای شهر کرمانشاه

ماتریس دسترسی نهایی باید به سطوح مختلف دسته بندی شود. برای تعیین سطح متغیرها در مدل نهایی به ازای هر کدام از آنها سه مجموعه خروجی، ورودی و مشترک تشکیل می شود.

جدول ۵. سطح بندی عوامل مؤثر بر اجرای طرح هادی روستایی و اثر آن بر توسعه روستایی در روستاهای شهر کرمانشاه

i	j	مجموعه دریافتی			مجموعه مقدماتی		مجموعه اشتراکی		سطح
اقتصادی	E۱	ارزش اقتصادی زمین ها در روستا			E۱, E۲, E۳, F۱, F۲, K۲, K۳, Z۱, Z۲, Z۳	E۱, E۲, E۳, F۱, F۲, K۲, K۳	E۱, E۲, E۳, F۱, F۲, K۲, K۳	۴	
	E۲	افزایش درآمد ساکنین روستایی			E۱, E۲, E۳, F۱, F۲, F۳, K۱, K۲, K۳, Z۱, Z۲, Z۳	E۱, E۲, E۳, F۱, F۲, F۳, K۲, K۳	E۱, E۲, E۳, F۱, F۲, F۳, K۲, K۳	۴	
	E۳	توجه به سرمایه گذاری بیرونی			E۱, E۲, E۳, F۱, F۲, F۳, K۱, K۲, K۳, Z۱, Z۲, Z۳	E۱, E۲, E۳, F۱, F۲, F۳, K۲, K۳	E۱, E۲, E۳, F۱, F۲, K۲, K۳	۴	
اجتماعی - فرهنگی	F۱	افزایش مشارکت پذیری در روستا			E۱, E۲, E۳, F۱, F۲, F۳, K۱, K۲, K۳, Z۱, Z۲, Z۳	E۱, E۲, E۳, F۱, F۲, F۳, K۱, K۲, K۳, Z۱, Z۲, Z۳	E۱, E۲, E۳, F۱, F۲, F۳, K۱, K۲, K۳, Z۱, Z۲, Z۳	۱	
	F۲	حفظ سنت های بومی و محلی			E۱, E۲, E۳, F۱, F۲, F۳, K۱, K۲, K۳, Z۱, Z۲, Z۳	E۲, E۳, F۱, F۲, F۳, K۲, K۳, Z۱	E۲, E۳, F۱, F۲, F۳, K۲, K۳, Z۱	۵	
	F۳	کاهش انگیزه مهاجرت			E۲, F۱, F۲, F۳, K۲	E۱, E۲, E۳, F۱, F۲, F۳, Z۱, Z۲, Z۳	E۲, F۱, F۲, F۳	۲	
کالبدی	K۱	افزایش کیفیت معابر			F۱, K۱, K۲, Z۲, Z۳	E۱, E۲, E۳, F۱, F۲, K۱, K۲, K۳, Z۲, Z۳	F۱, K۱, K۲, Z۲, Z۳	۱	
	K۲	ساماندهی جوی ها و نهرها			E۱, E۲, E۳, F۱, F۲, K۱, K۲, K۳, Z۱, Z۲, Z۳	E۱, E۲, E۳, F۱, F۲, F۳, K۱, K۲, K۳, Z۱, Z۲, Z۳	E۱, E۲, E۳, F۱, F۲, K۱, K۲, K۳, Z۱, Z۲, Z۳	۱	
	K۳	تقویت روشنایی معابر			E۱, E۲, E۳, F۱, F۲, K۱, K۲, K۳, Z۱, Z۳	E۱, E۲, E۳, F۱, F۲, K۲, K۳	E۱, E۲, E۳, F۱, F۲, K۲, K۳	۴	
زیست محیطی	Z۱	افزایش سطح بهداشت روستا			F۱, F۲, F۳, K۲, K۳, Z۱, Z۳	E۱, E۲, E۳, F۱, F۲, K۲, K۳, Z۱, Z۲, Z۳	F۱, F۲, K۲, K۳, Z۱, Z۳	۳	
	Z۲	توجه به وضعیت دفع فاضلاب روستاها			F۱, F۳, K۱, K۲, Z۱, Z۲, Z۳	E۱, E۲, F۱, F۲, F۳, K۱, K۲, K۳, Z۱, Z۲, Z۳	F۱, K۱, K۲, Z۱, Z۲, Z۳	۳	
	Z۳	توجه به دفع پسماندهای جامد روستایی			F۱, F۳, K۱, K۲, Z۱, Z۲, Z۳	E۱, E۲, F۱, F۲, F۳, K۱, K۲, K۳, Z۱, Z۲, Z۳	F۱, K۱, K۲, Z۱, Z۲, Z۳	۳	

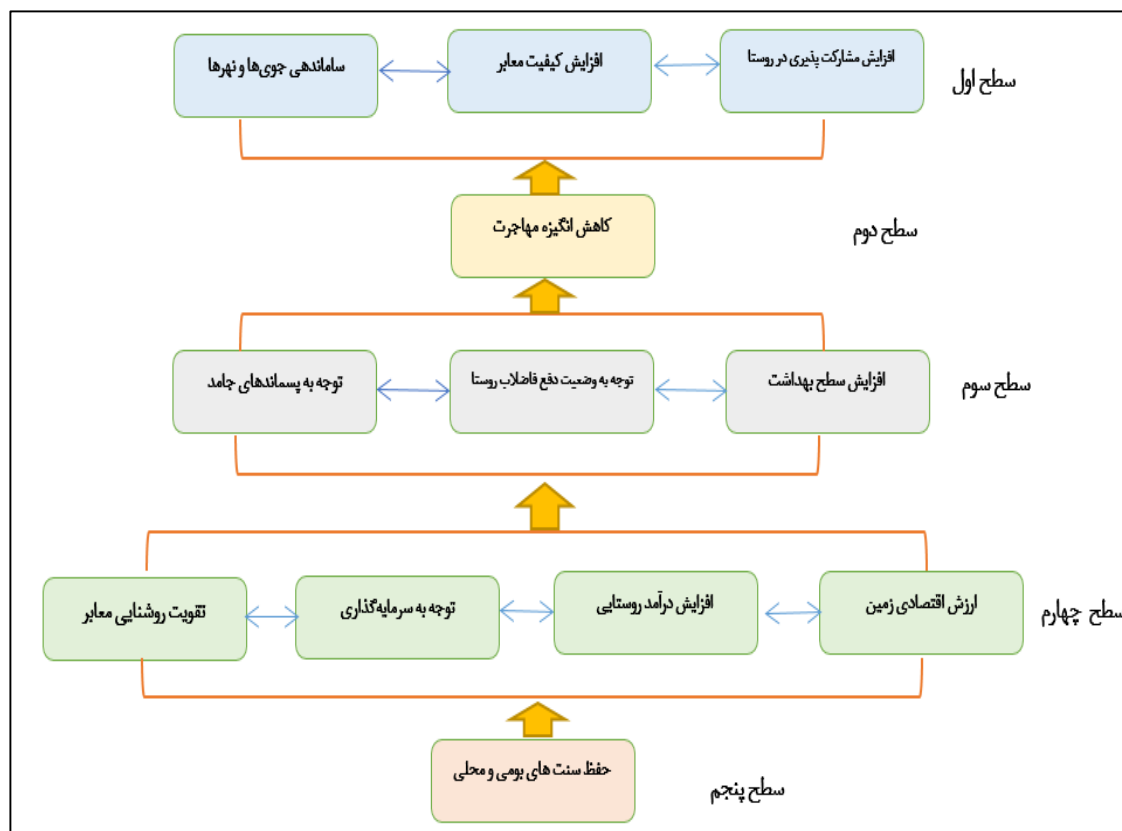
منبع: یافته های پژوهش، ۱۴۰۱

در نخستین جدول شاخص یا متغیرهای که اشتراک مجموعه دریافتی و مقدماتی آن یکی است، در فرآیند سلسله مراتب به عنوان مجموعه مشترک محسوب می شوند، به طوری که این متغیرها در ایجاد هیچ متغیر دیگری مؤثر نیستند. آن متغیرها پس از شناسایی بالاترین سطح از فهرست سایر متغیرها کنار گذاشته می شود. این تکرارها تا مشخص شدن سطح همه متغیرها ادامه می یابد.

در این پژوهش سطوح دوازده گانه متغیرها که نتیجه نهایی آنها در جدول بالا جمع بندی شده است. شاخص های مؤثر بر اجرای طرح هادی روستایی و اثر آن بر توسعه روستایی در روستاهای شهر کرمانشاه که مجموعه دریافتی و مشترک آنها کاملاً یکسان باشند، در بالاترین سطح از سلسله مراتب مدل ساختاری تفسیری قرار می گیرد.

بر اساس جدول بالا عوامل مؤثر بر اجرای طرح هادی روستایی و اثر آن بر توسعه روستایی در روستاهای شهر کرمانشاه به چهار طبقه بندی شده است. در گراف ISM روابط متقابل و تأثیرگذاری بین معیارها و ارتباط معیارهای سطوح مختلف نمایان است که موجب درک بهتر فضای تصمیم گیری می شود. در این بخش عامل حفظ سنت های بومی و محلی در پایین ترین سطح قرار گرفته اند که مانند سنگ زیربنایی مدل عمل می کنند، در نتیجه ارتقاء سطح توسعه اجرای طرح هادی روستایی

باید از این متغیرها آغاز شود و به سایر متغیرها تعمیم یابد. عامل ارزش اقتصادی زمین، افزایش درآمد روستایی، توجه به سرمایه‌گذاری، تقویت روشنایی معابر در سطح چهارم و افزایش سطح بهداشت، توجه به وضعیت دفع فاضلاب و توجه به زباله و توجه به پسماندهای جامد در سطح سوم به صورت زیربنایی عمل می‌کند. عامل کاهش انگیزه مهاجرت در سطح دوم قرار می‌گیرد و عوامل افزایش مشارکت‌پذیری در روستا، افزایش کیفیت معابر و ساماندهی جوی‌ها و نهرها در سطح اول قرار می‌گیرد.

شکل ۴. طراحی مدل ISM از عوامل مؤثر بر اجرای طرح هادی روستایی و اثر آن بر توسعه روستایی در روستاهای شهر کرمانشاه

تحلیل MICMAC

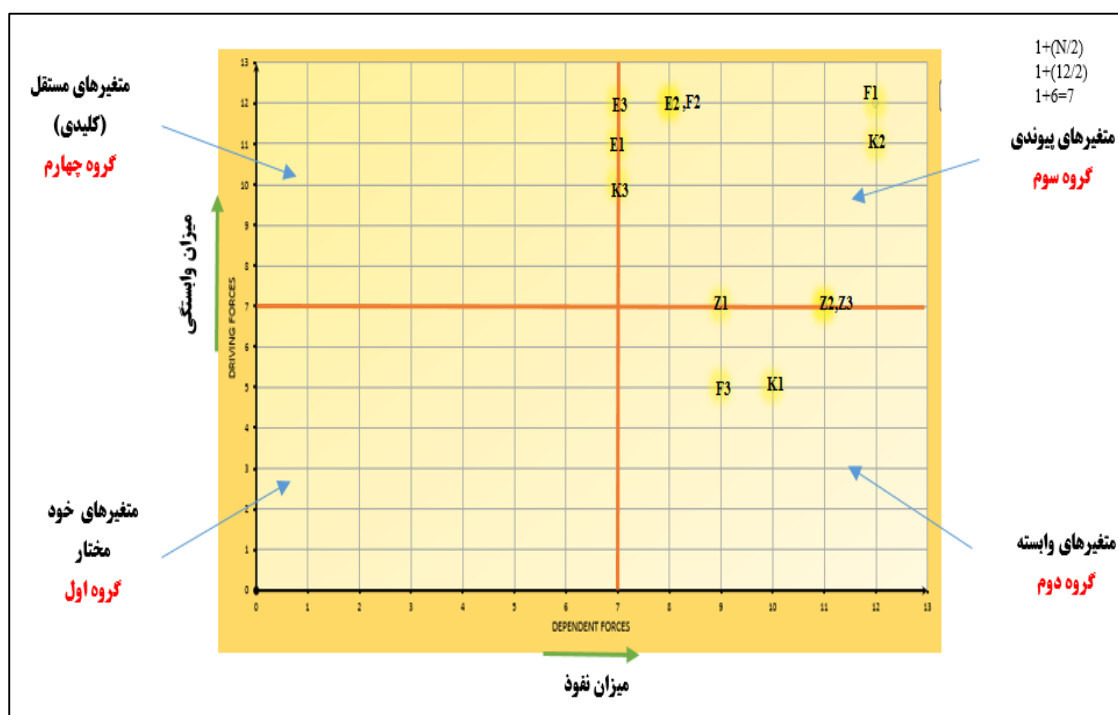
در این مرحله با استفاده از روش میک مک نوع متغیرها با توجه به اثرگذاری و اثرپذیری بر سایر متغیرها مشخص شده است، و پس از تعیین قدرت نفوذ یا اثرگذاری و قدرت وابستگی عوامل می‌توان تمامی عوامل مؤثر بر شاخص‌های اجرای طرح هادی روستایی و اثر آن بر توسعه روستایی در روستاهای شهر کرمانشاه را در یکی از خوشه‌های چهارگانه روش ماتریس اثر متغیرها طبقه بندی کرد. نخستین گروه شامل متغیرهای مستقل (خودمختار) می‌شود که قدرت نفوذ و وابستگی ضعیفی دارند. این متغیرها تا حدودی از سایر متغیرها مجزا است و ارتباطات کمی دارند. گروه دوم متغیرهای وابسته که از قدرت نفوذ ضعیف، ولی وابستگی بالایی برخوردار است. گروه سوم متغیرهای پیوندی که قدرت نفوذ و وابستگی بالایی دارد. در واقع هر گونه عملی بر این شاخص متغیرها سبب تغییر سایر شاخص‌ها می‌شود. گروه چهارم متغیرهای مستقل (کلیدی) را دربرمی‌گیرد. این متغیرها دارای قدرت نفوذ بالا و وابستگی پایینی است. متغیرهای این گروه بیشتر تحت تأثیر سایر عوامل بوده و از منظر سیستمی جزء عناصر اثرپذیر و وابسته است. به عبارت دیگر برای ایجاد این متغیر عوامل زیادی دخالت دارند و خود آنها کمتر

می توانند زمینه ساز متغیرهای دیگر شوند. گروه خودمختار قرار دارای قدرت نفوذ و وابستگی ضعیف است. این متغیرها نسبتاً غیرمتصل به سیستم است و قدرت نفوذ بالا و وابستگی پایینی دارند. و در نهایت می توان گفت اصولاً متغیرهایی که قدرت نفوذ بالایی دارند به اصطلاح متغیرهای کلیدی خوانده می شوند. این متغیرها در یکی از دو گروه متغیرهای مستقل یا پیوند جای می گیرند. که همه شاخص های مورد نظر جزو متغیرهای پیوندی و از قدرت نفوذ و وابستگی بالایی برخوردار است. هرگونه عملی بر این متغیر سبب تغییر سایر متغیرها می شود. قدرت نفوذ و میزان وابستگی هر یک از عوامل مؤثر بر اجرای طرح هادی روستایی و اثر آن بر توسعه روستایی در روستاهای شهر کرمانشاه در جدول و شکل زیر نشان داده شده است.

جدول ۶. درجه قدرت هدایت و وابستگی متغیرها

متغیرها	E1	E2	E3	F1	F2	F3	K1	K2	K3	Z1	Z2	Z3
قدرت نفوذ	۱۱	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۵	۵	۱۱	۱۰	۷	۷	۷
میزان وابستگی	۷	۸	۷	۱۲	۸	۹	۱۰	۱۲	۷	۹	۱۱	۱۱

منبع: یافته های پژوهش، ۱۴۰۱

شکل ۵. نمودار سطح بندی عوامل مؤثر بر اجرای طرح هادی روستایی و اثر آن بر توسعه روستایی در روستاهای شهر کرمانشاه با استفاده از روش MICMAK. منبع: یافته های پژوهش، ۱۴۰۱

۷. نتیجه گیری

امروزه طرح هادی روستایی یکی از مهم ترین ابزار مدیریت توسعه روستایی در ایران محسوب می شود که علیرغم داشتن اهداف اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی عمدتاً جنبه های کالبدی روستاها را مورد توجه قرار می دهد. این پژوهش با هدف ارزیابی اثرات اجرای طرح های هادی روستایی و نقش آن در توسعه روستایی، روستاهای شهرستان کرمانشاه صورت

گرفت. این ارزیابی براساس دیده‌گاه دهیاران، مهندسین بنیاد مسکن و متخصصان در این زمینه صورت گرفته است. در همین راستا پژوهش حاضر از نظر تحقیقات توسعه‌ای قلمداد می‌شود؛ زیرا به دنبال طراحی مدل تحلیل ساختاری عوامل مؤثر بر اجرای طرح هادی روستایی بر توسعه روستایی، روستاهای شهرستان کرمانشاه است. همچنین از نظر هدف انجام، جزو تحقیقات کاربردی قلمداد می‌شود. بدین منظور در ابتدا با بررسی مبانی نظری و تئوری تحقیق مؤلفه‌های اصلی و فرعی مؤثر بر اجرای طرح هادی روستایی بر توسعه روستایی، روستاهای شهرستان کرمانشاه مشخص و در قالب پرسشنامه دلفی تهیه و تدوین شد. سپس این شاخص‌ها به وسیله اعضای پانل دلفی مورد بررسی قرار گرفتند. این اعضا شامل ۱۵ نفر از متخصصان دیده‌گاه دهیاران، مهندسین بنیاد مسکن و متخصصان در این زمینه است. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات ۴ شاخص اصلی و ۱۲ زیر شاخص به عنوان عوامل تاثیرگذار قوی بر اجرای طرح هادی روستایی بر توسعه روستایی، روستاهای شهرستان کرمانشاه از مدل سازی تفسیری-ساختاری ISM و سپس با نرم افزار میک مک بهره گرفته شده است. در تحلیل نتیجه به دست آمده از مدل تفسیر ساختاری می‌توان بیان کرد اساسی ترین عوامل اجرای طرح هادی روستایی بر توسعه روستایی، روستاهای شهرستان کرمانشاه مرتبط با سطح یک است که مربوط به سه معیار عامل افزایش مشارکت پذیری در روستا، افزایش کیفیت معابر و ساماندهی جوی ها و نهرها هستند. این عوامل دارای بالاترین قدرت نفوذ است که جزو عوامل کلیدی اجرای طرح هادی روستایی بر توسعه روستایی، روستاهای شهرستان کرمانشاه به حساب می‌آیند که در هرگونه تصمیم‌گیری در ارتباط با اجرای طرح هادی روستایی بر توسعه روستایی باید به آنها توجه جدی شود. در مقابل، عامل سطح پنجم شامل حفظ سنت‌های بومی و محلی دارای کمترین قدرت نفوذ است. در حالت کلی، با توجه به نتایج حاصل از تحلیل میک مک می‌توان بیان کرد اصلی ترین عوامل مرتبط با عوامل افزایش درآمد ساکنین روستایی، توجه به سرمایه گذاری بیرونی، افزایش مشارکت پذیری در روستا و حفظ سنت‌های بومی و محلی که نسبت به سایر عوامل تاثیرگذاری بیشتری بر متغیرهای اجرای طرح هادی روستایی دارند. از طرفی نتایج حاصل از تحلیل میک مک نشان می‌دهد که دو عامل افزایش کیفیت معابر و کاهش انگیزه مهاجرت که جزء گروه وابسته هستند که این دو عامل از که از قدرت نفوذ ضعیف، ولی وابستگی بالایی برخوردارند ولی سایر متغیرها جزء متغیرهای پیوندی هستند، این متغیرها از وابستگی بالا و قدرت هدایت بالا برخوردارند؛ به عبارتی تأثیرگذاری و تأثیرپذیری این معیارها بسیار بالاست و هر تغییر کوچکی بر روی این متغیرها باعث تغییرات اساسی در سیستم می‌شود که باید مورد توجه قرار گیرند. و این نشان دهنده‌ی این است که بین مولفه‌های اجرای طرح هادی روستایی و توسعه روستایی رابطه دوسویه و متقابلی وجود دارد.

منابع مأخذ

- امیری، بابک. (۱۳۹۹). بررسی و ارزیابی طرح هادی روستایی در توسعه گردشگری روستاهای هدف گردشگری شهرستان همدان (مورد مطالعه: روستاهای ورکانه، سیمین و خاکو). پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور استان همدان، مرکز پیام نور ملایر
- بهارفر، خدیجه (۱۴۰۰). تاثیر اجرای طرح‌های هادی بر زیبایی منظر روستایی (منطقه مورد مطالعه: شهرستان تایباد)، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه فردوسی مشهد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی.
- حکمت یار، طاهره؛ نویسنده: مکانیکی، جواد؛ شاطری، مفید. (۱۴۰۰). تحلیل اثرات اجرای طرح‌های هادی روستایی در توسعه مسکن و وضعیت زیست‌محیطی سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه موردی: روستاهای بخش مرکزی شهرستان جیرفت)، برنامه ریزی منطقه ای «، شماره ۴۳، ۱۷۵ - ۱۸۴.
- خادم حسین، مصطفی (۱۳۹۴). بررسی اثرات طرح هادی روستایی بر وضعیت زندگی روستائیان در استان قم، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، پردیس کشاورزی و منابع طبیعی، دانشکده اقتصاد و توسعه کشاورزی.

- خدایی استیاری، حسن، اسدی، علی، امانی، فریده. (۱۳۹۹). تحلیل موانع اجرای طرح هادی در مناطق روستایی شهرستان تبریز. روستا و توسعه، ۲۳(۱)، ۱۵۱-۱۷۳.
- خیرآبادی، حمید. (۱۳۹۹). تحلیل پیشران‌های کلیدی اثرگذاری طرح‌های هادی بر ارتقای زیست‌پذیری سکونتگاه‌های روستایی (مورد مطالعه: روستاهای شهرستان بیرجند)، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه فردوسی مشهد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی.
- درست، سجاد (۱۳۹۲). ارزیابی اثرات طرح‌های هادی در توسعه روستایی مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان لردگان، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه اصفهان، دانشکده علوم جغرافیایی و برنامه‌ریزی.
- ذوالفقاری، امیرعلی، صیدایی، سیداسکندر. (۱۴۰۱). آسیب‌شناسی ساختاری طرح هادی به‌منزله فراگیرترین طرح توسعه روستایی در ایران نمونه: استان کرمانشاه. جغرافیا و برنامه ریزی محیطی، ۳۳(۱)، ۶۳-۸۸.
- سلیمانی، جمشید. (۱۳۹۲). بررسی عوامل موثر بر تغییر کاربری اراضی در طرح های هادی روستایی (مورد پژوهی: بخش مرکزی شهرستان شاهین شهر و میمه)، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور استان اصفهان، مرکز پیام نور شاهین‌شهر.
- شماعی، ع.، احمد آبادی، ف. و احمد آبادی، ح. (۱۳۹۳): ارزیابی تأثیرات اجرای طرح هادی بر روستا (مطالعه موردی: شهرستان نیشابور)، مجله پژوهش و برنامه ریزی روستایی، ۳(۶)، صص: ۷۵-۸۸.
- عزیزی، سمیه، ریاحی، وحید. (۱۳۹۹). ارزیابی اثرات اقتصادی اجرای طرح هادی در سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان رباط‌کریم). فصلنامه علمی - پژوهشی برنامه ریزی منطقه ای، ۱۰(۳۹)، ۷۹-۹۴.
- غنی‌زاده جولاندان، شمسعلی (۱۳۹۹). تحلیل تحولات کالبدی- فضایی روستاهای پیراشهری با تکیه بر اجرای طرح های هادی روستایی (نمونه موردی روستاهای شرق شهر تالش)، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور استان گیلان، مرکز پیام نور بندر انزلی.
- فزونی اردکانی، زهرا و حیاتی، داریوش، ۱۳۹۰، نقدی بر روند اجرای طرح هادی روستایی با نگرشی به تجربه سپیدان فارس، اولین کنگره ملی علوم و فناوریهای نوین کشاورزی، زنجان.
- قاسمی رزوه، احمدرضا (۱۳۹۷). بررسی اثرات اجتماعی و اقتصادی اجرای طرح های هادی بر سکونت گاه‌های روستایی (مورد مطالعه: بخش مرکزی شهرستان شاهین شهر و میمه)، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور استان اصفهان، مرکز پیام نور شاهین‌شهر
- قرائی، مسعود. (۱۳۹۹). تحلیل اثرات اجرای طرح های هادی بر پایداری سکونتگاه های روستایی (مطالعه موردی: دهستان میان ولایت، بخش مرکزی شهرستان مشهد)، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه فردوسی مشهد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی.
- قربانیان اناری‌زاده، محمدسجاد (۱۳۹۹). ارزیابی اثرات اجرای طرح هادی روستایی بر توسعه روستایی؛ نمونه موردی روستای نصرآباد شهرستان تفت، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور استان یزد، مرکز پیام نور رضوانشهر صدوق.
- کاظمی، محمد (۱۳۹۳). تاثیر اجرای طرح هادی روستایی بر بهبود سکونتگاههای روستاییان بخش خاوه جنوبی شهرستان دلفان، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه گیلان، دانشکده کشاورزی و منابع طبیعی.
- گرگیچ، صفر علی (۱۳۹۷). بررسی و تحلیل اثرات اجرای طرح هادی در روستاهای پیرامون شهرها (مطالعه موردی : روستاهای حومه شهر سراوان)، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه سیستان و بلوچستان، دانشکده جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی.

محمدی، سعدی؛ طالشی، مصطفی؛ رستمی، شاه بختی (۱۳۹۶)، سنجش عوامل موثر بر ناپایداری سکونتگاه های روستایی در منطقه کوهستانی و پایکوهی زاگرس (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان های مریوان و سروآباد)، نشریه مسکن و محیط روستا، شماره ۱۶۳.

مولایی هاشجین، نصراله. (۱۳۸۶). تحلیلی پیرامون اهداف، ضرورت ها و فرایند تهیه، تصویب و اجرای طرح های هادی روستایی با تاکید بر استان گیلان. مطالعات برنامه ریزی سکونتگاه های انسانی (چشم انداز جغرافیایی)، ۲(۴)، ۱۰۳-۱۲۰. میکائیل، سیدحنیف (۱۳۹۱). بررسی اثرات اجرای طرح های روستایی بر روی روستاهای شهرستان آمل، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه صنعتی اصفهان، دانشکده کشاورزی و منابع طبیعی.

وارثی، حمیدرضا، صابری، حمید (۱۳۸۸): ارزیابی طرح های هادی روستایی در توسعه کالبدی روستاها (مطالعه موردی روستاهای استان اصفهان)، مجموعه مقالات اولین همایش ملی مسکن و توسعه کالبدی روستاها، زاهدان، ۱-۵.

Deputy of Rural Civil Engineering (2018): Evaluating the Impact of Rural Conductor Plans, Islamic Revolution Housing Foundation Publication, Tehran.

Gibson, K., Cahill, A., & McKay, D. (2010), Rethinking the dynamics of rural transformation: performing different development pathways in a Philippine municipality. Transactions of the Institute of British Geographers, 35(2), 237-255.

Housing Foundation of Islamic Revolution (2019): Status of Conducted Study and Implemented Country Plans, Deputy of Rural Development, Tehran.

Liu, Y.S. (2007). Rural transformation development and new countryside construction in eastern coastal area of China. Acta Geographica Sinica, 62: 563-570.

Mohammadi Yeganeh, B., Nabati, A., and Cheraghi, M. (2012): Explaining the Effects of Conducting a Plan on Improving the Quality of Life in Rural Areas (Case Study: Korani Village - Bijar County), Journal of Housing and Rural Environment, 40(139), pp: 99-112.

Visser, O., Mamonova, N., & Spoor, M. (2012), Oligarchs, megafarms and land reserves: understanding land grabbing in Russia. The Journal of Peasant Studies, 39(3-4), 899-931.

بازآفرینی فرهنگ مبنای بافت تاریخی با تأکید بر جذب گردشگران (نمونه موردی: محور خاقانی شهر تبریز)^۱

محمدتقی پیربایی^۱، قروش بهاء‌لوهوره^{۲*}

۱. استاد دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد طراحی شهری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۲۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۲۴

چکیده

زمینه و هدف: تلاش برای یافتن بهترین رویکرد و راه حل جهت احیا محلات تاریخی، چالش بسیاری را خصوصاً در دهه های اخیر برانگیخته است؛ پژوهش حاضر در راستای این جریان، به بررسی نقش فرهنگ به عنوان یکی از مولفه های مهم که در سال های اخیر در حوزه های مختلف شهری و از جمله مرمت و بازآفرینی بافت های تاریخی، بسیار مورد توجه و استفاده قرار گرفته، پرداخته است.

روش بررسی: از نظر هدف گذاری کاربردی و از نظر روش -شناسی به صورت توصیفی- تحلیلی است. در این راستا ابتدا با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی، سوات و با بهره گیری از مطالعات کتابخانه ای و برداشت های میدانی، به بررسی ادبیات و مفهوم فرهنگ و فرهنگ شهری پرداخته و سپس سیر تحول و به کارگیری آن در فرآیند بازآفرینی بیان شد. پس از آن رویکرد محله فرهنگی با تأکید بر جذب گردشگران به عنوان متاخرترین رویکرد در این زمینه، به طور خاص مورد مطالعه قرار گرفت.

یافته ها و نتیجه گیری: نتایج پژوهش نشان داد با مطالعه ادبیات مشخص شد که این رویکرد معیارها و اصولی را دارا می باشد که با بررسی و مطالعه دقیق این معیارها در واقع می توان آن ها را با بسیاری از کیفیت های مختلف طراحی شهری (کیفیت های محیطی) و محتوایی کارآمد مبتنی بر فرهنگ و هنر، تاریخ و میراث مکان ایجاد می شود که حضور این مولفه ها نقش مهمی را در باززنده سازی هویت و معنا ایفا می کند. ضمن آن که پویایی و حیات اقتصادی نیز به واسطه کاربری ها و فعالیت های مختلف بازگشته و به لحاظ کالبدی نیز پاسخگوی نیازها و عملکردها خواهد بود.

کلیدواژه ها: بازآفرینی فرهنگ-مبنا، بافت های تاریخی، گردشگردی، محور خاقانی تبریز.

^۱ این مقاله مستخرج از پایان نامه دوره کارشناسی ارشد تحت عنوان بازآفرینی فرهنگ مبنای بافت تاریخی با تأکید بر جذب گردشگران (نمونه موردی: محور خاقانی شهر تبریز) نویسنده دوم به راهنمایی نویسنده اول دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران است.

* نویسنده مسئول: farmooth95@aharloo74@gmail.com

ارجاع به این مقاله: پیربایی، محمد تقی؛ بهاء‌لوهوره، قروش (۱۴۰۲). بازآفرینی فرهنگ مبنای بافت تاریخی با تأکید بر جذب گردشگران (نمونه موردی: محور خاقانی شهر تبریز). فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه ای، ۴(۲)، ۵۲-۷۳.

مقدمه و بیان مسأله

ناحیه تاریخی شهرها میراث ارزشمند معماری و کالبدی به جای مانده از گذشتگان ماست که در طول زمان در هویت بخشی به حیات شهری همواره نقش بارزی ایفا نموده است. که بافت تاریخی به عنوان شبکه به هم پیچیده روابط کالبدی به یادگار مانده از نسل های پیشین با وجود دگرگونی های زیاد در طی ۵۰ سال اخیر، هنوز نتوانسته است با شرایط موجود شهرنشینی کشور سازگار گردد. و دلیل این عدم سازگاری بافت تاریخی با شرایط موجود شهرنشینی کشور اعمال دگرگونی های اجتماعی-اقتصادی و سیاسی که از اوائل سده حاضر در هم سویی با روند جهانی و در پیروی از کشور های توسعه یافته در قالب روند مدرنیزاسیون، سبب ایجاد روابط کالبدی و فضایی جدیدی در بافت قدیم و تاریخی شده است که عملاً یا گذشته خود در تقابل است می باشد. در حالی که این بخش از شهر تجلی گاه ابعاد فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی مردمانی است که در دوره های تاریخی در این بخش از شهر، روزگار سپری کرده و هویت فرهنگی آن را به تبت رسانده اند. چنانچه ناحیه تاریخی شهرها را شناسنامه ی واقعی آن ها بنامیم سخن گزافی نگفته ایم. از این رو این عرصه ها را سازندگی دوباره نیاز است. آن نوع سازندگی نیاز است که فراتر از کمیت های متداول مهندسی ساختمان به بار می نشیند. سازندگی کیفیت مدار متغیرها و نمایانگر های محیطی با ابزار و اسبابی فراتر از مادیت مهندسی را باید هدف قرار داد، آنچه که آفریده شده بود را باید بازآفرینی نمود. بنابراین حفظ احیا و بازآفرینی آن ها و انطباق آن با کلیت سیستم شهری از جمله ضرورت های است که می تواند حیات ناحیه تاریخی را همگام با شهر پیش ببرد (کلاتری و پوراحمد، ۱۳۸۴: ۷۷).

علیرغم ارزش و جایگاه منحصر به فرد بافت های تاریخی در ساختار فضایی و کارکردی شهر و پتانسیل ها و نقاط قوت آن ها، مشکلات و محدودیت هایی چون ناهمخوانی کالبد و فعالیت، وجود عناصر ناهمخوان شهری، کمی سرانه برخی کاربری ها، فقدان سلسله مراتب مناسب در شبکه ارتباطی و عدم امکان نفوذپذیری به داخل بافت ارگانیک، کاربری های ناسازگار و جاذب ترافیک، وجود فضاهای بی دفاع و رها شده، کمبود فضاهای عمومی مناسب و ... موجب کاهش اهمیت و ارزش بافت قدیمی و هویت ساز شهر ها شده و جابه جایی جمعیتی و خروج گروه های با توان مالی بالا را در پی داشته است. با بروز مشکلات و مسائل عصر جدید و تأثیرات آن بر حوزه های مختلف، توجه به بافت های قدیمی و تاریخی و وضع ناپایداری آن ها، به موضوع جدی و محوری در شهرها تبدیل شده به گونه ای که سازمان های ذیربط را به تکاپوی ساماندهی و احیا این عناصر و بافت مذکور سوق داده است. و لزوم مداخله در این بافت ها را در دوره های زمانی مختلف مطرح نموده است. در ادبیات اخیر واژه بازآفرینی شهری به عنوان یک واژه عام که مفاهیم دیگری نظیر بهسازی، نوسازی، بازسازی، توانمندسازی و روان بخشی را در بر می گیرد، به کار می رود. در واقع بازآفرینی شهری به هرگونه مرمت و حفاظت شهری ای اطلاق می شود که از نظر ناظران این دوره، تغییری باشد در جهت مثبت و هم چنین بازآفرینی شهری فرآیندی است که به خلق فضاهای شهری جدید با حفظ ویژگی های اصلی فضایی (کالبدی و فعالیت) منجر می گردد. بازآفرینی شهری را می باید تأثیر گذارترین رویکرد معاصر در حوزه ی مرمت و حفاظت شهری به شمار آورد. یکی از مهم ترین دلایل این امر، ظرفیت بالای این رویکرد در پرداختن به ابعاد متنوعی از واقعیت شهر است، که تحت دو زیر گروه اصلی ساختار های کالبدی و اجتماعی قابل طبقه بندی اند (لطقی، ۱۳۹۰: ۱۰۳).

در این رویکرد توجه به حفظ ارزش های فرهنگی و حفظ ثروت های بومی و تاریخی، انتقاد از ساخت و ساز های دارای یک نوع کاربری به جای کاربری های متعدد، توجه به اقدامات کیفی به موازات اقدامات کمی، مشارکت گروه های اجتماعی و ... مشهود می باشد (دونالدز، ۲۰۰۹).

در حال حاضر استفاده ی بهینه از اراضی شهری به منظور حداکثر بهره وری از منابع موجود از طریق بهسازی و بازآفرینی عرصه های فرسوده و نابسامان، جلوگیری از توسعه و گسترش شهرها در مناطق پیرامونی و استفاده مجدد از ساختارهای

تاریخی در جهت تبدیل به فضاهای گردشگریدی، از محورهای اصلی و الویت‌های برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران شهری در کشور های توسعه یافته و حتی برخی کشور های در حال توسعه است (ایزدی، ۱۳۸۵: ۱۹).

از سوی دیگر می‌توان گفت که حضور نگاه چندوجهی مانند بازآفرینی فرهنگ مبنای شهری حضوری الزامی و اجتناب ناپذیر است؛ چرا که پیچیدگی‌ها، تنوع‌ها و تعداد مقوله‌های مرتبط با شهر چنین نگاهی را می‌طلبد و اساساً تقلیل مسئله‌ی غامض شهر به مجموعه‌ای از انگاره‌های ساده می‌تواند ما را به دام ساده‌انگاری‌های معمول بیندازد و بهتر خواهد بود که برای گزینش کاربست کارآمد، ساز و کار آگاهانه و مبتنی بر ادراک دو سویه از شرایط جهانی-محلی فراهم آورده شود. اندیشه درباره‌ی نوع برداشت از واقعیت، قاعدتاً می‌باید زمینه‌های محلی را به سوی شکل دادن به نوعی قرائت مبتنی بر شرایط بومی مستقل برای شهرسازی به طور عام و بازآفرینی به طور خاص را هدایت نمایند.

این مقدمه توجیهی برای چنین سوالی خواهد بود که آیا تدوین چارچوب رویکردی مانند بازآفرینی بر مبنای فرهنگ می‌تواند حیات و سرزندگی را به آن بافت تاریخی بازگرداند و به نوعی باعث جذب افراد نیز شود یا خیر؟

پژوهش حاضر مبتنی بر مطالعات و تجربیات پیشین حوزه‌های مرتبط با متغیرهای پژوهش یعنی بازآفرینی فرهنگ-مبنای بافت‌های تاریخی شهر و جذب گردشگر در این مکان‌ها استقرار خواهد بود و به ضرورت پژوهش به نظر می‌رسد که باید نحوه ارتباط متغیرها در قالب نگاهی فلسفی-تئوری به بحث گذاشته شود تا ابتدا روشن گردد چه چیز در چه سطحی و با چه ساز و کاری قرار است بومی سازی شود؟ به طور کلی خلأتی که پژوهش حاضر در صدد حل آن است این موضوع می‌باشد که نحوه انتقال نظریات، پارادایم‌ها، سیاست‌ها و مدل‌ها از بافت و زمینه به دیگری چگونه می‌تواند مفهومی مانند بازگشت فرهنگ محلی را به درستی متجلی کند؟ و به عنوان یکی از آخرین رویکردهای حاضر در برخورد با بافت فرسوده بازآفرینی فرهنگ-مبنا چگونه قابلیت تطبیق با شرایط شهر را دارد؟

اهمیت طرح چنین موضوعی از آنجا ناشی می‌گردد که تاملی در تاریخ معاصر کشور در حوزه شهرسازی نشان دهنده حضور انواع و اقسام نظریات، سیاست‌ها و رویکردهای غیر ایرانی به ویژه از دوره پهلوی اول تا کنون بوده است؛ از شکل‌گیری نظام برنامه‌ریزی متمرکز دولتی و تدوین برنامه‌های توسعه هفت ساله تا طرح‌های جامع و تقصیلی و استراتژیک و ... و ناکارآمدی نحوه انتقال و بومی سازی آن‌ها نیز امری کاملاً پذیرفته و اثبات شده است. پرداختن به این موضوع از منظر فلسفی-تئوری به ویژه با وجود ماهیت چند رشته‌ای شهرسازی از یک سو و ابعاد متعدد یکپارچه نگری از سوی دیگر، جستجو در دیگر حوزه‌های معرفتی مانند جامعه‌شناسی، مدیریت و ... را به منظور تدوین نحوه برخورد مناسب و نظام مند در قالب پژوهش‌هایی از این دست ضروری می‌کند.

منطقه ۸ یکی از محلات تاریخی شهر تبریز می‌باشد که شهر تبریز خود یکی از شهرهای تاریخی و کهن ایران است. محدوده پژوهش محور خاقانی شهر تبریز می‌باشد، که به عنوان یکی از اصلی‌ترین هسته اولیه شکل‌گیری تبریز و بخشی از بافت تاریخی است.

این محور امروزه با معضلی به نام بافت فرسوده مواجه شده. فرسودگی (کالبدی، اقتصادی-اجتماعی) باعث گردیده تا ساکنین اولیه و اصیل محله به مناطق دیگر شهر مهاجرت نمایند و بسیاری از خانه‌های محله به صورت متروکه رها شود. این امر از تحرک و پویایی بافت می‌کاهد و به مرور باعث حذف کاربری‌های خدماتی، بی‌هویتی و از بین رفتن توان‌های کسب و کار محلی و در نهایت جدایی‌گزینی اجتماعی شده است. لذا مسئله این است که چگونه می‌توان ضمن مبنا قرار دادن اصول بازآفرینی باعث هویت بخشی؛ توسعه فضای کسب و کار و استفاده از مشارکت فراگیر مردم گردید، و با توجه به پتانسیل بالای گردشگری فرهنگی محور، با استفاده از گردشگری فرهنگی که ارتباط مستقیم با بازآفرینی فرهنگ-مبنا دارد باعث رونق گردشگری فرهنگی محور شویم.

سؤال های پژوهش

۱. مولفه ها و راهکار های بازآفرینی فرهنگ-مبنا در بافت تاریخی کدامند؟ و چه جایگاهی در این سیاست مداخله دارند؟
۲. راهکارهای مناسب در جهت ارتقای کیفیت محیطی با تمرکز بر ابعاد فرهنگی و گردشگری در محور خاقانی تبریز کدامند؟
۳. فرآیند بازآفرینی فرهنگ-مبنا مطابق با ویژگی های بافت تاریخی محور خاقانی تبریز چگونه تعریف می شود؟

هدف پژوهش

هدف اصلی پژوهش این است که با بهره گیری از مفاهیم به روز بازآفرینی شهری جهت حفظ تعادل میان توسعه و حفاظت، با تبیین راهکارهای مناسب در جهت ارتقای کیفیت محیطی با تمرکز بر ابعاد فرهنگی در جهت جذب گردشگران در محور خاقانی شهر تبریز، ضمن حفظ ارزش های گذشته و توجه به نیازهای زندگی امروزه به بازآفرینی فرهنگی در محدوده ی مذکور کمک نماییم.

با توجه به هدف اصلی پایان نامه اهداف فرعی اینگونه مطرح می شود:

۱. بازآفرینی بافت تاریخی محور خاقانی شهر تبریز که در این راستا ضمن تاکید بر هویت بخشی به محله و دید فرهنگی در احیا بافت قدیمی، باعث اشتغال زایی و توانمندسازی محلات و تبدیل محله به محله ای گردشگری پذیر فرهنگی می شود.
۲. استفاده از هنر، فرهنگ و گذراندن اوقات فراغت به عنوان محرک های برنامه های تجدید حیات شهری.
۳. اهمیت دادن به مرکز تاریخی تبریز به عنوان شهری شاخص از لحاظ میراث فرهنگی و گردشگری در ایران و تبیین راهکارهای مناسب در جهت ارتقای کیفیت محیطی با تمرکز بر ابعاد فرهنگی در جهت جذب گردشگران و نهایتاً بازآفرینی فرهنگی در محور خاقانی شهر تبریز.

مبانی نظری

فرهنگ (جایگاه مولفه ی فرهنگی در باز آفرینی شهری)

بررسی مفهوم فرهنگ و تلاشی برای ارائه تعریف مورد اجماعی از آن قطعاً به دلیل گسترده متنوع نگاه ها و برداشت ها درباره آن میسر نیست؛ در عین حال اگر نتوان در باب تعریف فرهنگ به چنین گزاره مشخصی رسید اما می توان در مورد جنبه هایی از آن، که در تعاریف مختلف مشترک هستند به اشتراک نظرهای زیادی نائل شد:

نخست آنکه فرهنگ امری ترکیبی و مرکب از اجزای مادی و غیرمادی است که به صورت تفکیک ناپذیری با یکدیگر ترکیب شده اند؛ فرهنگ هر جامعه اصل و اساس انسجام دهنده ای است که در بستر آن نظام های کالبدی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و حتی نظام مذهبی امکان جامعه بودگی می یابند. بنابراین اساساً بدون فرهنگ، پدیده های اجتماعی و به طریق اولی شهر معنا نمی یابد. هم از این روست که هیچ پدیده یا مفهوم اجتماعی بدون درک فرهنگ، فهم شدنی نیست (شبانی، ۱۳۹۳: ۱۷).

برداشتی که از مفهوم «فرهنگ» و وارد کردن آن در جریان توسعه های شهری وجود داشته، طی چند دهه با نوعی دگرگونی و استحاله همراه بوده است. بین دهه های ۱۹۴۰ تا ۱۹۶۰ میلادی، که آن را دوره ی «هنرهای پیش از الکترونیک»

می‌دانند، فرهنگ را عرصه‌ای تلقی می‌نمودند جدای از اقتصاد و تولید، و حتی متناظر با آن، این همان دوره‌ای است که به زعم برخی، مرمت شهری همچنان نگاه بازسازنده دارد و همچنان از اثرات جنگ‌های جهانی تأثیر می‌پذیرد. طی دهه‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ میلادی، فرهنگ ایزاری است در خدمت اهداف اجتماعی و سیاسی، و هنوز هیچ نقش‌پذیری در عرصه اقتصادی ندارد. اما از دهه ۱۹۹۰ میلادی، که برخی آن را «دوران مشارکت» می‌نامند، فرهنگ به عنوان ایزاری در خدمت بازآفرینی اقتصادی و کالبدی شهر مورد استفاده قرار می‌گیرد، و از آن در سیاست‌گذاری‌های شهری استفاده فعال می‌شود (سامی و وهابیان، ۱۳۹۷: ۲).

انواع بازآفرینی شهری

از زمان آغاز جریان بازآفرینی، رویکردهای بسیاری مرتبط با آن مطرح شده‌اند. بازآفرینی شهری با استفاده از رویکردهای گوناگون، فرصت‌های متنوع توسعه‌ای را فراوری خود قرار داده است:

- ✓ بازآفرینی فرهنگ مینا
- ✓ بازآفرینی توریسم مینا
- ✓ بازآفرینی حفاظت مینا
- ✓ بازآفرینی اجتماع مینا (حیاطی و فدائی‌نژاد، ۱۳۹۰: ۲).

انتخاب هر یک از این رویکردها، به سبب آن نیست که بازآفرینی از سایر جنبه‌های مرتبط با توسعه شهری چشم‌پوشیده است، بلکه نوعی انتخاب، این جریان را به سوی بهره‌برداری هر چه بهتر از بالقوه‌گی‌های موجود و بازتعریف سازوکارهای فراموش شده شهر در رسیدن به رونق اقتصادی و از این طریق، فراهم آوردن امکان توسعه یکپارچه، هدایت می‌کند.

بازآفرینی فرهنگ-مینا

اگرچه فرهنگ مامیتاً با محیط و زندگی شهری عجین می‌باشد، از دهه ۱۹۸۰ این کلمه به طور گسترده‌ای با بازآفرینی شهری به واسطه سیاست شهری نئولیبرال پیوندی جدی پیدا کرد (هاروی، ۱۹۸۹). چرخش الگوی اقتصادی-گتورهای توسعه یافته به سوی بخش خدمات باعث شد تا فرهنگ به عنوان بخشی عمده از اقتصاد شهری درآید در حالیکه تغییرات اجتماعی و جمعیتی نیز تقاضا برای امکانات فرهنگی را افزایش داد. با توجه به چنین تغییرات ساختاری، فرهنگ در قالب سیاست شهری برای حل مشکلات اجتماعی-اقتصادی شهرها در شرایط پسا صنعتی عاملی عمده شده و همان طور که زوگین (۱۹۹۵) اشاره می‌کند فرهنگ تبدیل به تجارت در قرن بیستم شد، این نقش به ویژه هنگامی که به عنوان ایزاری خاص جهت افزایش رقابت شهرها درون بافت جهانی دیده می‌شود مهم تر هم می‌گردد. با توجه به نقش انحصاری شهرها در قرن بیست و یکم، بازآفرینی فرهنگ-مینا دولت‌های شهری را گامی جلوتر به سوی رقابتی شدن برای جذب بیشتر مخاطبین سوق خواهد داد (Evans, 2005).

این موضوع با ترویج گردشگری و تشویق شرکت‌های کارآفرین، ایجاد امنیت برای سرمایه‌گذاری داخلی و احیای اقتصاد محلی میسر می‌گردد. همان طور که گارسیا بیان می‌کند: «امروز فرهنگ یک سرمایه اقتصادی است، یک کالا با ارزش بازار و یک ارزش آفرین قابل عرضه در فضای شهری» (Garcia, 2004: 314).

درون پس زمینه ساختار رقابت و نوآورانه نظم جهانی، رهیافت‌های فرهنگ مینا برای ایجاد فضاهایی که در آن‌ها فرهنگ تولید می‌شود، به بازار عرضه می‌گردد، مصرف می‌شود و تبادول می‌یابد. بر این اساس رسالت بازآفرینی فرهنگ-مینا این است که: تمهیدی صریح برای بازآفرینی زندگی فرهنگی، اجتماعی و سیاسی بافت‌های شهری با تأکید بر امتیازاتی که برای کیفیت زندگی، انسجام اجتماعی و توسعه به همراه خواهد داشت، ارائه دهد (Gunay&Dokmeci, 2012: 214).

تعریفی کلی از بازآفرینی فرهنگ-مبنا می تواند تعریف لیم باشد او بازآفرینی فرهنگ-مبنا را حاصل پیوند اقتصاد و فرهنگ در بازآفرینی شهری در سیاست های موجود شهری می داند (Lim, 1993: 590).

الگوهای اثر گذار فرهنگ بر بازآفرینی شهری

با وارد شدن عامل فرهنگ و صنایع خلاق در بازآفرینی شهری، به تحلیل الگوهای کاربری فرهنگ در برنامه ریزی و بازآفرینی می پردازیم. در نگاهی کلی، سه نوع الگو برای شرکت دادن عامل فرهنگ در بازآفرینی شهری وجود داشته است؛ این سه الگو به ترتیب عبارت اند از:

- فرهنگ و بازآفرینی
- بازآفرینی فرهنگی
- بازآفرینی فرهنگ-مبنا (طاهرخانی و همکاران، ۱۳۹۶: ۸).

گردشگری راهبردی جدید در توسعه بافت های تاریخی

فرآیند توسعه شهری به ویژه در بافت های تاریخی با دو رویکرد عمده روبه رو است، از یک سو گرایش به حفاظت و نگهداری از بافت تاریخی و عناصر ارزشمند و از سوی دیگر، موج تفکر نوسازی توأم با مداخلات مستقیم و کلان مقیاس در این محدوده ها (ایزدی و صحنی زاده، ۱۳۸۳: ۱۷-۱۸). بدون تردید بافت های تاریخی منابع سرشار میراث و محلی مناسب برای گردشگری اند، با مطالعه بیانیتهای جهانی ایکوموس که مربوط به حفاظت از میراث تاریخی و فرهنگی است، می توان بسترهای پیاده سازی رویکرد بازآفرینی فرهنگ-مبنا را در بافت های فرسوده با توجه ویژه به گردشگری در این بافت ها یافت.

در بیانیه کیوتو (۱۹۶۷) بر حفاظت از میراث فرهنگی به عنوان سند افتخار ملی و گفت و گوی تمدن ها و عدم تفکیک معنا و مفهومز بنا و اثر تاکید شده، این بیانیه برای گردش سرمایه، منابع اقتصادی و صنعت گردشگری را مورد توجه قرار می دهد. بیانیه سنت آنتونیو (۱۹۹۶) بر مطالب اجلاس کیتو تاکید و ضرورت پایدار فرهنگی و توجه به گردشگری فرهنگی را به دنبال کاهش اثرهای منفی اقتصاد گردشگری مطرح می کند، در این بیانیه اصالت و اقتصاد گردشگری، بعد دیگری از نگرش به مجموعه های تاریخی است.

نکته ی مهم این است که با گذشت زمان به دنبال تقویت مفاد معاهده ها جامع نگرانی افزایش می یابد و ظهور ایده تلفیق فرهنگ و اقتصاد در بستر توسعه پایدار که بیشتر از طریق گردشگری اجتماع محور (فرهنگی) عنوان می شود را می توان خیلی واضح در مفاد این بیانیه ها مشاهده کرد به طوری که بیانیه مکزیکوسیتی (۱۹۹۹) معروف به بیانیه بین المللی گردشگری بر مفهوم کلی و جهانی میراث و تعامل آن با گردشگری تاکید دارد و از آن به عنوان وسیله ای برای تبادل فرهنگی یاد می کند. با توجه به این بیانیه فعالیت های گردشگری و حفاظتی در بافت ها و مجموعه های تاریخی باید با احترام به علایق، سنت ها و درخواست های مردم محلی و منطقه ای در جهت ارتقای سطح زندگی آنان همراه شود. این بیانیه بر لازم و ملزوم بودن مرمت و حفاظت بافت های کهن و تاریخی و صنعت گردشگری تاکید و مهم ترین وسیله تبادل فرهنگی را گردشگری بومی و بین المللی دانسته، هم چنین حفاظت و توسعه پایدار را عامل ارتباط مکان های میراثی و گردشگری پویا می داند (حبیبی، ۱۳۸۸: ۱۳۱-۱۵۵).

جدول ۱. تدوین راهبردها و سیاست‌های جامع تعامل باز آفرینی بافت‌های تاریخی (فرهنگ-مبنا) و گردشگری فرهنگی شهری

تدوین راهبردها و سیاست‌های جامع تعامل باز آفرینی بافت‌های تاریخی (فرهنگ-مبنا) و گردشگری فرهنگی شهری	
مدیریت و برنامه‌ریزی	✓ مشارکت مردمی از طریق مدیریت و هماهنگی در راه‌اندازی صندوق‌های خرد و سرمایه‌گذاری منابع ✓ مدیریت در راستای جذب اورگان‌های سرمایه‌گذار و تامین منابع غیر مالی ✓ ایجاد ابزارهای حقوقی و قانونی برای تسهیل فرایند بازآفرینی ✓ انعقاد قرارداد و تقاضای نامه با دستگاه‌های ذیربط برای تسهیل در رفع مشکلات ✓ مدیریت حمل و نقل برای دسترسی گردشگران به جاذبه‌های تاریخی و احیای مسیرهای پیاده‌گردشگری ✓ طرح‌ریزی در جهت برقراری ارتباط بین گروه‌ها و شبکه‌های گردشگری در جهت تقویت ساختار اصلی بافت تاریخی بین ✓ ورزش‌های فرهنگی و تاریخی ✓ افزایش ورزش‌های حفاظت میراث فرهنگی از طریق ترمیم عرصه‌های گردشگری ✓ برنامه‌ریزی جهت برقراری ارتباط بین محدوده‌های تاریخی و شهر از طریق برنامه‌های فرهنگی
اجتماعی و فرهنگی	✓ سرمایه‌گرایی و توجه به ساختاری موجود در طرح‌ها و برنامه‌های عملیاتی ✓ توجه به طراحی منظر شهری منطبق با سازمان فضایی موجود ✓ توجه به حس تعلق خاطر ساکنین و مالکان در برنامه‌های فرهنگ مبتنی بر گردشگری در بافت تاریخی ✓ توجه به شهر تاریخی به عنوان قلب تاریخی گردشگری فرهنگی و مکانی برای بازآفرینی میراثی فرهنگی ✓ توجه به نقش مردم و گروه‌های هایشان در راستای شناسایی اقدامات بازآفرینی به عنوان محلی بودن طرح برای ✓ اجتماعات مردم ✓ حفظ شخصیت تاریخی فرهنگی کهن شهر ✓ تدوین زندگی اجتماعی از طریق کیفیت زندگی ساکنین
اقتصادی	✓ توزیع منابع اقتصادی و اجتماعی به صورت پایدار ✓ توانمندسازی ساکنین و مالکان از طریق آموزش مهارت‌های فنی و حرفه‌ای و پیشنهاد فرصت‌های شغلی در خصوص ✓ حضور گردشگران ✓ توجه به ایجاد شغل‌های جدید در هزار مدت به صورت پایدار در خصوص ساخت بناهای جدید ✓ ترغیب بخش خصوصی در جهت سرمایه‌گذاری در بازآفرینی بافت‌های تاریخی در جهت جذب گردشگران
عملکردی-کالبدی	✓ تجهیز و بهبود شبکه تأسیسات شهری و شبکه مدیریت شهری در مقیاس منطقه‌ای ✓ معاصر سازی در جهت استخوان بندی اصلی و کهن شهر ✓ الگوسازی با هدف ارائه پیشنهاد کاربردی و منطبق بر مبانی معماری بومی ✓ ساماندهی ترافیک قسمت تاریخی با ایجاد پارکینگ‌های منتخب در مکان‌های ترمیم شده ✓ افزایش جاذبه بناهای بازآفرینی از طریق تخصیص کاربری‌های فرهنگی و جاذب ✓ استفاده حداکثری از زمین‌های متروکه و بایر ✓ تغییر بناهای متروکه و مخروبه به مجموعه‌هایی منتخب با نیاز ساکنین و گردشگران در جهت جذب گردشگر ✓ ارتقا جاذبه‌های گردشگری فرهنگی از طریق برقراری ارتباط بین عناصر تاریخی مهم ✓ اتصال بین فضاهای گسسته برای ایجاد وحدت فضایی در بافت تاریخی ✓ توجه به سیما و شکل‌گیری شهر با توجه به اصول لیچ (راه، لبه، گره نشانه، حوزه)

✓ توجه به طرح های موجود در برتاده های عملیاتی و زمینه گزایی	
✓ توجه اصول و معیارهای طراحی سیمای و منظر شهری متعلق با سازمان فضایی موجود	
✓ توجه به حس تعلق خاطر ساکنان و مالکان در برتاده های بازآفرینی فرهنگی محدوده بافت تاریخی	
✓ توجه به شهر تاریخی به عنوان قلب تاریخی و گردشگری فرهنگی و مکانی برای بازآفرینی فرهنگ-سیمای	
✓ شناسایی بستر شهری (بافت تاریخی) در بازآفرینی فرهنگ-سیمای به عنوان مکانی برای تقویت تألیف عناصر جذاب گردشگری (میراث فرهنگی)	
✓ ارتقا جداییت ها از طریق تأکید بر ارائه های تاریخی برای تشای ناغان گذر زمان از دید ناظر و ایجاد تصویر ذهنی برای گردشگر بافت تاریخی	
✓ توجه و تأکید بر شناخت و حفاظت از اید های تاریخی موجود و ایجاد بستری مناسب برای این عناصر	
✓ تأکید بر امنیت مرآت و عرصه های جذاب گردشگر و مالکان و ساکنان بومی	
✓ توجه به گذشته ی شهر و دوره های تاریخی آن در جهت تقویت ساختار اصلی شهر و طراحی فضاهای گردشگری	
✓ توجه به حرمت مکان ها و مراسمات و سف و هدایت گردشگران در جهت احترام به آن ها از طریق آگهی سازی مردم	

مآخذ: نگارندگان.

پیشینه پژوهش

به طور خلاصه می توان اینگونه سابقه ی علمی مطالعه را جمع بندی کرد که حدوداً از نیمه ی دوم قرن ۲۰ همزمان با مورد توجه قرار گرفتن بافت تاریخی به عنوان میراث فرهنگی شهرها و بیان حفاظت این ارزش ها، گردشگری شهری در قالب های گردشگری فرهنگی و میراثی نمود پیدا کرده و مورد بررسی پژوهشگران در رشته های مختلف نظیر شهرسازی و طراحی شهری قرار گرفته است. پژوهشگرانی نظیر اوریش (۲۰۰۰)، باود بویی (۱۹۹۸)، اشورث و تانبیج (۱۹۹۵) این موضوع را از جنبه های مدیریت و برنامه ریزی گردشگری بررسی کرده اند. در ایران نیز تقوایی (۱۳۷۸)، تولایی (۱۳۸۵)، ماموش محمدی (۱۳۸۰) و فقه الاسلامی (۱۳۷۸)، دادرس (۱۳۸۹) و امیرزاده (۱۳۸۹) «پایان نامه های کارشناسی ارشد گروه معماری و شهرسازی دانشکده هنرهای زیبا» در ارتباط با برنامه ریزی کالبدی-فضایی گردشگری و طراحی فضاهای شهری میدان و خیابان به منظور ساماندهی و احیا کالبدی-فضایی یک محور تاریخی و فرهنگی پژوهش کرده اند.

فلاکی (۱۳۷۴)، حناچی (۱۳۸۰)، حبیبی (۱۳۸۱)، توسلی و همکاران (۱۳۶۸)، ایزدی و صبی زاده (۱۳۸۳) در ارتباط با مرمت و باززنده سازی بافت های تاریخی و احیای شهرهای تاریخی در بافت قدیم شهر بررسی و پژوهش کرده اند. در پژوهش های صورت گرفته، گردشگری شهری بیشتر از جنبه های برنامه ریزی و مدیریت انجام گرفته است و مطالعات مربوط به مرمت و بازسازی بافت های تاریخی شهر بیشتر از جنبه های کالبدی شهرها و یا طراحی شهری در بافت قدیم مطرح شده است. با وجود اینکه گردشگری را در عرصه ی بین المللی از نظر دیدگاه های مختلف علم مدیریت و جغرافیا توضیح داده اند اما هنوز گردشگری به عنوان یک حوزه مطالعه در زیرشاخه علوم اجتماعی از دهه ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ مطرح گردیده است. حتی در طرح های جامع گردشگری نیز توجه به این عناصر بوده و در ارتباط با طراحی و باززنده سازی فضاهای باز پیرامونی آثار تاریخی و رابطه ی آن با توسعه گردشگری شهری در ایران پژوهشهای منسجم چندانی صورت نگرفته است.

در اکثر موارد اشاره شده به بازآفرینی شهری در بافت های فرسوده از مولفه های متفاوتی برای بازآفرینی استفاده شده است که شامل بازآفرینی یکپارچه شهری، بازآفرینی اقتصادی، بازآفرینی اجتماعی و ... که برخی موفق و برخی ناموفق بوده اند اما در پژوهش حاضر سعی شده است که از رویکرد بازآفرینی فرهنگ-سیمای استفاده شود با تأکید بر جذب گردشگری، که گردشگری خود عامل رونق اقتصادی، رشد اجتماعی و باززنده سازی محیط می شود. و هم چنین سعی بر آن است که از مهاجرت ساکنین بومی این محله جلوگیری شود و افراد حس تعلق خود را به محله دوباره پیدا کنند و محله رونق گذشته را به خود بگیرد. و از سویی گردشگری که برای بازدید از مکان های تاریخی منطقه می آید، فقط به بازدید از این مکان ها بسنده نکند و به نوعی ترغیب شود که از محله ی اطراف آن نیز بازدید کند. و از این طریق با احداث کاربری هایی چون گردشگری-پذیرایی هم رونق اقتصادی به محله داده شود و هم تسهیلاتی برای گردشگران باشد.

استفاده از این رویکرد بازآفرینی فرهنگ-مبنا در این بافت تاریخی با تأکید بر گردشگری فرهنگی مقوله ای جدید است که در پژوهش حاضر سعی شده به آن پرداخته شود.

روش پژوهش

روش پژوهش در پایان نامه حاضر "روش ترکیبی" متکی بر روش های تاریخی، توصیفی، تحلیلی و موردی-میدانی است. و لذا از هر دو روش اسنادی و میدانی استفاده خواهد شد.

فرآیند به کار رفته در طرح پایان نامه: فرآیند طراحی شهری شامل شناخت، تحلیل و تصمیم گیری است که در هر بخش از روش ها و فنون مناسب همچون مطالعات کتابخانه ای در بخش شناخت و تکنیک SWOT و ارزیابی در بخش تحلیل و در بخش تصمیم گیری نهایی از روش چکمب اندازسازی و طراحی راهبردی استفاده شده است.

به علت تمرکز بیشتر این بررسی بر ماهیت فرهنگی ویژه ای که نمونه مورد مطالعه دارد، رویکرد بازآفرینی فرهنگ مبنا انتخاب شده و راهکارهای بازآفرینی شهری فرهنگ مبنا، سیر تحول و آراء اندیشمندان آن ذکر و سپس چارچوب نظری پیشنهادی پژوهش ارائه گردیده است و سپس وارد فاز برداشت های میدانی شده و در نهایت به مرحله طراحی خواهیم رسید. اطلاعات مربوط به نمونه موردی به روش میدانی و مطالعه اسناد بالادست (طرح جامع و تفصیلی) به دست آمده است. بنابراین شناخت اجمالی و چارچوب نظری ذکر شده برای رویکرد به تحلیل داده ها در قالب روش (SWOT) پرداخته و گزینه طراحی در راستای رویکرد پژوهش ارائه می شود. در ادامه با تکنیک روش (SWOT) گزینه بهینه انتخاب می شود.

به طور خلاصه روش این پژوهش، کیفی با رویکرد توصیفی-تحلیلی است و برای گردآوری اطلاعات از مطالعات اسنادی و میدانی بهره می برد. مراحل انجام پژوهش، مرور کوتاه تحول بازآفرینی فرهنگ مبنا و سیر تجارب جهانی آن با تمرکز بر آراء اندیشمندان در این زمینه است. سپس ملاحظات بومی سازی مطرح می شود نهایتاً طرح طراحی بازآفرینی فرهنگ مبنا با تأکید بر جذب گردشگر در محور خاقانی ارائه می گردد.

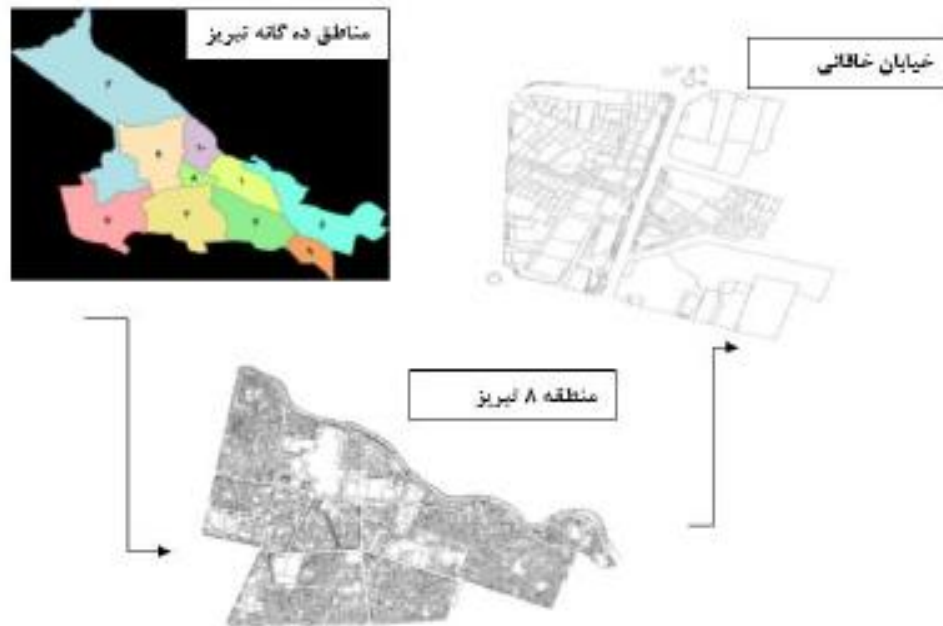
در این قسمت از بررسی نظریات بهسازی و بازآفرینی بافت های کهن و قدیمی شهرها، گاه به طور صریح و گاه به طور ضمنی در تفکرات برخی اندیشمندان ارائه شده است. نوع نگاه بیشتر اندیشمندان بیشتر بر ابعاد کالبدی و اقتصادی اشاره شده است. ولی اقدامات پند از این به رویکرد بازآفرینی در تجربیات جهانی تدریجی، قابل انطباق تر و جامع نگرتر تغییر نموده است. در این مسیر تأکید بیشتر بر ابعاد اجتماعی-فرهنگی، موضوعات اقتصادی، تدوین چکمب انداز راهبردی یکپارچه و بلند مدت صورت پذیرفته و در پی مطرح شدن پارادایم پایداری و مقوله توسعه پایدار ابتدا دغدغه های زیست محیطی قوت یافتند، سپس در جریان سیر تکاملی بازآفرینی، رویکرد پایداری اجتماعی و نقش پررنگ مردم و اجتماع های محلی تقویت شده است. هم چنین مشارکت بخش خصوصی در کنار سرمایه گذاری های بخش دولتی از اهمیت ویژه ای برخوردار شده است.

با توجه به تبیین و مقایسه نمونه های جهانی و ایرانی، عواملی که می توانند بازآفرینی فرهنگی را در راستای ارتقای صنعت گردشگری تسهیل کرده یا آن را به وجود آورند، متعدد و متنوع می باشند. می توانند شامل احیای بناهای تاریخی و قدیمی موجود در محدوده، مراسم و آیین های فرهنگی، بهسازی فضاهای طبیعی و اقلیمی یک شهر و هم چنین ایجاد بناهای جدید با کاربری های ویژه و مدرن نظیر موزه، ورزشگاه، گالری و ... که باعث بروز تفاوت یک شهر از شهری دیگر می گردد باشند.

معرفی محدوده مورد مطالعه

محدوده مورد مطالعه، محدوده ای در بافت کهن و تاریخی تبریز می باشد، که به عنوان فضای شهری مطلوب و گردشگر پذیر نمایانگر سیر تاریخی و ارزش های کالبدی، فرهنگی نهفته در خود است. محور خاقانی جز مهم ترین محورهای تاریخی

در بافت تاریخی شهر تبریز است که در هماهنگی با دیگر اجزاء شبکه نقش ارائه خدمات تجاری، فرهنگی، گردشگری را می تواند بر عهده داشته باشد که پیوستگی حرکت پیاده را از طریق مداخلات طراحی شهری تامین کند. این خیابان با استفاده از پتانسیل های موجود مانند گره های فعال، عناصر تاریخی- مذهبی و فعالیت های گردشگری، نقش مهمی را در رونق اقتصادی بافت تاریخی می تواند ایفا کند و محل مناسبی برای زندگی، کار، گذران اوقات فراغت و حضور تمامی اقشار جامعه باشد.

شکل ۱- مکان یابی محور خاقانی مآخذ: نگارندگان.

تجزیه و تحلیل داده ها

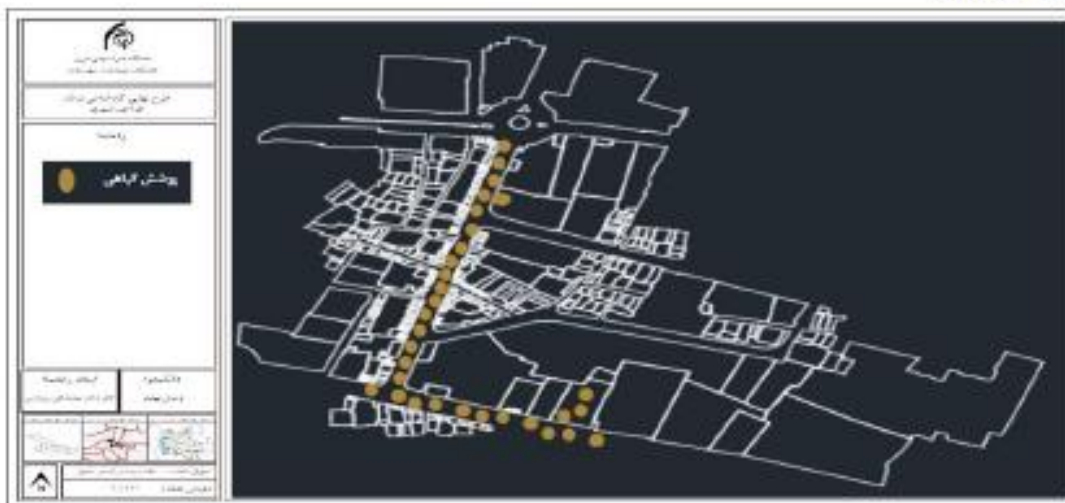
بررسی و تحلیل نظام توده و فضا در محور خاقانی

مجموعه ای از بناها و ساختمان ها و احجام ساخته شده را گویند. توده بر فضا در این محدوده غلبه دارد. توده در ضلع شرقی بر فضا غلبه دارد. رعایت حریم ارتفاعی بنای تاریخی رعایت شده. نقشه فضا: فضاهای ساخته نشده مابین ساختمان ها که در طراحی شهری به آن فضا گفته می شود. محدوده کوچه و خیابان ها منظم نیست و بافت ارگائیک دارد. برای امداد و نجات مشکلی نیست عرض خیابان متناسب با حجم ترافیک نیست. کمبود فضا برای کودکان، سالمندان و خانواده. و هم چنین برای افراد معلول و نابینا فضا سازی انجام نشده است.

شکل ۲- نقشه توده و قضا محور خاقانی مآخذ: نگارندگان.

پوشش گیاهی: فضای سبز شهری در برگیرنده بخشی از سیمای شهر است که از انواع پوشش گیاهی تشکیل شده است به عنوان یک عامل زنده و حیاتی در کنار کالبد شهر تعیین کننده ساخت مرفولوژیک شهر است. درختان موجود در خیابان شامل درختان حاشیه خیابان و وسط میدان می باشد، که شامل درختان چنار، افرا، چناری، نارون، توت، افاقیا، کاج، عزم شمشاد می باشد.

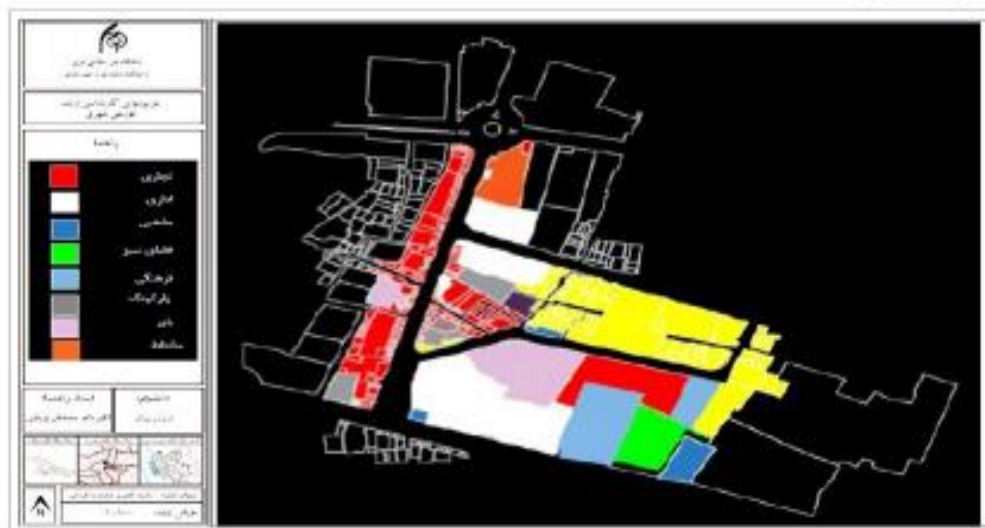
شکل ۳- نقشه پوشش گیاهی محور خاقانی مآخذ: نگارندگان.

ساختار فضایی - کالبدی: این خیابان شریانی درجه ۲ می باشد و شامل ساختمان های عمدتاً تجاری اداری و مسکونی می باشد. ساختار کالبدی ساختمان ها ارگاتیک می باشد.

شکل ۴- نقشه سازمان فضایی- کالبدی محور خاقانی ماخذ: نگارندگان

کاربری اراضی: عمده کاربری های خیابان خاقانی تجاری می باشد. سرانه تجاری وضع موجود ۲۵.۳۶ می باشد و سرانه پیشنهادی ۲۰٪ می باشد.

شکل ۵- نقشه کاربری اراضی محور خاقانی ماخذ: نگارندگان

جدول ۲. سوات بعد کالیدی

عوامل داخلی	عوامل خارجی	نوت ها: (X)	ضعف ها: (W)
		۱- وجود مکانهای تاریخی ۲- تعلق خاطر به مکان به علت قدمت ۳- وجود موزه ها ۴- وجود پارکینگ های مختلف ۵- نزدیک بودن به بازار ۶- خوابا بودن خیابان ۷- وجود ایستگاه اتوبوس ۸- نزدیک بودن به ایستگاههای اترو ساعت و شهید بهشتی	۱- نبود کاربری متنوع ۲- فرسودگی واحدهای تجاری ۳- سازمندی نشدن زمین های خالی ۴- به علت وجود بنای تاریخی امکان تعریف یکسان تمام بخش های خیابان وجود ندارد ۵- ترافیک بالا در ساعاتی از روز ۶- ناهمگونی نماهای معاصر با نماهای قدیمی ۷- عرض کم معابر
فرصت ها: (O)	SO:	۱- کم بودن تعداد مکانهای تاریخی مشابه وجود برج بلقین و کاروانسرا و کهنه بازار و رهنی بازار و نزدیکی به بازار سروشیده تبریز ۲- تقاضای بالا برای برخی از کالاها و محصولات موجود در تبریز ۳- بازارهای مناسب برای محصولات خاص مانند فرش تبریز ۴- خواهر خواندگی تبریز با شهرهای مختلف مانند استانبول، قازان، ازمیر، پورسا، گنجه، گرلا، باکو، غره، خنجه، ارزروم، قاز، طرابوزان و قوتیه ۵- سیاستهای بازسازی ساختمانهای قدیمی و مرمت بناهای تاریخی	WO: W2W3W6O1O4O5: مرمت و بازسازی با روشهای علمی برای جذب سرمایه و گردشگر W1W3W6O2O3O4O5: مشارکت دادن بخش خصوصی در سرمایه گذاری در افزایش کیفیت خدمات شهری و سلفهتی مشاغل متنوع W2W3W5W7O1O4O5: تقویت بخش خصوصی برای توسعه و بالا بردن سوزندگی
تهدید ها: (T)	ST:	۱- رفقای زیاد و متنوع در تولید کالاهای مشابه مانند فرش و فرش جرم تبریز ۲- کاهش تبلیغات رسانه‌ای و تاثیر منفی آن ۳- تغییرات اقتصادی و سیاسی (مانند تورم و گسادی کسب و کار) ۴- ناتوانی سیاستهای اقتصادی	WT: W2T1: کاهش قیمت محصولات برای رقابتی تر شدن محصولات W1W2T2T3T4: کاهش در هزینه خدمات شهری، حمایت و تبلیغات مشاغل با کمک رسانه های در اختیار از کالها W1W3T2T3T4: حمایت و تبلیغ از کالهای شهری از احداث پاساژهای جدید برای کاربریهای متنوع

مأخذ: نگارندگان

جدول ۳. سوات بعد فضایی

عوامل داخلی	عوامل خارجی	نوت ها: (X)	ضعف ها: (W)
		۱- دید گسترده (ساختمانهای کم ارتفاع هستند) ۲- وجود کاربری آتشیانی ۳- وجود معابر های مرتبط با آتش نشانی ۴- وجود خط آسمان منظم ۵- وجود پارک خانگی ۶- وجود کارشناسان توانمند مختلف	۱- کمبود فضای باز آزاد ۲- عدم توجه به جذب افشار مختلف ۳- وجود تابلو ها و الحاقات نامناسب ۴- یک طرفه بودن خیابان ۵- بارگیری و باراندازی باعث ایجاد رانندگی ۶- عدم وجود کاربری انسانی ۷- ناتوانی بودن شب جویهای سرویشیده آب (باعث ایجاد بوی ناخوشایند)
فرصت ها: (O)	SO:	۱- دسترسیهای خوب ۲- جاذب گردشگر بودن شهر تبریز ۳- فراوان داشتن تبریز در مسیر توافقیات کالایه اروپا ۴- تربیت کارشناسان مجرب مختلف در عرصه های مختلف علمی و حمایت از شرکتها و دانش بنیان ۵- وجود طرحهای مسیر گشایی و توسعه برای شهر	WO: W1W3W5W7O1O2O3: تامین بوجه و اجرای قوانین شهرسازی به روش درست W2W4W7O1O2O3: بهره گیری از نیروی علمی متخصص برای بالا بردن سطح کیفیت زندگی و ارتقاء خدمات شهری و مسیر گشایی مناسب W6O1O3O4O5: ایجاد دکه های انسانی
تهدید ها: (T)	ST:	۱- به علت وجود کاربری خاص به جز در ساعات مشخص روز به ویژه بر فصل خاص، بقیه زمانها پروژه شبها تبدیل به مکان خلوت و ناامن میشود ۲- نرخ پایین تمهيلات سود بانکی ۳- عدم تمایل سرمایه گذاران خارجی در ایجاد روابط با ایران ۴- اجرا نشدن برخی قوانین حمایتی اقتصادی	WT: W1W2T1: تخصیص بودجه برای ایجاد کاربریهای مناسب برای حمایت از افشار مختلف W3W6W7T2T3T4: تخصیص بودجه برای خرید مکانهای خالی با تخریبی و ایجاد کاربری مناسب با سرمایه گذاری خارجی

مأخذ: نگارندگان

بیانیه چشم انداز

ممبر خاقانی شهر تبریز جزو مراکز اصلی کلاتشهر شهر تبریز می‌باشد. تمدد بناها و بافت‌های ارزشمند تاریخی چهره فرهنگی تاریخی به این گذر و محدوده بخشیده است. که با ورود فعالیت‌های مکمل گردشگری _ فرهنگی و تجاری باعث افزایش تعاملات مراجعه کنندگان با محیط این محله تاریخی خواهد شد. بناهایی قدیمی همچون برج یانقین از دوران گذشته شهر را به یادگار دارد که دارای ساختاری منسجم و هم پیوند با مناطق مجاور می‌باشد. گذرخاقانی‌ها تبدیل شده است به گذری که علاوه بر دارا بودن کیفیت‌های هم چون سرزندگی تنوع بالا حضور پذیری و ... حال هم چون آینه‌ای با معماری و طراحی خود هنر و فرهنگ وسیع و قدیمی شهر را در خود بازتاب می‌دهد. این مسیر به پلی که باعث پیوند میان نسل امروزی با فرهنگ و کهن با فرهنگ و هنر کهن تبریز شده است. تبدیل گردیده است. این مسیر با مجاورت با مجموعه تاریخی بازار تبریز و با طراحی نوین در مسیر خود که فضاهای خطی و پهنه متعددی را عرضه می‌کند، به یک هارمونی منسجم رسیده است که در بازتعمیر و شناخت این محدوده نقش بسزایی را اعمال می‌کند.

چشم انداز خیابان خاقانی که در جهت سیمای مطلوب با نگرش مؤلفه‌های هنری فرهنگی ترسیم می‌شود گذری که بر پایه ریشه‌های گذشته و تاریخ خود اما با فرهنگ و دنیای مدرن همراه با مؤلفه‌های هنری فرهنگی باعث پیوند صمیمی‌تر و ملموس‌تر بین ساکنین امروز و عقبه تاریخی خود با استفاده از فضاهای جدید طراحی شده می‌شود. گذری پاک با سیمای جذاب و دربرگیرنده سبک‌های معماری قدیم در کنار نسل امروز همراه با زیبایی هویتی تاریخی و آینده روشن فرهنگی را برای این گذر به نمایش می‌گذارد.

تدوین اهداف راهبرد و سیاست

در این بخش برای رفع نیازها، کاستی‌ها و ضعف‌های موجود در محدوده مطالعاتی که در بخش چهارم تحلیل و شناسایی شده اند اهداف، راهبرد و سیاست‌هایی در بعد‌های مختلف به صورت جدول ارائه داده شده است.

جدول ۴ اهداف راهبرد و سیاست‌های بعد کاربری و فعالیت

نظام کاربری و فعالیت		
هدف	راهبرد	سیاست
ارتقاء کیفیت کاربری‌ها	۱- ساماندهی کاربری‌ها	۱- ایجاد جایی و یا حذف کاربری‌های نامناسب در مسیر از جمله ایستادگی‌ها و تولیدی‌ها در لایه‌های پستی-مدرسه، چپ و ابزار آلات‌های مدرسه، تفریحی خیابان ۲- ترمیم کاربری‌های نامناسب هم چون فرهنگی، خدماتی و مسکونی در بناهای رها شده در بخش غربی ۳- ترمیم کاربری‌های شبانه در سرتاسر خیابان (خیابان خاقانی فاقد هر گونه کاربری شبانه می‌باشد)
	۲- ایجاد فضاهای شهری	۱- ایجاد فضا‌های شهری جدید برای تعامل افراد در محور اصلی و فضاهای تردد مناسب در پهنه‌های مسکونی در بلوک‌های شرقی و غربی ۲- ایجاد فرازگاه‌های رفتاری جدید در تمام بخش‌های مسیر در راستای جذب و تداوم حضور جمعیت که سرباز جمعیت خیلی کمی دارد
	۳- تغییر در ترکیب فعالیت‌ها و کاربری‌ها به نفع فعالیت‌ها و کاربری‌های فرهنگی و گردشگری	۱- ترمیم کاربری‌های شبانه برای ۷۰ درصد ساماندهی فعالیت مسیر اصلی

۲- احداثات مکان‌های سوم در مسیر اصلی یا تویجه به پناه‌های پایانه ارزش مسیر. و همچنین در محله‌ها یا مقایس خرد تر در راستای حفظ حریم شخصی ساکنین ۳- احداثات فرهنگسرا و کتابخانه‌های متناسب با مقایس فرا محله ای در مسیر اصلی خاکی ۴- ایجاد فضایی برای انجام فعالیت مذهبی و تفریحی به صورت فردی و گروهی یا تویجه به تود هیچ گونه کاربری مذهبی در مسیر اصلی ۵- استفاده از زمین‌های باور برای فضای سبز و یا کاربری های ورزشی در لایه‌های پستی و در پهنه‌های مسکونی		
۱- تزیین کاربری‌های جذب کننده بی در بخش‌های ایستایی و انتهایی مسیر برای جذب مردم ۲- ایجاد مکان‌های متنوع یا استفاده از سلبات گوشه‌دگی و تقیرات در عرض مسیر	۴- تنوع کاربری و فعالیت‌ها	
۱- ایجاد کلون‌های خدماتی در محله‌های کوچک محلی در بخش غربی مسیر اصلی و در پهنه مسکونی شرقی ۲- تمرکز گرفتن مراکز خرید روزانه مثل سوپرمارکت‌ها ، تاکسوی‌ها و ... درون پهنه‌های مسکونی و لایه‌های پستی	۵- تنوع خدمات شهری متناسب	
۱- اتصال مسیر خاکی به پیاده‌راه‌های مجاور همچون: تزیین مقصودیه و بازار بزرگ ۲- شناسایی پناه‌های تاریخی یا تغییر کاربری‌های این‌ها به کاربری‌های جذاب و بروز	۱- شناسایی ارزش‌های محیط	۱- راه‌آورد گذرگاری

مأخذ: نگارندگان.

جدول ۵ اهداف، راهبرد و سیاست‌های بعد حمل و نقل دسترسی

نظام حمل و نقل و دسترسی		
اهداف	راهبرد	سیاست
بهبود حمل و نقل عمومی	۱- سازماندهی پایانه خاکی	۱- مکان‌هایی برای انتقال پایانه خاکی به خیابان های مجاور ۲- تلاش اتوبوس‌های پایانه با تویجه به ترافیک مسکینی مسیر
ارتقاء کیفیت زیرساخت‌های مسیر	۱- بهبود کیفیت پیاده‌راه‌ها و خیابان‌ها	۱- احداثات کف‌سازی پیاده‌راه‌ها به جای آسفالت در مسیر فرعی و کوچه‌ها تا سازگاری بیشتری با بهداره‌ها داشته باشد ۲- ایجاد سلبات در پیاده‌راه‌ها برای افزایش آسایش عابران ۳- تزیین پیاده‌راه در راستای ایجاد طرح آرامسازی و بازتعریف فضاهای جدید ۴- اختلاف ارتفاع ۱۰ سانتی متری میان پیاده راه و خیابان برای ایمنی عابران ۵- پیاده‌راه‌های متناسب در شب از کف برای ایمنی عابران بوفان لایه‌ها و جدا سازی محورهای حرکتی از هم ۶- پیاده‌راه‌های طرح آرام سازی ترافیک

۱-جهت حداقل رستخانی دسترسی های ماشین به درون مسیر ها و پیاده های تاریخی از سمت بازار و انتقال ترافیک مسیر از خیابان های مجاور		
۱-استفاده از گسترای در خیابان به جای آسفالت برای همخوانی بیشتر با زمینه		
۱-تنوع روش های سفر ۲-استفاده از اتوبوس های دو طبقه برای افزایش ظرفیت اتوبوس ها و متفرقه طبقه دوم (با توجه به کاهش تعداد اتوبوس ها در انتقال پایانه اتوبوسرانی خالقی)	۱-جهت سیستم حمل و نقل عمومی	۱-نقشه سیستم حمل و نقل عمومی
۱-وجود رمپ برای دسترسی معلولان و افراد پیر ۲-استاندارد سازی ایستگاه های ایستگاه با زمینه تاریخی زمینه	۲-نقشه کیفیت ایستگاه ها	

مأخذ: نگارندگان.

جدول ۶ اهداف، راهبرد و سیاست های بعد کالبدی

نظام کالبدی		
سیاست	راهبرد	هدف
۱-ایجاد انسجام بصری در خیابان با توجه به ازامات طراحی نما که در بخش گذر تانگو ها به آن اشاره شده است ۲-تشویق شهروندان و مغازه داران به استفاده از نمای در انسجام با زمینه تاریخی و هویت ۳-اعداد حداقل یک ورودی در هر یک از مدار فرعی و یا اصلی به استفاده از المان های تاریخی همچون دروازه و یا سایه ۴-حفظ آسمان یکپارخت در خیابان ها و مدار	۱-جهت کیفیت بداره ها و نماها	انجمن مشخصه های معماری شهری و هویت
۱-افزایش سرانه فضای سبز با اعداد پوشش های سبز خطی در مسیر و بوستان ها در پیاده های مسکونی ۲-جهت کیفیت بصری مناطق از طریق توسازی و نما سازی مدار و افزایش دید به کوه میانی ۳-استفاده از المان های همچون دروازه و یا حلق برای تزیین فضاهای مسکونی، تیمه خصوصی	۱-نقشه کیفیت سکونتگاه های مسکونی	۱-نقشه کیفیت حریم ها و بناها
۱-ایجاد حریم های عمومی بزرگ مقیاس در مسیر اصلی با توجه به مجاورت با بازار تبریز ۲-ایجاد سکاس های کالبدی مختلف و متنوع میک معماری در مسیر با استفاده از تقیوت در عرض مسیر و پوشش گیاهی، نالان و سایه	۲-نقشه کیفیت های فضا ها و حریم های عمومی	

مأخذ: نگارندگان.

جدول ۷ اهداف، راهبرد و سیاست های یعد اجتماعی-فرهنگی

نظام اجتماعی-فرهنگی		
سیاست	راهبرد	هدف
۱- احداث فرهنگسرا در پهنای تاریخی رها شده ۲- توسعه فعالیت های گردشگری برای رونق کسب و کار ها در ممبر اصلی به جای کاربری های صنعتی و تولیدی ۳- تشویق شهروندان به شرکت در فعالیت های دینی به صورت گروهی برای افزایش تعاملات اجتماعی ۴- برگزاری مراسمات در فلش های شهری همچون جشن های نوروز و ... ۵- ایجاد و احداث مراکز مذهبی و دینی و فرهنگی ۶- شناساندن پهنای تاریخی با استفاده از برگزاری مراسم و رویداد های خاص در آن ۷- استفاده از پهنای و خانه های تاریخی در راستای بازسازی و رونق دادن به این پهنای	۱- هویت مداری	جذب جمعیت و حضور پذیری
۱- آموزش از طریق اعلاات و مراسم ها در ممبر ۲- برگزاری رویداد هایی همچون شب شعر در مکان های سوم، موسیقی های زنده خیابانی، جنگ شادی، جشنواره ها و ... ۳- ایجاد پاتوق هایی جدید برای فعالیت های متنوع با توجه به کاربری های جدید ۴- تشویق به حضور زنان و ایجاد مکان ها و فضاهایی مختص برای بانوان برای بالا بردن حضور زنان و افزایش امنیت آنها ۵- ایجاد زمین ها و محوطه هایی برای بازی کودکان	۲- سرمایه گذاری فرهنگی و توسعه اقتصادی	

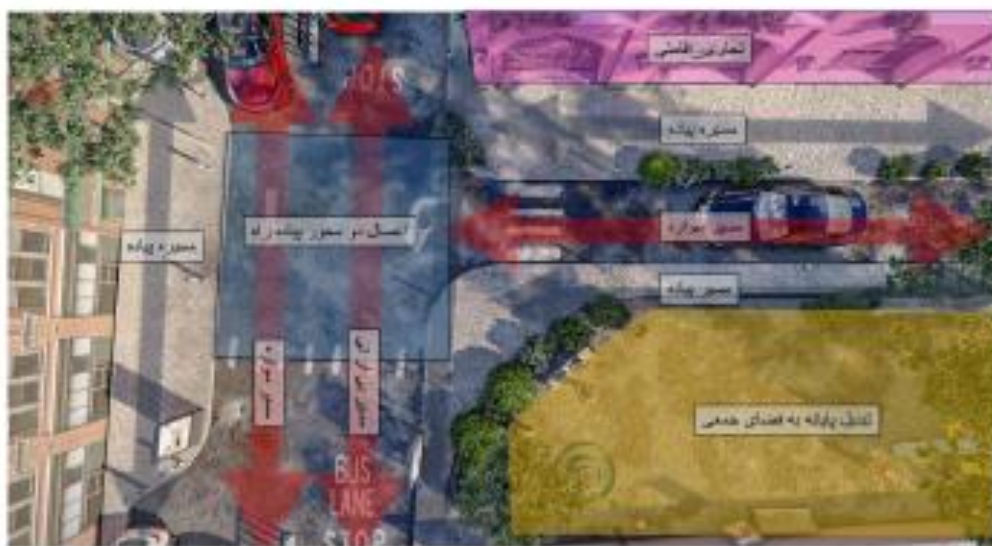
مأخذ: نگارندگان.

پلان طراحی

شکل ۶ پلان کلی پیشنهادی محدوده مورد مداخله ماحذ: نگارندگان.

شکل ۷ پلان کلی پیشنهادی محدوده مورد مداخله ماخذ: نگارندگان

شکل ۷ پلان کلی پیشنهادی محدوده مورد مداخله ماحذ: نگارندگان

شکل ۸ پرسپکتیو های کلی پیشنهادی محدوده مورد مداخله ماحذ: نگارندگان.

نتیجه‌گیری

راهکارهای همه‌جانبه‌نگر کنونی مرمت شهری، رویکردی جامع به کلیه مسایل شهری دارد. و تمام تلاش خود را معطوف به باززنده‌سازی کلیه ارزش‌های نهفته در بافت اعم از اقتصادی، اجتماعی، تاریخی، فرهنگی و سیاسی می‌نماید. در بازآفرینی شهری برخلاف جریان‌های پیشین مرمت شهری، که توجه صرف به جنبه‌های کالبدی می‌نمود و مانع از تحقق اهداف ماصرسازی می‌گشت، توسعه و تجدید نسل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و کارکردی شهر به عنوان نقشی مهم و تفکیک‌ناپذیر از جریان مرمت شهری مورد بحث قرار می‌گیرد.

ارتقاء و توسعه زیرساخت‌ها، شبکه‌های مخابراتی و تجهیزات و گسترش فضاهای عمومی، توسعه و تأمین خدمات شهری- محله‌ای، باززنده‌سازی مجموعه‌ها و در نهایت الگوسازی عنوانین موضوعی چهار سیاست راهبردهای کلیدی برنامه‌های بازآفرینی شهری فرهنگ-مبنا بوده‌اند.

در جمع‌بندی مباحث مطرح می‌توان چنین نتیجه گرفت که اجرای چنین سیاست‌هایی امکان تحقق برنامه‌های بازآفرینی شهری را از طریق افزایش انگیزه برای حضور و مشارکت ساکنان و مالکان این مناطق و به خصوص طبقه خلاق جامعه برای جذب سرمایه‌گذاران و گردشگران را ارتقاء خواهد داد.

بستر فضایی- کالبدی تحقق چنین سیاستی، فضای عمومی یا به عبارتی استخوانبندی عرصه مورد برنامه در مقیاس شهر و یا محله است. سرزندگی کارکردی- اجتماعی و اقتصادی این عرصه در یک نظام مدیریتی کارآمد در یک فرآیند تدریجی قابل تمهیم به کل عرصه و محدوده مورد برنامه خواهد شد.

بر اساس آن چه در مبانی نظری-تئوریک از ادبیات موضوعی و تجارب جهانی پایان نامه‌ی فوق بحث شد، این نکته آشکار گردید که گردشگری شهری به عنوان یکی از محرک‌های اصلی توسعه و پیشرفت فرهنگی برای بازآفرینی در بافت‌های تاریخی به شمار می‌رود. و هم چنین بر اساس شناختی که در محدوده طرح هدف (منطقه تاریخی- فرهنگی شهر تبریز و محدوده بازار و داتتسرا) به انجام رسید و بر اساس نظر مردم، محدوده کهنه بازار و رهلی بازار (خیابان خاقلانی) به دلیل قرارگیری در قلب مرکز تاریخی شهر تبریز و همجواری با بزرگترین بازار سرپوشیده جهان به عنوان جذاب‌ترین عنصر گردشگری منطقه و هم چنین همجواری با مسجد کبود به عنوان بارزترین عنصر هویت بخشی در شهر، واجد ارزش، جهت بازآفرینی برای تبدیل شدن به محور گردشگری می‌باشد.

در آخر در بخش طراحی به سوال اصلی پایان نامه با عنوان «چگونه می‌توان با استفاده از منابع اولیه محرک گردشگری شهری در بافت‌های تاریخی (به خصوص مرکز تاریخی شهر تبریز) و با بهره‌گیری از دیدگاه‌های نوین طراحی شهری، روشی برای بازآفرینی و حل مسائل موجود در بافت‌های تاریخی یافت؟» از طریق اعمال راهبردها و سیاست‌های اجرایی استخراج شده از اصول بازآفرینی و گردشگری به شرح زیر پاسخ داده شد:

✓ ارتقاء و توسعه زیرساخت‌ها و شبکه‌های مخابراتی از طریق تعریف و تقویت مسیر پیاده گردشگری به صورت کلان مقیاس در منطقه تاریخی- فرهنگی تبریز (طراحی حلقه گردشگری در سناریوی اصلی) و هم چنین در مقیاس خرد با طراحی مسیر گردشگری از بازار کهنه تبریز تا رهلی بازار ارائه شد.

✓ تجهیز و گسترش فضاهای عمومی و بازآفرینی عرصه‌های فضای شهری در مجموعه ورودی تقاطع خاقلانی و ایجاد فضاهای شهری جدید در مسیر گردشگری خاقلانی.

✓ توسعه و تأمین خدمات شهری از طریق ماصرسازی و یا ایجاد کاربری‌های جدید، سازگار و منطبق با صنعت گردشگری.

✓ الگوسازی با استفاده از مفاصل و الگوهای بازارش موجود در بافت تاریخی- فرهنگی تبریز.

منابع و مآخذ

- لطفی، سهند، ۱۳۹۱، تبار شناسی بازآفرینی شهری از بازسازی تا نوزایی، آفریختس، چاپ اول، تهران.
- حبیبی، محسن و مقصودی، ملیحه، ۱۳۸۶، مرمت شهری، دانشگاه تهران، چاپ هفتم، تهران.
- تکبیری، مهرآرا و همکاران، ۱۳۹۰، سامان یختگی بافت فرسوده شهر ورزنه، جغرافیا و مطالعات محیطی، دوره ۱، شماره ۲، شماره پیاپی ۲-صفحه ۲۳-۴۰، تاریخ اولین انتشار: ۱- مرداد ۱۳۹۱.
- حق پناه، یعقوب، ۱۳۹۲، تحلیل کالبدی-فضایی بافت های فرسوده شهری در راستای بهسازی و نوسازی (مطالعه موردی: شهر داراب)، فصلنامه علمی-پژوهشی نگارش های نو در جغرافیای انسانی، سال دهم، شماره دوم، تاریخ انتشار: بهار ۱۳۹۷.
- دهباشی، میثم، ۱۳۹۰، بررسی وضعیت کالبدی بافت های فرسوده شهری با الویت بهسازی و نوسازی (مطالعه موردی: قلعه وکیل آباد-تکتهبد)، پایان نامه کارشناسی ارشد وزارت علوم، تحقیقات و فناوری-دانشگاه یزد.
- شمله، مهسا، ۱۳۹۰، بازآفرینی متن شهر با رهیافتی زبان شناختی، کنفرسیوم آنا بافت، دومین همایش بین المللی معماری، عمران و شهرسازی در آغاز هزاره سوم، تاریخ انتشار: تیر ۱۳۹۵.
- امین زاده، بهناز و دادرس، راحله، ۱۳۹۱، بازآفرینی فرهنگ مدار در بافت تاریخی شهر قزوین با تاکید بر گردشگری شهری، دو فصلنامه مطالعات معماری ایران، شماره ۲: ۸-۱۰-۹۹.
- اولاده، مولیز و هواکیم، ریوس، ۱۳۹۲، فرهنگ و اصالت در فرآیندهای بازآفرینی شهری: پرندهسازی مکان در مرکز شهری بارسلونا، حسین قاتونی-گستره اینترنتی نوسازی، سال چهارم، شماره ۲۳: ۱۹-۱.
- ایزدی، محمدسید و فیضی، رضا، ۱۳۸۹، بازآفرینی شهری گتس و بیتکتی جامع و یکپارچه در ساماندهی محدوده های هدف برنامه های بهسازی و نوسازی شهری، هفت شهر، شماره ۳۳-۳۴: ۸۰-۷۴.
- Aitchinson, Cara & other. (2002). Leisure and Tourism Landscape. Routledge.
- Ashworth, G.J. & Larkham, P.J. (1994). Building a New Heritage: Tourism Culture and Identify in the New Eorope. London: Rutledge.
- Ashworth, G.J. & Tubridge, J.E. (2000). The Tourist Historic City. London: Beihaven.
- Attoe, Wane & Donn, Logan. (1994). American urban architecture: Catalysts in the design of city. California: Berkley.
- Birabi, A.K. (2007). International ueban conservation charters: catalytic or passive tools of urban conservation practices among developing countries.
- Burksrt, A.J. & Medlik, S. . (1981). TOURISM: PAST, Present and Future. London.
- Carmona, M & Tiesdell, S. (2007). Urban design reader. Taylor & Francis.
- Christian M. Rogerson. (2006) Creative Industries and Urban Tonaism: South African Perspectives. Urban Forum, Vol. 17, NO. 2, 31.
- Galdini, R. (2005). Urban regeneration process: The cace of Genoa, An example of integrated urban development approach. 45th congress of European regional science association, Land use and water management in sustainable network society (pp. 23-27). Amesterdam: Vrije university.
- Goksin, A. and Muderrisoglu, B. (2005). Urban Regeneration: a Comprehensive Strategy FOR Creating Spaces for Innovative Economies. 41st ISoCaRP Congress. Istanbul.
- Hall, C.M (1994). Tourism & Politics: Powre and Place. Chichester: Wiley.

تحلیل تطبیقی حکمرانی خوب شهری (مطالعه موردی مناطق ۴ و ۵ شهر اهواز)

نسیم عیسی پور^{۱*}، محمد رجبی^۲ و سیما کریمی مطلق^۳

۱. کارشناس، جغرافیای انسانی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران

۲. کارشناسی ارشد، جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران

۳. کارشناسی ارشد، جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۲۸

چکیده

زمینه و هدف: رشد شهری در قرن بیستم سهم جمعیت شهرنشین را به شدت افزایش داد و شهرنشینی را به شیوه غالب زندگی تبدیل کرد. امروزه با گسترش و پیچیدگی نظام شهری و شهرنشینی، دولتمردان و مسئولین دیگر به تنهایی قادر به کنترل و هدایت جوامع شهری و پاسخ به نیازهای روزافزون توسعه شهری نیستند. در این حالت فرایندی از همیاری دولت، بخش عمومی، جامعه مدنی و بخش خصوصی شکل می گیرد که حکمروایی شهری نامیده می شود. این پژوهش با هدف تحلیل تطبیقی حکمرانی خوب شهری (مطالعه موردی مناطق ۴ و ۵ شهر اهواز) انجام شده است.

روش بررسی: تحقیق حاضر به لحاظ هدف کاربردی و از نظر روش از نوع تحقیقات توصیفی تحلیلی می باشد. جمع آوری داده و اطلاعات به روش اسنادی، کتابخانه ای و پیمایشی صورت گرفته است. در این راستا، جامعه و حجم نمونه ۳۰ نفر از کارشناسان و خبرگان شاغل در شهرداری مناطق ۴ و ۵ است. برای وزن دهی و رتبه بندی شاخص^۳ها از تحلیل سلسله مراتبی (AHP) و برای جهت تجزیه و تحلیل اماری آزمون T استفاده شده است.

یافته‌ها و نتیجه‌گیری یافته‌ها نشان می دهد که منطقه ۴ به عنوان یک منطقه برخوردار و منطقه ۵ به عنوان منطقه کم برخوردار است. بررسی شاخص های حکمروایی خوب شهری در این مناطق از شهر اهواز نشان می دهد که حد مطلوبیت وضعیت حکمروایی خوب شهری در منطقه ۵ کمتر از حد متوسط بوده است. نتایج حاصل از تحلیل برای رتبه بندی مناطق نشان می دهد که منطقه ۴ وضعیت بهتری داشته و منطقه ۵ به عنوان منطقه کم برخوردار در اولویت اول برای بهبود شرایط اجرای حکمروایی خوب شهری است.

کلید واژه‌ها: حکمرانی، خوب شهری مناطق ۴ و ۵، اهواز.

* نویسنده مسئول: nassimesapour@gmail.com

ارجاع به این مقاله: عیسی پور، نسیم، رجبی، محمد و سیما کریمی مطلق (۱۴۰۲). تحلیل تطبیقی حکمرانی خوب شهری (مطالعه موردی مناطق ۴ و ۵ شهر اهواز)، فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه ای، ۴(۲)، ۷۴-۹۰.

مقدمه و بیان مسأله

شهرهای معاصر در قیاس با گذشته اهمیت بیشتری برای دولت ها یافته اند و برای حل مشکلات و کاهش موانع توسعه آنها تلاش های محلی، ملی و جهانی بسیاری در حال انجام است. اهمیت شهرها معاصر ناشی از اهمیت آنها در اقتصادهای ملی و جهانی و روند فزاینده و سریع شهرنشینی است. اکنون جهان در حال شهرنشینی است و بیشتر مشکلات جوامع انسانی نیز در شهرها تجربه می شوند. در این شرایط که شهرها هم اهمیت یافته اند و هم نیازمند توجه بیشتر از گذشته هستند، مدیریت شهرها نیز از حساسیت بالایی برای کمک به توسعه شهرها برخوردار شده است (کاظمی و رحمانی، ۱۳۹۹: ۹۰).

امروزه با گسترش و پیچیدگی نظام شهری و شهرنشینی، دولتمردان و مسئولین دیگریتهایی قادر به کنترل و هدایت جوامع شهری و پاسخ به نیازهای روزافزون توسعه شهری نیستند. در این حالت فرایندی از همیاری دولت، بخش عمومی، جامعه مدنی و بخش خصوصی شکل میگیرد که حکمروایی شهری نامیده می شود. این فرایند در مقابل حکومت شهری قرار میگیرد که در آن کنترل و هدایت توسعه شهری در مجموعه سازمانها و نهادهای نظام رسمی و دولتی خلاصه می شود که تمام این فعالیت ها باید در چهارچوب برنامه ریزی شهری باشد (توکلی و مومنی، ۱۳۹۵: ۲).

حکمرانی خوب شهری، شیوه نوین اداره امور شهری است و نوعی کنش متقابل بین حکومت یا مدیریت شهری، جامعه مدنی و بخش خصوصی است. حکمرانی شهری یعنی اثرگذاری همه ارکان تاثیرگذار شهری بر مدیریت شهر، با تمام مکانیسم هایی که به سوی تعالی شهر و شهروندان حرکت کنند، نه این که عرصه های عمومی و خصوصی کنار هم گذاشته شوند و فقط عرصه دولتی اختیاردار آن دو باشد (کاظمیان و دیگران، ۱۳۹۲: ۱۱۸).

بی شک یکی از آثار حکمروانی خوب شهری را می توان در مفهوم قابل اندازه گیری شاخص های مربوط به کیفیت زندگی بررسی کرد. چراکه از یک طرف حکمرانی خوب شهری در بر گیرنده شاخص های کیفیت زندگی نیز است (عدالت و برابری- مشارکت سیاسی و...) و از طرف دیگر دو موضوع حکمرانی شهری و کیفیت زندگی شهری مکمل یکدیگر بوده و در یک راستا قرار دارند (نوبری و رحیمی، ۱۳۸۹: ۲۰). بطوری که بهبود شرایط متناسب برای اداره امور شهر (حکمرانی خوب شهری) نیازمند توجه به هشت موضوع مهم برای کیفیت زندگی است که برنامه عمران ملل متحد آنها را در سال ۱۹۹۷ به عنوان موضوعات مورد پژوهش برای شهروندان معرفی کرده است. که عبارتند از: اشتغال زایی، جمع آوری و دفع مواد زائد، فقر شهری، مسکن و سرپناه، بهداشت و آب سالم، حمل و نقل عمومی و ترافیک، خدمات بهداشتی، مشارکت، جامعه مدنی (UNDP, 2001). این مسائل و مصادیق نشان می دهد که در زندگی رو به گسترش شهری کیفیت زندگی واجد اهمیت فراوان است، که توجه برنامه ریزان توسعه، مدیران و دولتمردان را به خود جلب می نماید (توکلی و مومنی، ۱۳۹۵: ۲).

در اکثر شهرهای ایران و از جمله در شهر اهواز که از مشکلات متعددی در فرایند مدیریت شهری چه از جانب درون سازمانی و چه از چه جانب برون سازمانی رنج می برد (فیروزی و علیزاده، ۱۳۹۶: ۲۶۸)، مسئله اساسی چگونگی تحقق این مهم و ضرورت شکل گیری سازوکار حکمرانی خوب شهری می باشد.

مبانی نظری پژوهش

مفهوم حکمرانی^۱

واژه حکمرانی از لغت یونانی (Kybernan) و (Keybernentes) ناشی می شود که به معنای رهبری و هدایت یا سکانداری و اداره امور است. برنامه توسعه سازمان ملل؛ حکمرانی را اعمال اقتدار اقتصادی، سیاسی و مدیریتی برای کنترل امور کشور در تمام سطوح می داند (Abdellatif, 2003: 4).

^۱ - governance

حکمروایی واژه ساده‌ای است که مفاهیم پیچیده‌ای دارد. این واژه همچون چتر فراگیری برای توصیف طیف گسترده‌ای از پدیده‌ها نظیر شبکه‌های سیاست، مدیریت امور عمومی، هماهنگی بخش‌های اقتصاد، مشارکت عمومی-خصوصی و اداره شرکتها به کار می‌رود (شریف زادگان و همکاران، ۱۳۹۵). حکمرانی بر اثر تعامل هر سه بخش حکومت، بخش خصوصی و جامعه مدنی در اداره سیاسی و اقتصادی یک شهر به وجود می‌آید و در مجموع معیارهای چگونه زیستن را برای شهروندان ایجاد می‌کند (برک پور، ۱۳۸۱: ۴۳).

حکمروایی و حکمروایی شهری

حکمروایی در فرهنگ لغت بین المللی و بستر، مترادف با حکومت، حکمرانی، فرمانروایی، امارات، زمامداری، نظارت، اداره، تدبیر خردمندانه امور است به گونه‌ای که منجر به نتایج مطلوب گردد (ابدالی و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۹۷). حکمروایی طی دهه ۱۹۹۰ میلادی، به یکی از واژه‌های محوری علوم اجتماعی؛ به ویژه در حوزه‌ی نظریه‌ی سیاسی، علوم ساسی و جغرافیای انسانی تبدیل شده است؛ بنابراین حکمروایی را می‌توان کنش، شیوه یا سیستم اداره دانست که در آن، مرزهای بین سازمانها و بخش عمومی و خصوصی در سایه یکدیگر محو می‌شوند جوهره‌ی حکمروایی به وجود روابط متعامل بین و درون حکومت و نیروهای غیر حکومتی اشاره دارد. از لحاظ تاریخی مفهوم حکمروایی به اندازه تمدن بشری قدمت دارد و به سطح آن (ملی، منطقه‌ای، محلی) مجموعه‌ای از بازیگران رسمی و غیر رسمی را که بر جریان تصمیم‌گیری تاثیرگذار هستند در برمیگیرد آن دسته از ویژگی‌ها و مشخصه‌هایی که دولت به واسطه برخورداری از آنها به عملکردهای اقتصادی مطلوبی دست یافته است (تار محمدی قورچی و همکاران، ۱۳۹۷: ۳). حکمروایی شامل مجموعه‌ای از مکانیسم‌های یکپارچه، فرایندها، نهادها و ارتباطات متقابل است که در آن، شهروندان و گروه‌های اجتماعی، از حقوق و تکالیف خود آگاهی می‌یابند (Lupala, 2015).

حکمرانی خوب شهری^۱

حکمروایی خوب شهری عنوان حاکمیت شایسته از اواخر قرن نوزدهم به مثابه پاسخی به فساد مدنی در حمایت از کارفرمایان و دستگاه‌های سیاسی به وجود آمد. جنبش‌های ملی به طور هوشمندانه‌ای از افزایش ظرفیت حکمروایی و اخلاق مدنی، به مثابه پادزهری برای هرج و مرج زندگی شهری پشتیبانی کردند (Cave, 2005: 308). اگرچه مفهوم حکمروایی شهری از اواخر دهه ۱۹۸۰ و از آفریقا آغاز گردید، اما «برایان مک لالین» اولین نظریه پرداز است که در سال ۱۹۷۳ به این مفهوم پرداخته است (کرکه آبادی و میزایی، ۱۳۹۴: ۳). او عقیده دارد تقاضای روزافزون مردم شهرها این است که حکومت شهری باید نسبت به روندهای تغییر در شهر «پاسخگوتر» اقداماتش با مسائل شهری و تحول آن‌ها «مناسب تر» نسبت به اجتماع «مسئول تر» به عنوان بخشی از نظام یادگیری بهتر عمل کند و سرانجام نقش مهم در پیش بینی، کشف و استقبال از آینده ایفا کند (صالحی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۰). حکمرانی، مجموعه مرادفاتی است که در آن، بخش عمومی، بخش خصوصی و نهادها و افراد، امور مشترک خود را مدیریت می‌کنند (مرتضوی، ۱۳۹۴: ۱۰).

حکمرانی به عنوان یک مفهوم، از دیدگاه‌های مختلفی مورد بحث قرار گرفته است و دربرگیرنده مجموعه‌ای از سازوکارهای منسجم، فرآیندهای، نهادها و ارتباطات متقابل است که در بستر آن، شهروندان و گروه‌های اجتماعی، ترجیحات،

^۱ - Good urban governance

علاق و منافع خود را اظهار می کنند و برای تفاوتها و اختلافاتشان، به رایزنی، میانجیگری و مذاکره می پردازند. آن ها در این مسیر، با حق و حقوق خود آشنا می شوند (Lupala, 2015).

حکمرانی، ترکیبی است از سنتها (قواعد و آداب و رسوم)، نهادها و فرآیندهایی که تعیین می کنند چگونه قدرت باید اعمال شود، چگونه شهروندان حق مشارکت و اعتراض دارند و چگونه تصمیمات در زمینه مباحث عمومی اتخاذ گردد (دباغ و نفری، ۱۳۸۸).

طبق تعریف زیست بوم سازمان ملل حکمروایی خوب شهری عبارت است از: مجموع روش های برنامه ریزی و مدیریت عمومی شهر از سوی افراد، نهادهای عمومی و نهادهای خصوصی و نیز فرایندی مستمر که از طریق آن، منافع متضاد یا متعارض با یکدیگر همراه می شوند و زمینه همکاری و کنش متقابل فراهم می آید. بر پایه این تعریف، حکمروایی خوب شهری هم نهادهای رسمی و هم اقدامات غیررسمی و سرمایه اجتماعی شهروندان را در برمی گیرد (موحد و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۵). هدف از حکمرانی شهری تقویت فرایند توسعه شهری است به گونه ای که در جامعه، زمینه و محیط مناسبی برای زندگی راحت و کارآمد شهروندان، به تناسب ویژگی های اجتماعی و اقتصادی آنان فراهم شود. در مباحث گذشته به مفاهیم و روند شکل گیری حکمرانی شهری پرداخته شد که با توجه به روند ذکر شده بر پایه مفاهیم، میتوان اهداف کلان ذیل را برای حکمرانی شهری بیان کرد. اهداف کلان حکمرانی خوب شهری را می توان چنین برشمرد: ۱- بازشناختن جامعه مدنی برای تقویت و اعتلای بیش تر سازمانها، نهادها و جوامع محلی؛ ۲- کاهش فقر و جدای یگزینی های اجتماعی، قومی، فرهنگی در شهرها؛ ۳- افزایش مشارکت و مداخله افراد و صاحبان منافع در فرآیندهای سیاسی درون شهرها؛ ۴- بهبود کیفیت معاش و افزایش امکان زندگی همه شهروندان؛ ۵- ایجاد فرصت و امکان برای مردم به منظور نشان دادن خواسته ها و آمال زندگی شان (کاظمیان ۱۳۹۵: ۱۵).

شاخص های متعددی برای ارزیابی و سنجش حکمرانی خوب شهری در نظر گرفته شده اند. تنوع شاخص ها و در عین حال پیوستگی آنها در درون یک تعریف کلان از حکمرانی خوب، این ظرفیت را به وجود آورده تا هر کشوری مطابق با فرهنگ، ارزش ها و هنجارهای خود، مسیر دستیابی به حکمرانی خوب را ترسیم کرده و اگر هم لازم باشد به بومی سازی شاخص های آن بپردازد؛ چراکه حکمرانی خوب به دنبال تحمیل فرهنگ و ارزش های خاصی نیست بلکه شیوه هایی برای رسیدن به توسعه، رفاه و تعامل مؤثر دولت با جامعه مدنی و مردم را مدنظر قرار داده است (حشمت زاده، ۱۳۹۶: ۶).

جدول ۱: منتخب شاخص های حکمرانی خوب شهری

صاحب نظر سازمان بین المللی	ابعاد حکمرانی خوب
بانک جهانی (۲۰۰۰)	پاسخگویی، مشارکت، شفافیت، کارایی و مسئولیت پذیری
دبیرخانه سازمان ملل متحد (۲۰۰۶)	مشارکت، پاسخگویی، کارایی، شفافیت، عدالت، حاکمیت قانون، مسئولیت پذیری و اجماع پذیری
رابرتس و همکاران (۲۰۰۷)	شفافیت، عدالت، کارایی، پاسخگویی و مدیریت منابع
سریواستاوا (۲۰۰۹)	مشارکت، کارایی، انصاف و شمولیت، قانون مداری، پاسخگویی، شفافیت، مسئولیت پذیری و توافق
اپستاین و گنگ (۲۰۰۷)	پاسخگویی، کنترل فساد، اثربخشی دولت، قانون مداری، آزادی های فردی و حقوق سیاسی
الهی (۲۰۰۹)	تساوی در برابر قانون، شفافیت، مسئولیت پذیری، پاسخگویی، کارایی، رضایت مندی و توافق
لا کوود (۲۰۱۰)	مشارکت، قانون مداری، شفافیت، عدالت، کارایی، انعطاف پذیری، ثبات و رضایت مندی

ماخذ: بابائی مراد، ۱۴۰۰: ۲۲۹.

¹ -Roberts et al

² -Srivastava

³ -Epstein and Gang

⁴ -Lockwood

شاخص‌های حکمرانی خوب شهری

حق اظهار نظر و پاسخگویی^۱

بدین معناست که مردم بتوانند دولت و یا مدیریت شهری را در برابر آن چه که بر مردم تاثیر می‌گذارد مورد سوال و بازخواست قرار دهند (کمیجانی و سلاطین، ۱۳۸۷: ۳).

قانون مداری^۲

منظور از قانون مداری، مراعات چارچوب‌های قانونی در تصمیم‌گیری و دور بودن دست افراد غیرمسئول از تصمیم‌گیر یها است (آدینه‌وند و همکاران، ۱۳۹۲: ۴۷).

مشارکت^۳

منظور از مشارکت، قدرت تأثیرگذاران بر تصمیم‌گیری‌ها و سهم‌پذیری شهروندان در قدرت است (ابراهیم‌زاده و اسدیان، ۱۳۹۲: ۲۱).

شفافیت^۴

نقطه مقابل پنهان‌کاری در تصمیم‌گیری است. پنهان‌کاری، امکان بروز فساد در تصمیم‌گیری را افزایش می‌دهد؛ حال آنکه شفافیت مانع از گسترش آن می‌شود. این معیار برگردش آزاد اطلاعات و سهولت دسترسی به آن، وضوح اقدامات و آگاهی مستمر شهروندان از روندهای موجود استوار است (خسروی و همکاران، ۱۳۹۹: ۲۵۰).
به مفهوم پیروی تصمیم‌های گرفته شده از مقررات و قوانین است و بدین مفهوم است که اطلاعات آزادانه در دسترس و مستقیماً در اختیار کسانی قرار گیرد که از این تصمیمات و اجرای آن تاثیر می‌پذیرند. همچنین شفافیت یعنی اطلاعات کافی که به شکلی قابل فهم فراهم شده باشد (تقوایی و تاجدار، ۱۳۸۸: ۵۳).

کارایی و اثربخشی^۵

کارایی و اثربخشی به این معناست که فرآیندها و موسساتی تامین‌کننده نیازهای مردم‌اند، بهترین استفاده را از منابع در اختیار خود ببرند. مفهوم اثربخشی در حکمرانی خوب، استفاده پایدار از منابع طبیعی است و حفظ محیط زیست را در بر می‌گیرد (زهیری، ۱۳۹۳: ۹۷).

جهت‌گیری توافقی^۶

شهر، عرصه گروه‌ها و منافع مختلف و گاه در حال ستیز یکدیگر است. منظور از اجماع‌سازی، تعدیل و ایجاد توافق در منافع مختلف است. این کار، مستلزم وجود ارتباط و تلاش مشترک میان سازمان‌های دولتی، شهروندان و سازمان‌های غیردولتی است (خسروی و همکاران، ۱۳۹۹: ۲۵۰).

تمرکز زدایی^۷

این مفهوم بر واگذاری اختیار به سازمانها و مراکز مختلف و صلاحیت نهادهای محلی بر انجام وظایف تاکید می‌کند. تمرکز زدایی بر اصل تقویت مسئولیت به سطح پایین‌تر استوار است (آدینه‌وند و همکاران، ۱۳۹۲: ۴۷).

^۱ - The right to comment and answer

^۲ - The rule of law

^۳ - participation

^۴ - transparency

^۵ - Efficiency and effectiveness

^۶ - consensual orientation

^۷ - Decentralization

عدالت و انصاف^۱

منظور از عدالت، فرصت های مناسب برای همه شهروندان در زمینه ارتقای وضعیت رفاهی خود، تلاش در جهت تخصیص عادلانه منابع و مشارکت اقشار محروم در اعلام نظر و تصمیم گیری است (رهنما، ۱۳۸۹: ۲۰۹).

اجماع سازی^۲

منظور از اجماع سازی، تعدیل و ایجاد توافق میان منافع مختلف است. شهر عرصه گروه ها و منافع مختلف و گاه در حال ستیز بایکدیگر است. منظور از جهت گیری توافقی، تعدیل و ایجاد توافق میان منابع مختلف است. این کار مستلزم وجود ارتباط و تلاش میان سازمان های دولتی، شهروندان و سازمانهای غیردولتی است (برک پور، ۱۳۸۶: ۵۰۲).

جدول ۲: سنجه های حکمرانی خوب شهری

نشانگرها	سنجه های با اهمیت بالا	سنجه های با اهمیت بالا و متوسط
کارآمدی	-درآمد سرانه حکومت محلی -درآمد انتقالی حکومت محلی -نسبت مالیات اخذ شده به مالیات تکلیفی -استانداردهای عملکردی منتشر شده	-درآمد سرانه حکومت محلی -نسبت بودجه جاری و سرمایه ای واقعی -درآمد انتقالی حکومت محلی -نسبت مالیات اخذ شده به مالیات تکلیفی -پیش بینی پذیری درآمدهای انتقالی -استانداردهای عملکردی منتشر شده -بررسی رضایت ارباب رجوع -بیانیه چشم انداز
برابری	-بیانیه شهروندی -نسبت نمایندگان زن در شورا -نسبت زنان در مناصب کلیدی -دسترسی به اتصال آب برای ساکنان -آب ارزان تر برای مناطق فقیرنشین -سیاست های حمایت از فقرا	-بیانیه شهروندی برای خدمات اصلی -نسبت نمایندگان زن در شورا -نسبت زنان در مناصب کلیدی -دسترسی به اتصال آب برای ساکنان -سیاست های حمایت از فقرا -آب ارزان تر برای مناطق فقیرنشین -بازار غیررسمی
مشارکت	-شورای انتخابی -انتخاب شهردار -نسبت رأی دهندگان -خانه مردم -انجمن های شهری به ازای هر ۱۰۰۰۰ نفر	-شورای انتخابی -انتخاب شهردار -نسبت رأی دهندگان -خانه مردم -انجمن های شهری
پاسخگویی	-انتشار رسمی قراردادهای مناقصه ها، بودجه و محاسبات -کنترل به وسیله سطوح بالاتر حکومت -کمیسیون ضد فساد -افشای درآمد و دارایی فردی -بازرسی مستقل مرتب	-انتشار رسمی قراردادهای مناقصه ها، بودجه و محاسبات -کنترل به وسیله سطوح بالاتر حکومت -قوانین مدیریتی -سهولت در دریافت شکایات -کمیسیون ضد فساد -افشای درآمد و دارایی فردی -بازرسی مستقل مرتب
امنیت	-سیاست های جلوگیری از جرم -خدمات پلیس به ازای هر ۱۰۰۰۰۰ نفر -حل اختلاف -خشونت بر علیه سیاست های زنان -سیاست های ایدز	-سیاست های جلوگیری از جرم -خدمات پلیس به ازای هر ۱۰۰۰۰۰ نفر -حل اختلاف -خشونت بر علیه سیاست های زنان -سیاست های ایدز

ماخذ: قاسمی و همکاران، ۱۳۹۹: ۲۰۰

¹ - justice and fairness

² - consensus building

بررسی دیدگاه‌های نظری سیاست شهری و حکمرانی خوب شهری

بنابر تحلیل نظریه پردازان شهری در اداره امور شهر گروه‌ها و ذینفعان مختلف سهم دارند و بازیگران متعددی در شهر هستند، این بازیگران نهادهای دولتی - غیر دولتی و بخش خصوصی هستند (اکبری، ۱۳۸۶: ۱۵۱).

نظریه رژیم‌های شهری توسط «کلارنس استون» ارائه شد. او رژیم‌های شهری را مجموعه‌ای از مدیریت‌های غیر رسمی می‌داند که تصمیمات و کارهای مربوط به مقامات حکومتی را احاطه و به انجام می‌رساند (آدینه وند و همکاران، ۱۳۹۲: ۴۹).

نظریه سرمایه اجتماعی با تأکید بر برخی متغیرهای خرد چون ارزشها، هنجارها و نگرش‌ها از آنها به عنوان خزانه سرمایه انسانی یاد می‌کند که سبب افزایش اعتماد بین شهروندان می‌گردد. علاوه بر اینها بر وجود نهادها و تشکلهای عمومی و وجود روابط افقی و عمودی میان آنها و نهادهای دولتی تأکید دارد که از هم‌افزایی توان آنها زمینه توسعه پایدار فراهم می‌گردد. متغیرهای دیدگاه و نظریه سرمایه اجتماعی هم در سطح خرد و هم سطح کلان مطرح هستند (اکبری، ۱۳۸۶: ۱۵۱).

حکمرانی شهری بر خلاف مدیریت شهری فرآیندی مدیریتی است که به ایجاد و حفظ زیر بناها و خدمات شهری می‌پردازد، حکمرانی شهری فرایند کاملاً سیاسی است (شریفیان ثانی، ۱۳۸۰: ۴۹) در حکمرانی خوب نیز سه نوع رژیم یعنی دولت، جامعه مدنی و بخش خصوصی با یکدیگر همکاری میکنند. شکل‌گیری تفاهم، همکاری بین این نوع رژیم‌ها و انجام ائتلاف، بستگی به وجود سرمایه اجتماعی دارد.

پیشینه پژوهش

پاپوویچ (۲۰۰۸) در پژوهشی با عنوان بررسی حکمروایی خوب و سیاست کاهش فقر در کشور اوکراین از سه شاخص عمده حکمروایی یعنی: مشارکت، پاسخگویی و شفافیت استفاده کرده است. نتایج تحقیق نشان دادند که تکامل حکمروایی خوب و بهره‌بردن از شاخص حکمروایی، در کاهش فقر روستایی در اوکراین موثر بوده بسیار مناسب‌تر از شرایط کنونی آن کشور در کاهش فقر می‌باشد.

شنگ (۲۰۱۰) در مقاله خود با عنوان «حکمروایی خوب در آسیای جنوب شرقی» نتیجه تحقیق او نشان داده که تمرکززدایی در برخی موارد و همچنین خصوصی سازی اقتصادی باعث شده که شرایط شهرها بهتر شود و روند پایداری به خود گیرند. در واقع محقق به این نتیجه کلی دست یافته است که تمرکززدایی و خصوصی سازی باعث بهبود حکمروایی شهری و کارایی ارائه خدمات عمومی می‌شود.

هیلائی (۲۰۱۵) در پژوهشی با عنوان نظریه برنامه ریزی شهری خوب و حکمروایی آن، به نظریه‌های مرتب با شهرها، حکمروایی، مداخلات برنامه ریزی و ایده‌های در حال تغییر در رابطه با شهر خوب، عوامل به وجود آوردن حکمروایی خوب، نظریه حکمروایی در بهبود مدیریت و همچنین، کیفیت مکان اشاره کرده و شاخصهای حکمروایی خوب شهری را در اداره شهرها موثر برشمرده است.

1 - Clarence Stone

2 - Popovych

3 - Sheng

4 - Healey

یوسف، احسان و آبیدا (۲۰۱۶) در تحقیقی با عنوان «بررسی تاثیر حکمرانی خوب در اعتماد شهروندان در پاکستان» نتایج بیانگر آن است که یک رابطه علی بین حکمروایی خوب و اعتماد شهروندان و یک تأثیر متوسط منفی از اقدامات غیراخلاقی وجود دارد.

ایردی و سایل (۲۰۱۸) در پژوهشی با عنوان حکمروایی و بازیابی: مقایسه مقابله با فاجعه های اخیر در سریلانکا و نیوزیلند، به بهبود اوضاع بعد از زمین لرزه سال های (۲۰۱۰) و (۲۰۱۱) نیوزیلند اشاره میکنند که ویرانی زیادی را در پی داشت. نتایج این تحقیق نشان داد که اثرات بلایای طبیعی به طور بالقوه میتواند طول عمر و بازیابی آنها را پیچیده کند. سازگاری روند و نتایج در ارتباط با هنجارهای فرهنگی و مسئله حیاتی مسکن، موضوعات اصلی در این دو مورد هستند که نوع حکمروایی در این موارد بسیار موثر است. توکلی و مومنی (۱۳۹۵) در مقاله خود با عنوان «بررسی میزان تحقق پذیری شاخص های حکمروایی خوب شهری با تاکید بر کیفیت زندگی شهری (مطالعه موردی مناطق ۱۰، ۷ و ۲۲)» نتایج تحقیق نشان می دهد با استفاده از مقایسات زوجی و تحلیل حساسیت وزن شاخص شفافیت ۰/۱۵۳ و شاخص مشارکت ۰/۰۸۰، شاخص پاسخگویی ۰/۴۳۹، شاخص حاکمیت قانون ۰/۳۲۸ است. همچنین مقدار شاخص ناسازگاری نیز کمتر از ۰/۱۰ بوده و در سطح پذیرفته شده است. که وضعیت شاخص های حکمروایی به ترتیب اولویت مناطق ۱، ۲۲ و ۷ تهران است.

خسروی و همکاران (۱۳۹۹) در مقاله خود با عنوان «واکاوی شاخص های مؤثر بر حکمرانی خوب شهری در شهر زاهدان» طبق نتایج حاصل از پژوهش، به نظری رسد مشارکت در انتخابات و شهر در حکمرانی خوب شهری در شهر زاهدان مؤثر است. به نظر می رسد توسعه سیاسی در حکمرانی خوب شهری در شهر زاهدان مؤثر است و کم رنگ کردن شکاف قومیتی از طریق همبستگی اجتماعی در حکمرانی خوب شهری در شهر زاهدان مؤثر است. به نظری رسد اعتماد عمومی در حکمرانی خوب شهری در شهر زاهدان مؤثر است.

کاظمی و رحمانی (۱۳۹۹) در مقاله ای تحت عنوان «ارزیابی حکمرانی خوب شهری برای شهرهای ایران مطالعه موردی: شهر اهواز»، نتایج این بررسی میدانی نشان می دهد که میانگین حساسی قضاوت شهروندان درباره همخوانی عملکرد شهرداری اهواز با حکمرانی خوب ۱/۴۱ و شورای اسلامی شهر اهواز ۱/۲۲ است. در سطح شاخص ها نیز حاکمیت قانون در عملکرد شهرداری و شورای اسلامی شهر با میانگین ۱/۶۶ بهترین وضعیت و مشارکت پذیری با میانگین ۰/۹۸ در بدترین وضعیت را داشت. در تفکیک منطق های پاسخ دهندگان نیز اگر بپذیریم، منظور پاسخ دهندگان از شهرداری، مدیریت شهرداری در سطح منطقه مربوطه است، عملکرد مدیریت منطقه ۳ با میانگین ۱/۲۶ بیشترین و عملکرد مدیریت منطقه ۱ با میانگین ۰/۹۴ کمترین انطباق را با اصول حکمرانی خوب داشتند. از نظر درجه بندی سطح انطباق عملکرد شهرداری و شورای اسلامی شهر اهواز با اصول حکمرانی خوب، وضعیت این دو سازمان (میانگین ۱/۳۱) در طیفی چهار مرتبه ای بین بد تا خوب، در سطح ضعیف، ارزیابی می شود.

حاتمی نژاد و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله خود با عنوان «بررسی و تحلیل وضعیت حکمروایی شهری در منطقه ۲۲ شهر تهران»، نتایج پژوهش نشان می دهد وضعیت شاخص حکمروایی خوب شهری در زیرشاخص مشارکت از دیدگاه شهروندان در وضعیت نسبتا خوب و از دیدگاه کارشناسان در وضعیت بدی قرار دارد. در راستای هدف تحقیق برای علت یابی نبود حکمروایی خوب شهری در قالب سوالات بسته از مدیران پرسیده شد نتایج نشان می دهد حکمروایی در صورتی تحقق پیدا می کند که مدیریت یکپارچه با اصلاح قوانین و زیر ساخت ها ایجاد شود.

بابایی مراد (۱۴۰۱) در مقاله خود با عنوان «ارزیابی عملکرد مدیریت شهری در چهارچوب حکمرانی خوب و ارتباط آن با کیفیت زندگی شهری و سرمایه اجتماعی»، یافته های تحقیق حاکی از آن است که شاخص های حکمرانی خوب شهری (حق

¹ - Yousaf, Ihsan and Abida

² - Gjerde and Sylva

اظهار نظر و پاسخگویی، شفافیت، قانون مداری، کارایی و اثربخشی و مشارکت افراد) در سطح مطلوبی قرار ندارند و مدیریت شهری (شورای شهر و شهرداری) اهواز نتوانسته حکمرانی خوب شهری را محقق سازد. همچنین یافته‌های تحقیق نشان داد که رابطه معنادار مستقیمی بین سرمایه اجتماعی (اعتماد اجتماعی و مشارکت اجتماعی) و کیفیت زندگی شهری با حکمرانی خوب شهری وجود دارد. علاوه بر این، متغیرهای سرمایه اجتماعی ۰/۴۲ و کیفیت زندگی شهری ۰/۴۵ بر حکمرانی خوب شهری تأثیر دارند.

خمجانی و همکاران (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل تطبیقی حکمروایی خوب شهری (مطالعه موردی: مناطق ۲ و ۱۰ شهر تهران»، نتایج به دست آمده از تحقیق نشان داد میانگین مطلوبیت شاخص‌های حکمروایی خوب شهری در منطقه ۱۰ شهر تهران کمتر از حد متوسط بوده بنابراین، این منطقه از وضعیت نامناسب و نامطلوبی از حکمروایی برخوردار است. نتایج حاصل از تحلیل مدل ویکور برای رتبه‌بندی مناطق نشان می‌دهد که منطقه ۲ وضعیت بهتری داشته و منطقه ۱۰ (به عنوان منطقه کم برخوردار) در اولویت اول برای بهبود شرایط اجرای حکمروایی خوب شهری است.

روش پژوهش

تحقیق حاضر به لحاظ هدف کاربردی و از نظر روش از نوع تحقیقات توصیفی تحقیقی می‌باشد و در اجرای آن از روش پیمایش استفاده شده است، بدین معنا که در گام اول به توصیف متغیرها و در گام دوم به بررسی رابطه بین شاخص‌های تحقیق پرداخته می‌شود. در ضمن به لحاظ روش شناختی این تحقیق درصدد بررسی مسئله و موضوع مشخصی می‌باشد. جمع‌آوری داده و اطلاعات به روش اسنادی، کتابخانه‌ای و میدانی (با استفاده از پرسشنامه) صورت گرفته است. در این راستا، جامعه آماری ۳۰ نفر از کارشناسان و خبرگان شاغل در شهرداری مناطق ۴ و ۵ برای وزن دهی و رتبه‌بندی شاخص‌ها (شفاف سازی، پاسخگویی، مشارکت، اثربخشی، اجماع گرایی، قانون مندی، مسئولیت پذیری، عدالت، حکمروایی خوب) از تحلیل سلسله مراتبی (AHP) و برای جهت تجزیه و تحلیل آماری آزمون T استفاده شده است.

معرفی محدوده مورد مطالعه

اهواز مرکز استان خوزستان، از لحاظ موقعیت ریاضی در عرض شمالی ۲۰°۳۱ و ۴۰°۴۸ طول شرقی قرار دارد. مساحت این شهر ۱۰۵۵۶ کیلومتر مربع می‌باشد. شهر اهواز از لحاظ منطقه بندی شهرداری دارای هشت منطقه می‌باشد (میوه، ۱۴۰۱: ۱۱۲).

شکل ۱: نقشه موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه (مأخذ: جمال پور، ۱۴۰۱؛ ویرایش: نگارنده، ۱۴۰۲)

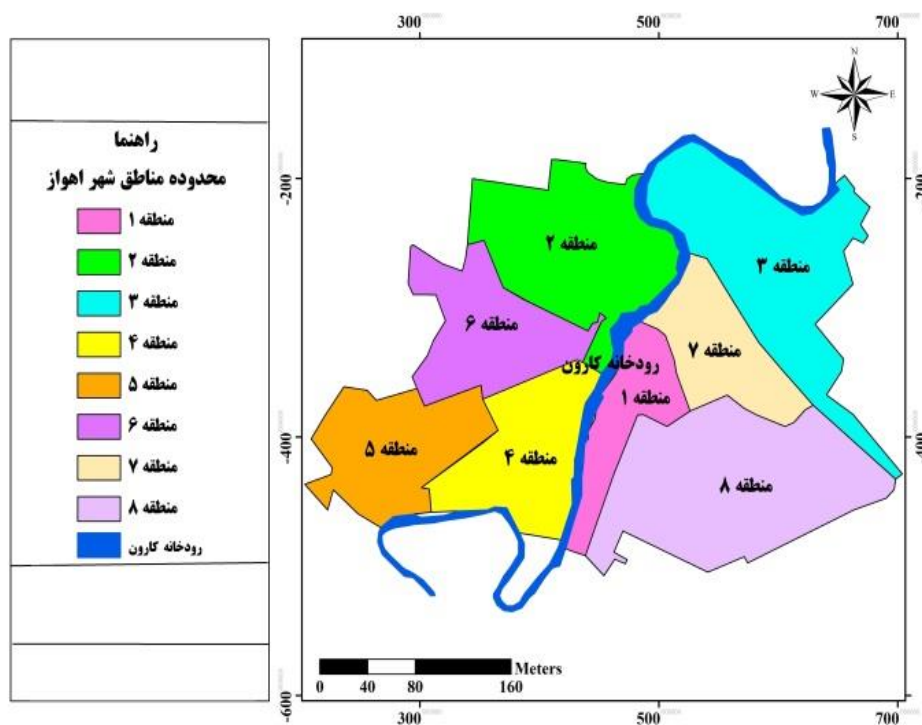
منطقه ۴ از غرب به مسیر پل ششم حدفاصل رودخانه کارون تا بلوار ساحلی، خیابان شهید بهشتی حد فاصل بلوار گلستان تا راه آهن، از شمال بلوار گلستان مسیر پل ششم تا خیابان شهید بهشتی، راه آهن حد فاصل خیابان شهید بهشتی تا خیابان تخت سلیمان، خیابان تخت سلیمان حد فاصل راه آهن تا رودخانه کارون شرق رودخانه کارون حد فاصل خیابان تخت سلیمان تا محدوده شهر. جنوب محدوده شهر حد فاصل رودخانه کارون تا بلوار شهرک پیام محدود می شود.

منطقه چهار شهر اهواز به لحاظ موقعیت قرارگیری با منطقه دو و منطقه شش همجوار است و مرز این منطقه را خطوط راه آهن در شمال و غرب و جاده ساحلی و رودخانه کارون در شرق و جنوب تشکیل داده اند و به نوعی سبب شده اند که این منطقه از بخش های همجوار خود منفصل شده و ارتباط نسبتاً ضعیفی با سایر مناطق شهر داشته باشد. از جمله مهمترین عملکردهای موجود در این محدوده می توان به اراضی و سیم متعلق به مراکز آموزش دانشگاهی به ویژه دانشگاه چمران اشاره کرد.

منطقه چهار در سال ۱۳۷۱ تاسیس این منطقه با وسعتی معادل ۳۸۲۹ هکتار دارای چهار ناحیه خدماتی و سه ناحیه فضای سبز است (زویداویان زیاری، ۱۴۰۲: ۴۷).

موقعیت منطقه ۵

منطقه پنج شهرداری در جنوب غربی شهر اهواز واقع شده که از طرف شمال تا انتهای ملاشیه، از شرق حد فاصل خیابان شهید هاشمی، خیابان شهید بهشتی حدفاصل بلوار شهید هاشمی تا بلوار گلستان- مسیر پل ششم- حدفاصل رودخانه تا بلوار گلستان (عابدی، ۱۴۰۱: ۷۵).

شکل ۲: نقشه موقعیت جغرافیایی مناطق شهر اهواز (مأخذ: نگارنده، ۱۴۰۲)

تجزیه و تحلیل داده ها

بررسی وضعیت شاخص‌های پژوهش در محدوده مورد مطالعه

با توجه به پاسخ‌های تکمیلی شهروندان ساکن در مناطق مورد مطالعه یافته‌های چنین می‌باشد که برای شاخص شفاف سازی در منطقه ۴ میانگین ۳٫۴۵ و برای منطقه ۵ میانگین ۳٫۳۷، در شاخص پاسخگویی میانگین منطقه ۴ (۳٫۳۲) و منطقه ۵ (۳٫۸۷)، در شاخص مشارکت میانگین منطقه ۴ (۳٫۲۸) و منطقه ۵ (۲٫۱۷)، شاخص اثربخشی برای منطقه ۴ (۳٫۳۵) و منطقه ۵ (۳٫۸۸)، شاخص اجماع‌گرایی میانگین منطقه ۴ (۳٫۵۱) و منطقه ۵ (۳٫۴۲)، شاخص قانونمندی برای منطقه ۴ (۳٫۱۸) و منطقه ۵ (۳٫۵۵)، شاخص مسئولیت‌پذیری برای منطقه ۴ (۳٫۴۲) و منطقه ۵ (۲٫۷۲)، شاخص عدالت برای منطقه ۴ (۳٫۴۱) و منطقه ۵ (۳٫۰۲) است. در نتیجه کلی میانگین کل برای منطقه ۴ (۳٫۳۶) و میانگین کل منطقه ۵ (۳٫۲۶) است.

جدول ۳: میانگین شاخص‌های تطبیقی حکمرانی خوب شهری پاسخگویی شهروندان

شاخص / مناطق	منطقه ۴	منطقه ۵
میانگین	میانگین	میانگین
شفاف سازی	۳٫۴۵	۳٫۳۷
پاسخگویی	۳٫۳۲	۳٫۸۷

۲,۱۷	۳,۲۸	مشارکت
۳,۸۸	۳,۳۵	اثر بخشی
۳,۴۲	۳,۵۱	اجماع گرایی
۳,۵۵	۳,۱۸	قانونمندی
۲,۷۲	۳,۴۲	مسئولیت پذیری
۳,۰۲	۳,۴۱	عدالت
۳,۲۶	۳,۳۶	میانگین کل

مرحله اول: تشکیل ماتریس تصمیم گیری

پس از جمع آوری داده ها از راه ابزار گردآوری (پرسشنامه)، ماتریس داده های خام هریک از شاخص ها در محدوده مورد مطالعه تعریف شد که در (جدول ۴)، ارائه شده است. در خصوص (جدول ۵)، میتوان گفت که میانگین همه شاخص های منطقه ۴ (به غیر از شاخص قانونمندی) بالاتر از میانگین نظری (عدد ۳) می باشد به طوری که این منطقه در شاخص عدالت (با میانگین ۳,۴۸) بالاترین میانگین را به خود اختصاص داده است. در خصوص منطقه ۵ باید توجه داشت که فقط در شاخص شفاف سازی میانگین بالاتری را نسبت به میانگین نظری دریافت کرده اند و این میانگین ها کلی بوده و بدون لحاظ کردن وزن شاخص بدست آمده است.

جدول ۴: ماتریس داده های خام (ماتریس تصمیم گیری) در مناطق ۴ و ۵

مناطق / شاخص	شفاف سازی	پاسخگویی	مشارکت	اثر بخشی
منطقه ۴	۳,۴۲	۳,۲۹	۳,۱۹	۳,۳۷
منطقه ۵	۳,۴	۳,۹۶	۲,۰۸	۲,۹۴
مناطق / شاخص	اجماع گرایی	قانونمندی	مسئولیت پذیری	عدالت
منطقه ۴	۳,۱۶	۳,۰۹	۳,۳۳	۳,۴۸
منطقه ۵	۲,۵۶	۲,۸۸	۲,۶	۲,۹۹

مرحله دوم: محاسبه مقادیر نرمال شده

به منظور نرمال سازی مقادیر ابتدا همه مقادیر ماتریس که بیانگر دیدگاه شهروندان به میزان اهمیت هر یک از متغیرهای فوق در قالب طیف لیکرت می باشد؛ به توان دو رسانده و مجموع هر ستون جمع می گردد و سپس جذر مجموع هر ستون گرفته شده و در نهایت هر یک مقادیر بر جذر به دست آمده تقسیم می گردد.

جدول ۵: مقادیر نرمال شده شاخص های حکمروایی در مناطق ۴ و ۵

مناطق / شاخص	شفاف سازی	پاسخگویی	مشارکت	اثر بخشی
منطقه ۴	۱۱,۷۰	۱۰,۸۲	۱۰,۱۸	۱۱,۳۶
منطقه ۵	۱۱,۵۶	۸,۷۶	۷,۸۴	۸,۶۴
جمع	۲۳,۲۶	۱۹,۵۹	۱۸,۰۲	۲۰,۰۰

مناطق / شاخص	اجماع گرایی	قانونمندی	مسئولیت پذیری	عدالت
منطقه ۴	۱۰,۰۲	۹۰۵,۷۱	۱۱,۰۹	۱۲,۱۱
منطقه ۵	۶,۵۵	۸,۲۹	۶,۷۶	۸,۹۴
جمع	۱۶,۵۷	۹۱۴,۰۰	۱۷,۸۵	۲۱,۰۵

مرحله سوم: محاسبه مقدار وزن شاخص‌ها

از آنجایی که این شاخص‌ها از اهمیت یکسانی برخوردار نمی باشند، لذا برای ارزیابی دقیق تر لازم است تا اهمیت و یا وزن نسبی هر کدام از آنها مشخص گردد. در تحقیق حاضر از تحلیل سلسله مراتبی (AHP) برای تعیین وزن شاخص‌ها استفاده شده است. به منظور وزن دهی به شاخص‌های پیشنهادی از نظرات کارشناسان مرتب با حوزه تخصصی بهره گیری گردید. وزن به دست آمده از شاخص‌ها نشان می دهد که شاخص پاسخگویی (با وزن شاخص ۰,۱۸۲) و شفاف سازی (با وزن شاخص ۰,۱۷۷) به ترتیب بیشترین وزن را به خود اختصاص داده اند.

جدول ۶: وزن شاخص‌های حکمروایی با استفاده از نرم افزار Expert Choice

وزن / شاخص	شفاف سازی	پاسخگویی	مشارکت	اثر بخشی
وزن	۰,۱۷۷	۰,۱۸۲	۰,۱۰۳	۰,۱۰۲
وزن / شاخص	اجماع گرایی	قانونمندی	مسئولیت پذیری	عدالت
وزن	۰,۱۰۱	۰,۱۰۹	۰,۱۱۰	۰,۱۱۶

شکل ۲: نمودار مقایسه وزن شاخص‌های حکمروایی خوب شهری

مرحله چهارم: تعیین مقادیر بالاترین و پایین ترین ارزش ماتریس نرمال وزنی

بالاترین و پایینترین هر یک از مقادیر در هر شاخص را با توجه به (جدول ۷) شناسایی شده است. منظور از بزرگترین عدد، یعنی عددی که بیشترین ارزش مثبت را داراست و کوچکترین یعنی بیشترین ارزش منفی. پس اگر شاخص ما از نوع منفی باشد، بزرگترین عدد برعکس می شود. به طور نمونه در مورد شاخص شفاف سازی بالاترین مقدار ۰,۱۲۶ و پایین ترین مقدار ۰,۱۲۵ است.

جدول ۷: بهترین و بدترین مقدار برای همه توابع شاخص های تحقیق

شاخص	شفاف سازی	پاسخگویی	مشارکت	اثر بخشی
f max	۰,۱۲۶	۰,۱۳۵	۰,۰۷۷	۰,۰۷۷
f mix	۰,۱۲۵	۰,۱۲۲	۰,۰۶۸	۰,۰۶۸
f max- f mix	۰,۰۰۱	۰,۰۱۴	۰,۰۰۹	۰,۰۱۰
شاخص	اجماع گرایی	قانونمندی	مسئولیت پذیری	عدالت
f max	۰,۰۷۹	۰,۱۰۹	۰,۰۸۷	۰,۰۸۸
f mix	۰,۰۶۴	۰,۰۱۰	۰,۰۶۸	۰,۰۷۶
f max- f mix	۰,۰۱۵	۰,۰۹۸	۰,۰۱۹	۰,۰۱۲

نتیجه گیری

بررسی مدیریت شهری امروزه از موضوعات مهم در راستای توسعه پایدار شهری است. در این زمینه بر الگوها و رویکردهای مختلفی تأکید شده است که رویکرد حکمروایی خوب شهری از مهمترین این رویکردها است. استفاده از شاخص ها و چارچوب نظامند این رویکرد می تواند به توسعه شهری هر مکانی کمک کند. بر همین اساس بررسی هر شهر بر اساس اینکه در چه درجه ای از برخورداری از شاخص های حکمروایی قرار دارد می تواند به توسعه شهر و برنامه ریزی برای رشد و بهبود جایگاه این شاخص ها کمک کند. هدف تحقیق حاضر نیز تحلیل تطبیقی حکمرانی خوب شهری در مناطق ۴ و ۵ شهر اهواز است. نتایج حاصل از مطالعه دو منطقه نمونه انتخاب شده نشان میدهد که نمونه اول منطقه ۴ به عنوان یک منطقه برخورداری و نمونه دوم منطقه ۵ به عنوان منطقه کم برخورداری است. بررسی شاخص های حکمروایی خوب شهری در این مناطق از شهر اهواز نشان می دهد که حد مطلوبیت وضعیت حکمروایی خوب شهری در منطقه ۵ کمتر از حد متوسط بوده است و نتایج حاصل از تحلیل برای رتبه بندی مناطق نشان میدهد که منطقه ۴ وضعیت بهتری داشته و منطقه ۵ به عنوان منطقه کم برخورداری در اولویت اول برای بهبود شرایط اجرای حکمروایی خوب شهری است.

توجه به وضعیت موجود به نظر می رسد که عدم تأکید بر استفاده از این شاخص ها مسلماً میتواند به مدیریت شهر اهواز صدمات جبران ناپذیری وارد کند. در حقیقت با توجه به اینکه شاخص های حکمروایی درباره موضوع کم به توسعه پایدار شهری و توسعه یک پارچه شهری متشکل از مردم و مدیران تأکید دارند، ادامه این روند نه تنها مشکلات مختلفی را در زمینه مشارکت مردم و تعاملات مختلف برای توسعه شهری به وجود می آورد؛ بلکه برنامه های گوناگون شهری نیز به جایگاه استاندارد و پایداری منجر نمی شوند. بنابراین، مدیران باید به کارگیری شاخص های حکمروایی و اهمیت دادن به آن را سرلوحه برنامه ریزی برای مناطق مورد مطالعه قرار دهند. به طور کلی، با توجه به نتیجه گیری پژوهش چند پیشنهاد میتوان ارائه کرد:

۱- تعریف شاخص های حکمروایی خوب شهری در سیستم مدیریتی شهر اهواز در سطوح و واحدهای مختلف

۲- بررسی ضعف‌های مناطق مختلف با توجه به تفاوت‌های موجود که ممکن است در آینده در راستای توسعه‌ی شاخص‌های حکمروایی خوب شهری به وجود آید.

۳- تقویت زیرساخت‌های اجتماعی و فضایی برای اجرا و به کارگیری این شاخص‌ها در سیستم مدیریتی.

منابع و مأخذ

۱. آدینه‌وند، علی اصغر، حاجی زاده، مریم و قدمی، مصطفی (۱۳۹۲) بررسی عملکرد شهرداری در چهارچوب حکمرانی خوب شهری؛ نمونه مورد مطالعه شهر بابلسر، مدیریت شهری، شماره ۳۱، بهار و تابستان، صفحات ۴۱-۶۴
۲. ابدالی، افشار، ذبیحی، حسین و ماجدی، حمید (۱۳۹۸) تبیین چارچوب مفهومی حکمروایی خوب شهری مبتنی بر مدیریت یکپارچه شهری (نمونه موردی: کلان شهر تهران)، فصلنامه علمی پژوهشی - نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی سال دوازدهم، شماره اول، زمستان، صفحات ۳۰۹-۲۹۳
۳. ابراهیم زاده، عیسی، و اسدیان، مرتضی (۱۳۹۲) تحلیل و ارزیابی میزان تحقق‌پذیری حکمروایی خوب شهری در ایران؛ موردشناسی شهر کاشمر، جغرافیا و آمایش شهری، شماره ۶، صفحات ۱۷-۳۰
۴. اکبری، غضنفر (۱۳۸۶) سرمایه اجتماعی و حکمرانی شهری، فصلنامه جستارهای شهرسازی، شماره ۲۵-۲۴
۵. بابایی مراد، بهناز (۱۴۰۱) «ارزیابی عملکرد مدیریت شهری در چهارچوب حکمرانی خوب و ارتباط آن با کیفیت زندگی شهری و سرمایه اجتماعی»، معماری و شهرسازی آرمان شهر، شماره ۳۹، تابستان، صفحات ۲۳۸-۲۲۷
۶. برک پور، ناصر، اسدی، ایرج (۱۳۸۶) مدیریت و حکمرانی شهری، شهرداری‌ها، چاپ سوم، تهران
۷. برک پور، ناصر (۱۳۸۱) گذار از حکومت شهری به حاکمیت شهری، پایان نامه دکتری شهرسازی دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه تهران
۸. تار محمدی قورچی، زهرا، عبدالله زاده، غلامحسین، شریف زاده، محمد شریف و قزل، عبدالوهاب (۱۳۹۷) ارزیابی کاربرد حکمروایی شایسته در مدیریت مشارکتی آب، همایش کنفرانس بین‌المللی مهندسی کشاورز و منابع طبیعی، دوره برگزاری ۴
۹. تقوایی، علی اکبر و تاجدار، رسول (۱۳۸۸) درآمدی بر حکمروایی خوب شهری در رویکردی تحلیلی، مدیریت شهری، شماره ۲۳، صفحات ۵۸-۴۵
۱۰. توکلی، هانیه و مومنی، مهدی (۱۳۹۵) «بررسی میزان تحقق‌پذیری شاخص‌های حکمروایی خوب شهری با تاکید بر کیفیت زندگی شهری (مطالعه موردی مناطق ۱۰ و ۲۲)»، فصلنامه مطالعات مدیریت شهری سال هشتم، شماره بیستم و ششم، تابستان، صفحات ۲۰-۱
۱۱. حاتمی نژاد، حسین، مزیدی، سیده فاطمه و فرهادی، ابراهیم (۱۴۰۰) «بررسی و تحلیل وضعیت حکمروایی شهری در منطقه ۲۲ شهر تهران»، فصلنامه چشم‌انداز شهرهای آینده، دوره دوم، شماره چهارم، پیاپی (۸)، زمستان، صفحات ۴۰-۲۵
۱۲. حشمت زاده، محمدباقر، محمد حاجی یوسفی، اکبر و طالبی، محمدعلی (۱۳۹۶) بررسی موانع تحقق حکمرانی خوب در فرهنگ سیاسی ایران، جستارهای سیاسی معاصر، شماره ۱، صفحات ۲۴-۱
- خسروی، سعید، احمد، حمید و کشیشیان سیرکی، گارینه (۱۳۹۹) «واکاوی شاخص‌های مؤثر بر حکمرانی خوب شهری در شهر زاهدان»، فصلنامه جامعه‌شناسی سیاسی ایران، سال سوم، شماره اول (پیاپی ۹)، بهار صفحات ۲۷۵-۲۴۳
۱۳. خمجانی، شبناز، سرور، رحیم، امیرعزیدی، طوبی و اربابی سبزواری، آزاده (۱۴۰۱) «تحلیل تطبیقی حکمروایی خوب شهری (مطالعه موردی: مناطق ۲ و ۱۰ شهر تهران)»، فصلنامه جغرافیا، دوره ۲۰، شماره ۷۲، بهار، صفحات ۹۴-۷۹
۱۴. دباغ، سروش و نفری، ندا (۱۳۸۸) تبیین مفهوم خوبی در حکمرانی خوب، مدیریت دولتی، شماره ۳، صفحات ۱۸-۳

۱۵. رهنما، محمد رحیم، مافی، عزت اله، اسدی، روح اله (۱۳۸۹) تحلیل جایگاه حکمروایی خوب شهری در مشهد با الگوی SWOT، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه ای، شماره ۱۵، صفحات ۲۲۴-۱۹۷
۱۶. زهیری، علیرضا (۱۳۹۳) نسبت سنجی بوم شناسانه الگوی حکمرانی خوب، علوم سیاسی، شماره ۶۶، صفحات ۱۱۱-۸۷
۱۷. زوید اوپان زیاری، حمیده (۱۴۰۲) نقش چالش های مدیریت شهری بر توسعه شهر اهواز، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهری گرایش محیط زیست شهری به راهنمایی دکتر پرویز سلیمانی مقدم، دانشگاه پیام نور مرکز اهواز
۱۸. شریف زادگان، محمد حسین، فتحی، حمید، و ملک پور اصل، بهزاد (۱۳۹۵) حکمروایی خوب، نهادسازی برای توسعه: آموزه هایی از سطح ملی تا شهری و تجربه ای از ایران، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، چاپ اول
۱۹. شریفیان ثانی، مریم (۱۳۸۰) سرمایه اجتماعی مفاهیم اصلی و چهارچوب نظری، فصلنامه علمی پژوهشی مددکاری اجتماعی شماره ۸ تهران: دانشگاه علوم بهزیستی
۲۰. صالحی، رضا، نعمتی، مرتضی و امانپور، سعید (۱۳۹۳) بررسی سازوکار تأثیرگذاری شاخص های سرمایه اجتماعی در حکمروایی مطلوب شهری با استفاده از Amos نسیم شهر، مجله علمی پژوهشی برنامه ریزی فضایی، سال ۴، شماره ۱، صفحات ۲۴-۱
۲۱. عابدی، شهلا (۱۴۰۱) ارزیابی تأثیر بازپیرایی بلوار اصلی شهرک دانشگاه اهواز بر میزان پیادهمداری شهروندان، - پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد جغرافیا برنامه ریزی شهری - آمایش شهری، به راهنمایی دکتر زهرا خزائی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهواز
۲۲. فیروزی، محمدعلی، و علیزاده، هادی (۱۳۹۶) تحلیل و پیش بینی تحقق رویکرد حکمروایی شهری در مدیریت شهری اهواز، فضای جغرافیای، شماره ۵۸، صفحات ۲۸۴-۲۶۵
۲۳. قاسمی، ابوالفضل، قزل سفلی، محمد تقی و مسلمی مهنی، یوسف (۱۳۹۹) حکمرانی خوب شهری به منزله مرجعیت سیاستگذاری شهری؛ تحلیل محتوای برنامه پنجم و ششم توسعه جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه مجلس و راهبرد، سال بیست و هفتم، شماره یکصد و یکم، بهار، صفحات ۲۲۱-۱۹۵
۲۴. کاظمی، حیدر و رحمانی، بیژن (۱۳۹۹) ارزیابی حکمرانی خوب شهری برای شهرهای ایران مطالعه موردی: شهر اهواز، فصل نامه آمایش محیط، شماره ۴۸، بهار، صفحات ۱۰۸-۸۹
۲۵. کاظمیان، غلامرضا، صالحی، اسماعیل، ایازی، محمدهادی، نوذریپور، علی، ایمانی جاجرمی، حسین، و سعیدی رضوانی، نوید (۱۳۹۲) مدیریت شهری: مبانی و حوزه ها تهران: انتشارات تیسرا
۲۶. کاظمیان، غلامرضا، ۱۳۹۵، درآمدی بر الگوی حکمروایی شهری، در اندیشه های نو در مدیریت و حکمروایی شهری به کوشش جواد مهدی زاده، تهران: انتشارات آگاه
۲۷. کرکه آبادی، زینب، میرزایی، منیر (۱۳۹۴) بررسی شاخص های حکمروایی شهری و سرمایه اجتماعی در شهرهای ایران، اولین همایش پژوهش های کاربردی در علوم جغرافیایی سمنان، گروه جغرافیایی دانشگاه آزاد اسلامی سمنان
۲۸. کميجانی، اکبر و سلاطین، پروانه (۱۳۸۷) تأثیر حکمرانی خوب بر رشد اقتصادی در گروه کشورهای منتخب (OECD) و (OPEC) مدل سازی اقتصادی، شماره ۶، صفحات ۲۴-۱
۲۹. مرتضوی، مهدی (۱۳۹۴) مدیریت محلی و حکمروایی شهری با نگاهی به ساختار مدیریت شهری ژاپن، کره جنوبی، ترکیه و فرانسه تهران، مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران،
۳۰. موحد، علی، قاسمی کفرودی، سجاد، کمانرودی، موسی و ساسان پور، فرزانه (۱۳۹۴) بررسی توسعه محله های شهری با تأکید بر الگوی حکمروایی خوب شهری: منطقه ۱۹ تهران. برنامه ریزی و آمایش فضا. دوره ۱۹، شماره ۱، صفحات ۱۷۹-۱۴۷

۳۱. نوبری، نازک، رحیمی، محمد (۱۳۸۹) حکمرانی خوبی شهری یک ضرورت تردید ناپذیر، مرکز مطالعات و برنامه

ریزی شهر تهران دانش شهر، شماره ۱۱

32. Abdellatif, Mohamad (2003), Good Governance and its Relationship to Democracy and Economic Development, Ministry of Justice Republic of Korea, pp. 1-27.

33. Cave, R.W. 2005. Encyclopedia of the city, London & New York

34. Gjerde, M. & de Sylva, S. (2018) Governance and recovery: comparing recent disaster recoveries in Srilanka and New Zealand, Procedia engineering, Vol.212, pp.527-534.

35. Healey, P. (2015) Planning theory: the good city and its governance, International Encyclopedia of the social & Behavioral Sciences (second edition), pp.202-207.

36. Lupala, J. M. 2015. "Urban governance in the changing economic and political landscapes: A comparative analysis of major urban centres of Tanzania". *Current Urban Studies* (3): 147-160.

37. Popovych, O. (2008) Good Governance and Policy Addressing Poverty Alleviation in Ukraine for the requirement to obtain the Degree of Masters of Science, University of Twente.

38. Sheng, Y. K. (2010). Good urban governance in Southeast Asia. *Journal of Environment and Urbanization ASIA*, 1(2), 131-147.

39. UNDP. (200۱) "what is good Governance". at PAPP list of projects contact us .online at <http://Papp. Undp. org. governance/about. Ht>, UNDP/ Governance Unit Jakarta. Introducing Good Local Governance, the Indonesian Experience.

40. Yousaf, M., Ihsan, F., & Ellahi, A. (2016). Exploring the impact of good governance on citizens' trust in Pakistan. *Government Information Quarterly*, 33(1), 200-209.

تأثیر برخی ویژگی‌های فردی بر میزان تمایل شهروندان در استفاده از کمربندسبز به منظور گذراندن اوقات فراغت در کوه پارک مشهد

کیانا اسدالله زاده^{۱*}، جلال محمودی^۲ و ابوالفضل رضاطلب^۳

۱. کارشناسی ارشد مهندسی فضای سبز، دانشکده کشاورزی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد نور، نور، ایران

۲. دانشیار گروه مهندسی فضای سبز، دانشکده کشاورزی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تور، نور، ایران

۳. دانشجوی دکتری مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت، حسابداری و علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی قزوین، قزوین، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۳۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۲۰

چکیده

زمینه و هدف: به منظور پاسخگویی به تقاضای روز افزون ساکنان شهری برای استفاده تفریحی از فضای سبز شهری، کارکرد اصلی کمربندهای سبز از صرفاً اکولوژیکی به ترکیبی از اکولوژیکی و تفریحی تبدیل شده است. هدف تحقیق حاضر بررسی ویژگی‌های فردی و تأثیر آن بر میزان تمایل شهروندان در استفاده از کمربند سبز جنوبی شهر مشهد به منظور گذراندن اوقات فراغت است.

روش بررسی: در این پژوهش از روش تحقیق توصیفی و پیمایشی استفاده شد. جامعه‌ی آماری این بررسی کلیه بازدیدکنندگان از کوه پارک واقع در کمربند سبز جنوبی شهر مشهد بود. حجم نمونه تعداد ۳۸۳ نفر بود. ابزار گردآوری اطلاعات پرسشنامه محقق ساخته است که روایی آن توسط خبرگان مورد تأیید قرار گرفت. پرسشنامه در دو بخش ویژگی‌های جمعیتی شناختی و سوالات تحقیق می‌باشد. پایایی پرسشنامه برابر ۰.۸۱۴ به دست آمد و جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات از ضرایب همبستگی پیرسون و نیز آزمون آماری تی از نرم افزار SPSS ver.22 استفاده شد.

یافته‌ها و نتیجه‌گیری: نتایج حاصل از پژوهش نشان می‌دهد، بین شغل، جنسیت و سن با استفاده از کوه پارک در گذراندن اوقات فراغت همبستگی معنی داری وجود ندارد درحالی‌که بین تحصیلات و تمایل در استفاده از کوه پارک رابطه معنی داری مشاهده شد. بیشترین دلیل انتخاب کوه پارک جهت گذراندن اوقات فراغت توسط شهروندان ایجاد آرامش و کاهش استرس و همچنین برقراری ارتباط و تعاملات اجتماعی مشاهده گردید. نتایج نشان می‌دهد کوه پارک مشهد فرصت مناسبی را برای توسعه گردشگری و گذراندن اوقات فراغت برای شهروندان ایجاد کرده است.

کلیدواژه‌ها: اوقات فراغت، تمایل شهروندان، کمربند سبز، کوه پارک، ویژگی فردی، مشهد.

مقدمه و بیان مسأله

امروزه پارک‌های شهری جزئی مهم از فضای عمومی شهری هستند و نقش مهمی در تسهیل تعامل اجتماعی و حفظ انسجام اجتماعی دارند. فضای سبز شهری بخش جاندار ساخت کالبدی شهر است، که کارکرد آن در کلانشهرها بسیار مهم

* نویسنده مسئول: asadzadehkiana236@gmail.com

ارجاع به این مقاله: اسدزاده، کیانا؛ محمودی جلال و ابوالفضل رضاطلب (۱۴۰۲). تأثیر برخی ویژگی‌های فردی بر میزان تمایل شهروندان در استفاده از کمربندسبز به منظور گذراندن اوقات فراغت در کوه پارک مشهد، فصلنامه مطالعات توسعه پایدار شهری و منطقه‌ای، ۴(۲)، ۹۱-۱۰۶.

بوده و وجود آن بخش جداناپذیری از مجموعه شهری است. همچنین فضای سبز یکی از راههایی است که به شکلی مؤثر آلودگیهای گازی، صوتی، بوهای نامطبوع و دیگر آلاینده های موجود در هوا و آب و خاک را کنترل کرده و به ویژه در ارتباط با گرد و غبار و آلودگی هوا، فضاهای سبز شبه جنگلی، ریه های تنفسی شهرها به شمار میروند از سوی دیگر این فضاها واجد بازدهی اجتماعی میباشند. پارکهای شهری دارای نقش اجتماعی، اقتصادی و اکولوژیکی هستند و شاخصی برای ارتقای کیفیت فضای زندگی و توسعه جامعه محسوب میشوند. و به عنوان مکانی برای فعالیتهای تفریحی، گردهمایی اجتماعی و شیوهای جهت سرزندگی مردم تلقی میشود. (رضاطلب و جراحی، ۱۴۰۱) از همین رو گسترش فضاهای عمومی فراغتی در شهرها در طول چند دهه گذشته به عنوان اقدامی در راستای تأمین نیازهای گروههای مختلف سنی و جنسی در بسترهای عمومی در روند توسعه شهرها مورد توجه قرار گرفته است. با این وجود یکی از مهمترین عوامل شکل گیری احساس بیگانگی شهروندان با محیط مصنوع، عدم توجه به کارکرد فضاها و گونه های متنوع رفتار در آنها میباشد، اما نادیده گیری این نقش در دوران معاصر به ویژه در کشور ما منجر به کاهش جایگاه این نوع از فضاهای عمومی در ساختار توسعه و مدیریت شهری گردیده است (منتظرالحجه و شریفنژاد، ۱۳۹۵: ۱۸). در همین زمینه و به طور مشخص در نگاه برنامه ریزان شهری و نظامی، پارکها به عنوان یکی از اجزای بسیار مهم بدنه ی شهری، انسانی و طبیعی، بنابر ویژگیهای سیستمی و نظاممند مکان یابی، نوع طراحی، دسترسی، روشنایی، ساخت جمعیتی و ...، کیفیت زندگی شهروندی (گذران اوقات فراغت) بسیار مؤثر هستند (رضایی خرم آبادی، فاطمی و طالبی، ۱۳۹۸: ۸۸).

با افزایش نیاز به سبک زندگی سالمتر، فضای سبز تفریحی برای ساکنان شهری ضروری شده است. مطالعات زیادی نشان داده اند که ورود به فضای سبز نقش مهمی در سلامت و رفاه افراد دارد. فضاهای سبز شهری علاوه بر نقشی که به طور گسترده در میکرو اقلیم شهری و جذب آلاینده ها مورد مطالعه قرار گرفته است، مکانی را برای ورزش و تفریح ساکنان شهری فراهم می کند و سلامت جسمی و روانی آنها را بهبود می بخشد. نیازهای تفریحی مردم برای فضاهای سبز شهری با بهبود سطح زندگی در حال افزایش است. با این حال، برای تطبیق جمعیت رو به رشد، دولت ها به گسترش زمین های شهری با هزینه فضای سبز تفریحی ادامه داده اند. تضاد بین کاهش فضای تفریحی و افزایش تقاضای شهروندان برای تفریح تشدید شده است. وجود کمربندهای سبز حفاظتی شهری یکی از بزرگترین منابع فضای سبز در یک شهر است (ژائو، وانگ، چن، وانگ و تانگ، ۲۰۲۱: ۲) به منظور پاسخگویی به تقاضای روزافزون ساکنان شهری برای استفاده تفریحی از فضای سبز شهری، کارکرد اصلی کمربندهای سبز اکولوژیکی از صرفاً اکولوژیکی به ترکیبی از اکولوژیکی و تفریحی تبدیل شده است (ژائو و همکاران، ۲۰۲۱: ۳). انواع فضاهای تفریحی در شهر برای فعالیتهای فراغت، بیشتر مناظر تفریحی از عناصر زیرساخت سبز شهری مانند پارک ها، باغ های عمومی یا جنگل های شهری تشکیل شده اند. فضاهای سبز فرصت های آرامش و کاهش استرس را ارائه می دهند و بر رفتارهای سلامتی (فعالیت بدنی، تعاملات اجتماعی، سلامت روان) تأثیر می گذارند (عابد، دزفوی، پور جمهوری و حسینی، ۲۰۲۳: ۲۷).

مطالعات بسیاری با هدف ارتقای بهره برداری منظم و کارآمدتر، عوامل ایجاد انگیزه و تأثیرگذار بر استفاده از پارکهای شهری را بررسی کرده اند. وانگ و همکاران و لئو و همکاران چهار عامل اصلی را که بر استفاده از پارکهای شهری تأثیر می گذارند، شناسایی کرد: عوامل اجتماعی - جمعیتی، ویژگی های فضای مسکونی، عوامل شخصی و ویژگی های پارک. آرامش، ورزش بدنی، معاشرت و بازی با کودکان به عنوان عوامل انگیزشی مهم برای استفاده از پارک شناسایی شده است (ژان، گوانگ، رولیان، و یو، ۲۰۲۱: ۱).

مشهد به عنوان دومین شهر بزرگ ایران، در دهه های اخیر به دلیل جاذبه های اقتصادی، اجتماعی و مذهبی، رشد سریع فضایی و جمعیتی را تجربه کرده است. مساحت سطح شهر بستگی به گسترش شهری پیچشی او از هسته شهر تا محیط، به

ویژه تا قسمت های غربی دارد (کاردانی یزد، کاردانی زد منصوری دانشور، ۲۰۱۹: ۲). طرح توسعه شهر با تعریف یک طرح کمربند سبز قانونی با عرض ۳۰۰ متر و مساحت ۲۸ کیلومتر مربع در سراسر شهر، به رویه ای کارآمد برای کنترل رشد شهری به سمت الگوی شهری فشرده اشاره کرد. این طرح قانونی کمربند سبز سعی در حفاظت از تمام فضاهای سبز خصوصی یا عمومی (با مساحت کل ۳۰ کیلومتر مربع) در داخل مرز کمربند دارد (کاردانی یزد و همکاران، ۲۰۱۹: ۳).

کمربند سبز جنوبی مشهد بواسطه برخورداری بودن از پوشش گیاهی گوناگون و منابع طبیعی مانند چشمه ها و قله ها همواره در حال ارائه خدمات متنوع غیرمادی و مادی است. (مرجانی و.....) کمربند سبز جنوبی مشهد دارای بیش از یک میلیون و سیصد هزار اصله درخت و درختچه است. به طور کلی، کمربند سبز جنوبی مشهد متشکل از چند پارک عمده به نامهای پارک جنگلی کوهستان و چهل بوستان، ویرانی، سوران، معجونی و فضای سبز جزایر میانی جاده بهشت رضا(ع) است. قابل ذکر است که پارک های جنگلی کوهستان و چهل بوستان و معجونی در ارتفاعات جنوبی کمربند سبز مشهد واقع شده اند. قابل توجه است که بیشتر عرصه کمربند سبز جنوبی در مجاورت فضای تازه تأسیس کوه پارک است (مرجانی، ساقی، میجانی و فروهرنیا، ۱۴۰۱: ۳).

از این رو در این مقاله سعی بر آن شده که نمونه ای از کمربند سبز کوه پارک در ارتفاعات جنوبی منطقه ۹ شهر مشهد که تبدیل به منطقه گردشگری شده است مورد مطالعه قرار بگیرد. در این تحقیق تلاش بر این است تا ویژگی های فردی و میزان تمایل شهروندان در استفاده از کمربند سبز به منظور گذراندن اوقات فراغت در کوه پارک مشهد را بررسی نماید و به دنبال پاسخگویی به سوالات زیر است.

آیا شهروندان به استفاده از کمربند سبز به منظور گذراندن اوقات فراغت در کوه پارک مشهد تمایل دارند؟
چه رابطه ای بین ویژگی های فردی شهروندان و استفاده از کمربند سبز کوه پارک در گذراندن اوقات فراغت وجود دارد؟

مبانی نظری

فضای سبز

متن واژه فضای سبز به بخشی از فضای باز شهری گفته می شود که فرصت های مناسبی را برای تفریح و گذران اوقات فراغت جامعه فراهم می آورد. فضاهای سبز شهری بخشی از فضاهای وسیع یا محدود موجود در محدوده عملکردی شهر که به منظور ایجاد تنوع و زیبایی، افزایش کیفیت زیستی، تأمین رفاه انسانی و ارائه خدمات ویژه به شهروندان انتخاب شده و با انواع پوشش های گیاهی بومی و غیربومی، تحت نظارت و مدیریت انسان شهری قرار دارد. (عناستانی و نقلی، ۱۴۰۱)

بطور کلی فضای سبز میتواند بصورت های زیر باشد:
- فضای نسبتاً بزرگ، متشکل از گیاهان با ساختی جنگلی و برخورداری از بازدهی زیست محیطی و اکولوژیک معین و درخور شرایط زیست محیطی حاکم بر شهر.

- بخشی از مناطقی که دارای گیاهان یا هر گونه سبزینگی اعم از درختان، درختچه ها، گلها و چمن هاست.

- بخشی از استخوان بندی شهری، به بیان دیگر فضای سبز در کنار اسکلت فیزیکی شهر

- اراضی اماکن مسکونی، تجاری و صنعتی، محلهای کسب و پیشه و خدماتی، که دارای پوشش گیاهی چند ساله اعم از

درخت، درختچه، نهال و گیاهان پوششی است و به منظور استفاده های سودمندانه یا زیبایی طبیعی و تلطیف هوا در محدوده و حریم شهری احداث شده یا به طور طبیعی به وجود آمده باشد (رحیمی ساردو، ۱۳۹۹: ۲۳۹).

کمربند سبز

تصور می شود که ایده کمربند سبز حفاظت از محیط زیست معمولاً از توسعه یک "باغ شهر" در اطراف لندن توسط ابنزر هاوارد در اوایل قرن بیستم نشأت گرفته است. استراتژی اولیه هاوارد مهار گسترش شهری بود. این مفهوم برای اولین

بار در طرح لندن بزرگ در سال ۱۹۴۵ اجرا شد. این طرح موفقیت بزرگی بود و مفهوم کمربند سبز به طور گسترده در بریتانیا و پس از آن در جاهای دیگر تقلید شد (ژائو و همکاران، ۲۰۲۱: ۲).

کمربند سبز به یک منطقه فیزیکی از فضای باز اشاره دارد، به عنوان مثال، زمین کشاورزی، جنگل یا سایر فضای سبز که یک شهر یا منطقه شهری را احاطه کرده است تا از گسترش شهری جلوگیری کند. در میان انواع سیاست های شهری محدود، کمربند سبز که به عنوان محدود کننده ترین شکل سیاست مهار شهری شناخته می شود (کاردانی یزد و همکاران، ۲۰۱۹: ۱). علاوه بر اجراهای فیزیکی و اکولوژیکی کمربند سبز، موضوع زیبایی شناسی آن برای مناظر مرتبط نیز مورد توجه قرار می گیرد. حفظ یکپارچگی اکوسیستم های طبیعی (کوه ها، رودخانه ها، جنگل ها، پوشش گیاهی و غیره) در اطراف شهرها منجر به شکل گیری مناظر و مناظر طبیعی منظم و مناسب برای مناطق شهری می شود. طراحی هدفمند فضاها با رویکردهای اجتماعی، سرگرمی، فرهنگی و آموزشی در کمربندهای سبز به بازایی اراضی متروک بلا استفاده باقی مانده در سکونتگاه های طبیعی کمک می کند. به دلیل تمایل به تعامل با طبیعت، برای رفع نیازهای ذهنی و آموزشی کودکان و بزرگسالان در محیط طبیعی برای ارتقای دانش مردم در مورد محیط زیست و طبیعت و در نهایت منجر به ثبات اجتماعی و فرهنگی می شود. از سوی دیگر حضور شهروندان و گردشگران در فضاهای طراحی شده در کمربند سبز و بهره برداری آنان از خدمات ارائه شده موجب سودآوری و ثبات اقتصادی می شود (محسنی مقدم، ۲۰۱۶: ۵۳).

در طرح برنارد لاسوس فضایی چند منظوره برای کمربند سبز در یک منطقه طبیعی برای شهروندان در نظر گرفته شد. این فضا علاوه بر ارتقای سطح اکولوژیکی منطقه، آن را به مکانی برای سرگرمی و آموزش جامعه شهری تبدیل کرده است. برای یکسان سازی مکان های نامنظم موجود در حومه شهر، لاسوس در این طرح اقدامات لازم را برای ایجاد کلیات یکپارچه متشکل از عناصر مختلف با اذعان به تفاوت مکان ها و همچنین سازماندهی آنها انجام داد. یکی از مهمترین دستاوردهای این طرح، تمایز مناظر و حفظ گونه های مختلف زنده، اراضی کشاورزی و جنگلی اطراف شهر و ایجاد فعالیت های اجتماعی میانی برای حمایت از جامعه شهری فعال است (محسنی مقدم، ۲۰۱۶: ۵۲).

جدول ۱: رویکردها و اهداف مورد استفاده از کمربند سبز،

رویکرد	مقررات و ضوابط	هدف
زیست محیطی	حفظ اکوسیستم های طبیعی	حفظ گونه های مختلف گیاهی و سکونتگاه های طبیعی برای حیوانات
زیست محیطی	حفظ اراضی کشاورزی	کاهش آلودگی های ناشی از گرد و غبار
فیزیکی	ایجاد مرز در اطراف شهر	جلوگیری از گسترش بی رویه شهرها
فیزیکی	حفظ جوامع روستایی	جلوگیری از ترکیب روستاها در مناطق شهری و حفظ هویت مستقل آنها
فیزیکی	ایجاد معابر و مسیرهای پیاده روی	دسترسی آسان به طبیعت
زیبایی شناسی	حفظ یکپارچگی پوشش گیاهی و اکوسیستم طبیعی	دسترسی به مناظر مناسب برای شهروندان
آموزشی-فرهنگی	ایجاد فضاهای آموزشی	ارتقاء اطلاعات مردم در مورد طبیعت

¹ Mohseni Moghadam

اجتماعی- فرهنگی	ایجاد فضاهای سرگرم کننده	با توجه به تعامل انسان با طبیعت
--------------------	--------------------------	---------------------------------

(مآخذ: محسنی مقدم، ۲۰۱۶: ۵۲)

اوقات فراغت

یکی از عرصه هایی که زندگی روزمره را بازنمایی میکند و قدرت و مقاومت را در زندگی انسانها به نمایش میگذارد، فراغت است. فراغت عرصه‌ای است که اختیار و آزادی انسانها در آن بیشتر قابل اعمال است. از همین رو گسترش فضاهای عمومی فراغتی در شهرها در طول چند دهه گذشته به عنوان اقدامی در راستای تأمین نیازهای گروههای مختلف سنی و جنسی در بسترهای عمومی در روند توسعه شهرها مورد توجه قرار گرفته است (منتظرالحجه و شریفنژاد، ۱۳۹۵: ۱۸).

استفاده تفریحی از فضاهای شهری در سال‌های اخیر به دلیل گرایش به سمت سبک‌های زندگی سالم‌تر که ورزش منظم نقش اصلی را در آن ایفا می‌کند، به طور قابل توجهی افزایش یافته است. اوقات فراغت به طور بالقوه یکی از مهم ترین راه های تسهیل سلامت است، حوزه ای است که هویت در آن ساخته می شود. مردم به طور جدی درگیر اکثر فعالیت های تفریحی هستند، مردان و زنان در هر سنی و با هر وضعیت اقتصادی از فعالیت های اوقات فراغت استفاده می کنند (زهريوندیان، بهستامی، نادارلو و صفانیا، ۲۰۱۷: ۹۰). فراغت در معنای عام خود، آن بخش از فعالیت های انسانی را در بر می گیرد که به طور دلخواه و آزادانه و فارغ از اجبار، در جهت تحقق خواست ها و آرمان های فردی و اجتماعی انجام می شود و هدف نهایی آن وصول به معنای حیات، احساس سعادت و بروز خلاقیت است (اکبری، حسینزاده و شیري، ۱۳۹۵: ۲۹). در تعریف اوقات فراغت چنین آمده است: "اوقات فراغت یعنی آن بخشی از زمان بیداری که انسان از تعهدات شغلی و کار مولد آزاد است و به طور دلخواه به استراحت و ترمیم قوا و رفع خستگی روحی و جسمی میپردازد. افراد از اصطلاح اوقات فراغت تحت تأثیر عوامل مختلف، برداشتهای متفاوت و تعاریف مختلفی داشته که این تعریفها از نظر اقتصادی، اجتماعی، فلسفی، تاریخی، تعلیم و تربیت یا فرهنگی بسیار متفاوت است. فراغت در زبان انگلیسی از Leisure Licere به معنای سهولت، آسانی، راحت، فراغت و آسایش گرفته شده است. مفهوم زمان فراغت در برابر درگیریها و کار روزمره که اغلب عامل خستگی است، به کار می‌رود و تعریف و تبیین آن به ایجاد شاخه‌های جدیدی از علوم اجتماعی با عنوان "جامعه شناسی اوقات فراغت" و "انسانشناسی اوقات فراغت" انجامیده است. اوقات فراغت و نحوه گذران آن یکی از شاخصهای اساسی سبک زندگی به شمار میرود (منتظرالحجه و شریفنژاد، ۱۳۹۵: ۱۸).

پارک ها، مجتمع های تفریحی، رفاهی و ... بخشی از مراکز اجتماعی و فضاهای باز شهری هستند که در اوقات فراغت مورد استفاده گروه های سنی مختلف به ویژه جوانان قرار می گیرند. بنابراین نقش بسزایی در سلامت جامعه دارند به طوری که بی توجهی و ناکارآمدی این فضاها معمولاً معضلی جدی برای شهر محسوب می شود (زهريوندیان و همکاران، ۲۰۱۷: ۹۰). افرادی که اوقات فراغت را که در پارک به صورت هفتگی سپری می کنند به عنوان پیش‌بینی‌کننده رضایت سلامتی خود گزارش‌دهی بازدیدکنندگان پارک در نظر می‌گیرد. مدت اقامت در پارک‌های شهری به عنوان بخشی از فعالیت‌های اوقات فراغت، تأثیر مثبتی بر کیفیت زندگی خود گزارش‌شده، یا شادی کاربران پارک دارد (شمس و کادو، ۲۰۲۱: ۱۷).

پیشینه پژوهش

شمس و کادو (۲۰۲۱) اهمیت رضایت از سلامتی با تأکید ویژه بر چگونگی گذراندن اوقات فراغت در ۴ پارک پاکستان را بررسی کردند. نتایج حاصل از تحلیل رگرسیون نشان می‌دهد که علاوه بر ویژگی‌های اجتماعی-اقتصادی مانند تحصیل کرده و ثروتمندتر بودن، میزان اوقات فراغت هر هفته در پارک نقش مثبت و مهمی در بهزیستی دارد. به طور خاص، رضایت از

سلامت رابطه بین میزان اوقات فراغت هفتگی صرف شده در پارک و رفاه ذهنی در بین بازدیدکنندگان پارک در منطقه مورد مطالعه را واسطه می‌کند.

عابد و همکاران (۲۰۲۳) مطالعه کردند مکان‌های تفریحی برای اوقات فراغت توسط افراد چگونه انتخاب می‌شود. آنها مشاهد کردند نوع و کیفیت فضاهای فراغتی از یک سو (جنبه‌های تفریحی و مکانی) و سبک زندگی فرد (ویژگی‌های فردی و فرهنگی در محیط جغرافیایی و اجتماعی) تحت تأثیر عامل زمان (دسترسی و... در دسترس بودن)، از سوی دیگر، در ترجیحات اوقات فراغت تأثیرگذار هستند. نتایج پژوهش نشان داد که ویژگی‌های فردی، جنسیت، سن و وضعیت تأهل با انتخاب نوع و مکان‌های تفریحی-تفریحی ارتباط معناداری دارد.

ژان و همکاران (۲۰۲۱) عوامل موثر بر بازدید و بازدید مجدد از پارک‌های شهری هانگژو، چین را بررسی کردند و گزارش کردند: مزایای جسمی و روحی و تجربیات مثبت قبلی عوامل اصلی انگیزه بازدید از پارک بودند. سن و فاصله تا نزدیکترین پارک از عوامل اصلی بازدید مجدد از پارک بودند و به ترتیب با دفعات بازدید همبستگی مثبت و منفی داشتند.

مرجانی بجستانی و همکاران (۱۴۰۰) تحقیقی تحت عنوان کارکردهای اجتماعی، روانی، فرهنگی و اقتصادی پارک‌های جنگلی کمر بند سبز جنوبی مشهد انجام دادند و نشان دادند خدمات و کارکردهای کمر بند سبز جنوبی مشهد، کارکرد روانی و جسمانی (اثر بر رفع تنش‌های عصبی، مکان مناسب برای خلوت‌گزینی، ایجاد آرامش درونی)، کارکرد اجتماعی (ارتقا فرهنگ شهروندی، فضایی برای فعالیت‌ها و پیوستگی‌های اجتماعی)، فرهنگی (ایجاد احساس لذت و زیبایی شناختی)، بعد اقتصادی (کاهش هزینه‌های درمان، ایجاد اشتغال، افزایش ارزش ملک و مکانی برای ورزش افراد کم درآمد) و همچنین ارتقا کارایی و عملکرد افراد می‌باشد و چنین نشان می‌دهد که دلیل اصلی این خدمات ارزنده راسکوت و آرامش حاکم بر فضای آن است که مکان مناسبی برای خلوت‌گزینی و دوری جستن از هرگونه شلوغی شهر است.

ژائو و همکاران (۲۰۲۱) به مطالعه موردی در میزان استفاده تفریحی از کمر بند سبز شانگهای، چین پرداختند. نتایج تحقیق نشان داد که عناصر داخلی (مساحت کل خارجی، مساحت آب و غیره) کمر بند سبز شانگهای با استفاده تفریحی آن همبستگی مثبت دارند. تأثیر عوامل خارجی بر استفاده تفریحی از کمر بند جنگلی بیرونی بی‌نتیجه بود (تعداد ایستگاه‌های مترو در فاکتورهای دسترسی همبستگی منفی داشت؛ تعداد امکانات فرهنگی و تعداد رستوران‌ها در امکانات خدماتی اطراف رابطه مثبت داشتند). این مطالعه همراه با "طرح جامع شهر شانگهای (۲۰۱۷-۲۰۳۵)"، مناطق بالقوه را برای تحول تفریحی کمر بند سبز شانگهای پیشنهاد می‌کند، یک مبنای نظری و عملی برای بهبود استفاده تفریحی از کمر بند سبز حفاظت از محیط زیست شهری ارائه می‌کند.

محسنی مقدم (۲۰۱۶) به تجزیه و تحلیل کمر بندهای سبز، به ویژه کمر بند سبز فرانکفورت پرداخت. وی بیان کرد در طرح کمر بند سبز موجود فضایی چند منظوره برای کمر بند سبز در یک منطقه طبیعی برای شهروندان در نظر گرفته شد. این فضا علاوه بر ارتقای سطح اکولوژیکی منطقه، آن را به مکانی برای سرگرمی و آموزش جامعه شهری تبدیل کرده است. یکی از مهمترین دستاوردهای این طرح، تمایز مناظر و حفظ گونه‌های مختلف زنده، اراضی کشاورزی و جنگلی اطراف شهر و ایجاد فعالیت‌های اجتماعی میانی برای حمایت از جامعه شهری فعال است.

فیتسیمون و همکاران (۲۰۱۲)، به ارزیابی برنامه ریزی استفاده از سرزمین در کمر بند سبز بر اساس مشخصات طبیعی و منافع ذینفعان پرداختند. این مطالعه به این نکته اشاره دارد که کمر بند سبز یک روش رایج برای مهار گسترش شهرها برای اهداف چندان به عنوان مثال کشاورزی، تفریح و تفرج و... می‌باشند با این حال برنامه ریزی کمر بند سبز فاقد یک رویکرد موثر است که بتواند ترکیب بندی ویژگی‌های زمین‌های طبیعی و متعدد را با منافع ذینفعان متنوع و معیارهای استفاده از زمین مورد بررسی قرار دهد.

روش پژوهش

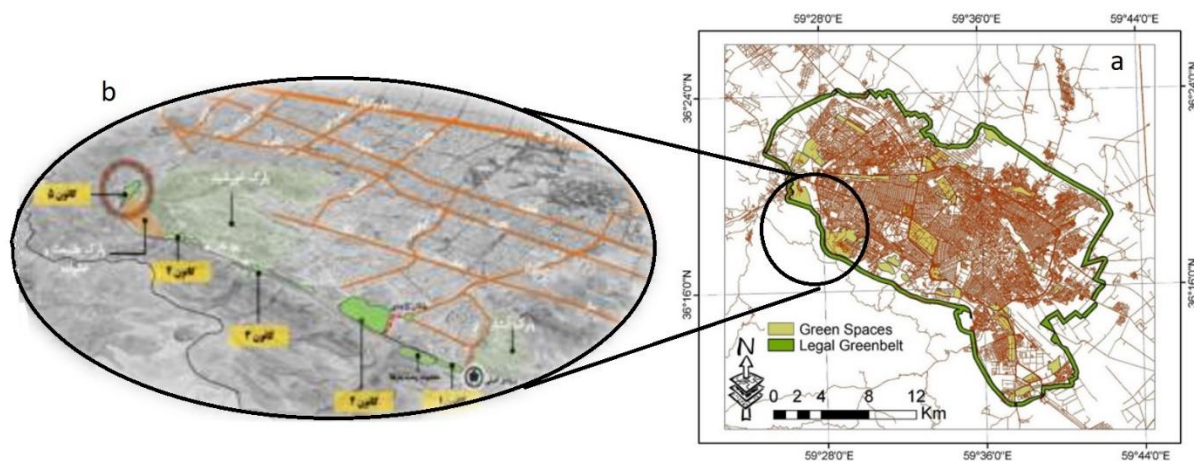
در این پژوهش از روش تحقیق توصیفی و پیمایشی استفاده می‌شود. جامعه‌ی آماری این بررسی کلیه شهروندان حاضر در کوه پارک مشهد در اسفند ۱۴۰۱ می‌باشند. حجم نمونه تعداد ۳۸۳ نفر و به صورت تصادفی و با استفاده از رابطه‌ی کوکران تعیین گردید.

ابزار گردآوری اطلاعات پرسشنامه محقق ساخته است که در دو بخش ویژگی‌های فردی و اوقات فراقت تنظیم شده گردید به شرح زیر می‌باشد. از آن جایی که پرسشنامه‌ها محقق ساخته می‌باشد جهت روایی صوری پرسشنامه و صحت و سقم سؤالات از نظرات استاد راهنما و کارشناسان مجرب استفاده شد و به منظور تعیین پایایی پرسشنامه از ضریب الفای کرونلاخ بهره گرفته شد که برابر ۰,۸۱۴ به دست آمد پس از اطمینان از نتایج به‌دست‌آمده، پرسشنامه در جامعه آماری پژوهش توزیع گردید. جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات از ضریب همبستگی پیرسون و نیز آزمون آماری تی بوسیله نرم افزار SPSS ver.22 استفاده شد.

معرفی محدوده مورد مطالعه

متن در شناخت قلمرو جغرافیایی کلان شهر مشهد این شهر به عنوان مرکز شهرستان مشهد با مساحت ۳۴۳۴۵ هکتار در شمال شرقی استان خراسان رضوی قرار دارد (آمارنامه شهرداری مشهد، ۱۴۰۰، ص.۶). شهر مشهد واقع در شمال شرقی ایران با نزدیک به ۳۰۰۰۰۰۰ جمعیت است. این مکان بین عرض شمالی از ۳۶ درجه و ۳۷ دقیقه تا ۳۶ درجه و ۵۸ دقیقه و طول شرقی از ۵۹ درجه و ۲۶ دقیقه تا ۵۹ درجه و ۴۴ دقیقه قرار دارد. از منظر طبیعی، این شهر دارای آب و هوای نیمه خشک حساسی است که میانگین دمای سالانه ۱۴ درجه سانتی گراد و بارش سالانه ۲۶۰ میلی متر بر اساس یک دوره زمانی بلند مدت ۱۹۶۶-۲۰۱۶ را تجربه می‌کند. تجزیه و تحلیل فضایی توپوگرافی شهری مبتنی بر GIS نشان می‌دهد که مقادیر میانگین ارتفاع بین ۹۰۰ تا ۱۴۰۰ متر از سطح دریا به ترتیب در شمال (نزدیک به رودخانه کشفروذ) و جنوب (بر روی ارتفاعات بینالود) متغیر است (کاردانی یزد و همکاران، ۲۰۱۹: ۲).

کوه پارک مشهد با مساحت بیش از ۲ میلیون مترمربع و طول ۵,۱ کیلومتر و طراحی ۵ کانون که در مقیاس شهر - فرا شهر به مثابه مفصل پیونددهنده بافت شهری و کرانه‌های طبیعی جنوب شهر مشهد و از نظر اکولوژیک پیونددهنده ارتفاعات جنوب، کوهسار و پارک خورشید است. هدف مهم این پارک و این پروژه استفاده بهتر مردم این منطقه از طبیعت است. کوه پارک به عنوان بستری پیاده محور، تفرجی و دوستدار محیط زیست و با هویت مستقل و متمایز در راستای ارتقای توسعه پایدار ایفای نقش میکند (حنایی، سیدالحسینی و خلیلی، ۱۴۰۱: ۸۶).

شکل ۱: الف) موقعیت کلی و موقعیت جغرافیایی منطقه مورد مطالعه و طرح کمربند سبز قانونی، (مأخذ: کاردیان یزد و همکاران، ۲۰۱۹: ۲)
 ب) نقشه هوایی و کانون‌های اصلی کوه پارک، (مأخذ: حنایی و همکاران، ۱۴۰۱: ۸۶)

تجزیه و تحلیل داده‌ها

شاخص‌های جمعیت‌شناختی (ویژگی‌های فردی)

در پرسشنامه تکمیل شده، اول به بیان آمار توصیفی پرسش‌شوندگان و در ادامه به آمار استنباطی استخراج شده می‌پردازیم.

جدول ۲: مشخصات ویژگی‌های کاربران در منطقه مورد مطالعه

سن	فراوانی	درصد	سطح تحصیلات	فراوانی	درصد
سن ۱۵ تا ۳۰	۱۶۶	۴۳/۲	زیر دیپلم	۸۰	۲۰/۸
سن ۳۰ تا ۴۰	۳۹	۱۰/۲	دیپلم	۸۷	۲۲/۷
سن ۴۰ تا ۵۰	۴۱	۱۰/۷	لیسانس	۱۱۶	۳۰/۲
سن ۵۰ تا ۶۰	۵۱	۱۳/۳	فوق لیسانس	۵۳	۱۳/۸
سن ۶۰ تا ۷۰	۵۵	۱۴/۳	دکتر	۴۸	۱۲/۵
شغل	فراوانی	درصد	تعداد عزیمت	فراوانی	درصد
محصل	۷۶	۱۹/۸	هر روز	۸۹	۲۳/۲
دانشجو	۱۱۶	۳۰/۲	هفته ای یکبار	۱۰۹	۲۸/۴
کارمند	۵۵	۱۴/۳	هفته ای دوبار	۹۸	۲۵/۵
خانه دار	۲۷	۷	هرماه یکبار	۵۴	۱۴/۱
بازنشسته	۵۸	۱۵/۱	فصلی یکبار	۱۹	۴/۹
سایر مشاغل	۵۲	۱۳/۵	سالی یکبار	۱۵	۳/۹
جنس	فراوانی	درصد	زمان حضور	فراوانی	درصد
مرد	۲۶۱	۶۸	صبح	۱۸۱	۴۷/۱

۱۰/۹	۴۲	ظهر	۳۲	۱۲۳	زن
۳۲	۱۲۳	عصر	درصد	فراوانی	محل زندگی
۹/۹	۳۸	شب	۶۷/۲	۲۵۸	بومی
درصد	فراوانی	نوع حضور	۱۶/۴	۶۳	غیر بومی
۱۷/۴	۶۷	انفرادی	۱۶/۴	۶۳	میهمان
۵۵/۲	۲۱۲	گروهی	۳۸۴	مجموع کل پاسخ دهندگان	
۲۷/۳	۱۰۵	خانوادگی			

طبق جدول (۲)، ۴۳/۲ درصد پاسخ دهندگان در محدوده سنی ۱۵ تا ۳۰ قرار، ۱۰/۲ درصد در محدوده سنی ۳۰ تا ۴۰ قرار، ۱۰/۷ درصد بین رده سنی ۴۰ تا ۵۰، ۱۳/۳ درصد بین رده سنی ۵۰ تا ۶۰ و ۱۴/۳ درصد بین رده سنی ۶۰ تا ۷۰ و ۸/۳ درصد دارای سن ۷۰ و بیشتر بوده اند. همچنین ۶۸ درصد پاسخ دهندگان مرد و ۳۲ درصد خانم بوده اند. بیشترین درصد پاسخ دهندگان به ترتیب دانشجو (۳۰/۲٪) و محصلین (۱۹/۸٪) بوده. همچنین ۶۷/۲٪ پاسخ دهندگان بومی و الباقی غیربومی و مهمان بودند. بیشترین تعداد بازدید مجدد از کوه پارک به ترتیب هفته ای یکبار (۲۸/۴٪) هفته ای دوبار (۲۵/۵٪) و روزانه (۲۳/۲٪) بوده. مطابق خروجی جدول (۲)، بیشترین زمان حضور بازدیدکنندگان در کوه پارک مربوط صبح (۴۷/۱٪) و عصر (۳۲٪) و کمترین مربوط شب (۹/۹٪) می باشد.

جدول ۳: هدف مراجعه بازدید کنندگان به کوه پارک، (ماخذ: نگارندگان)

درصد	فراوانی	هدف از مراجعه
۳۴/۴	۱۳۲	ایجاد آرامش و کاهش استرس
۳۲	۱۲۳	برقراری ارتباط و تعاملات اجتماعی
۹/۶	۳۷	افزایش ارتقای کیفیت زندگی
۱۲/۸	۴۹	پیاده روی و ورزش
۸/۱	۳۱	وقت گذرانی
۳/۱	۱۲	مطالعه
۱۰۰	۳۸۴	مجموع

مطابق جدول (۳)، ۳۴/۴ دلیل حضور پاسخ دهندگان در کوه پارک برای ایجاد آرامش و کاهش استرس، ۳۲ درصد برای برقراری ارتباط و تعاملات اجتماعی، ۹/۶ درصد برای افزایش ارتقای کیفیت زندگی، ۱۲/۸ درصد برای پیاده روی و ورزش، ۸/۱ درصد برای وقت گذرانی و ۳/۱ درصد برای مطالعه در کوه پارک می باشند.

جدول ۴: نسبت جنسیت بازدیدکنندگان از کوه پارک به محل زندگی و زمان حضور، (ماخذ: نگارندگان)

زمان حضور				محل زندگی			
شب	عصر	ظهر	صبح	مسافر	غیر بومی	بومی منطقه	جنسیت
۳۱٪	۶۹٪	۰٪	۰٪	۳۵٪	۰٪	۶۶٪	زن
۰٪	۱۵٪	۱۶٪	۶۹٪	۸٪	۲۴٪	۶۸٪	مرد

جدول ۵: نسبت جنسیت بازدیدکنندگان از کوه پارک به نوع حضور و دلیل حضور، (ماخذ: نگارندگان)

دلیل حضور						نوع حضور			
مطالعه	وقت گذرانی	پیاپی روی	ارتقا زندگی	تعاملات	آرامش	خانواده	گروهی	انفرادی	جنسیت
زن	٪۰	٪۴۰	٪۳۰	٪۳۰	٪۰	٪۸۵	٪۱۵	٪۰	
مرد	٪۵	٪۰	٪۰	٪۳۳	٪۵۰	٪۰	٪۷۴	٪۲۶	

مطابق جداول (۵ و ۴)، بیشتر زنان بازدید کننده از کوه پارک بومی (۶۶٪) و بیشترین زمان حضور آنها عصر (۶۹٪) می‌باشد. همچنین بیشتر زنان به صورت خانوادگی (۸۵٪) و برای تعاملات اجتماعی (۳۰٪)، ارتقاء سطح زندگی (۳۰٪) و پیاپی روی (۴۰٪) به کوه پارک مراجعه می‌کنند.

مطابق خروجی جداول (۵ و ۴) ۶۸ درصد مردان بازدید کننده از کوه پارک بومی بوده و بیشترین زمان حضور آنها صبح (۶۹٪) می‌باشد. بیشتر مردان به صورت گروهی (۷۴٪) به کوه پارک مراجعه نموده و بیشترین دلیل حضور مردان ایجاد آرامش (۵۰٪) و تعاملات اجتماعی (۳۳٪) می‌باشد.

جدول ۶: نسبت نوع شغل بازدیدکنندگان از کوه پارک به نوع حضور و دلیل حضور، (ماخذ: نگارندگان)

دلیل حضور						نوع حضور			
مطالعه	وقت گذرانی	پیاپی روی	ارتقا زندگی	تعاملات	آرامش	خانواده	گروهی	انفرادی	شغل
محصل	٪۱۳	٪۰	٪۰	٪۰	٪۸۷	٪۰	٪۱۲	٪۸۸	
دانشجو	٪۱	٪۰	٪۲۲	٪۰	٪۵۰	٪۲۲	٪۷۹	٪۰	
کارمند	٪۰	٪۰	٪۱۳	٪۷۳	٪۱۵	٪۱۳	٪۸۷	٪۰	
خانه دار	٪۰	٪۰	٪۰	٪۱۰۰	٪۰	٪۰	٪۱۰۰	٪۰	
بازنشسته	٪۰	٪۳	٪۷	٪۹۰	٪۰	٪۳۶	٪۶۴	٪۰	
سایر	٪۰	٪۹۰	٪۲	٪۸	٪۰	٪۱۰۰	٪۰	٪۰	

مطابق جدول (۶)، ۸۸ درصد محصلین به صورت انفرادی با دلیل ایجاد آرامش و کاهش استرس (۸۷٪) به کوه پارک مراجعه کرده اند. ۷۹ درصد دانشجویان نیز دلیل حضور در کوه پارک ایجاد آرامش و کاهش استرس اعلام کردند. بیشترین نوع حضور دانشجویان (۷۹٪)، کارمندان (۸۷٪)، خانه دارها (۱۰۰٪) و بازنشسته ها (۶۴٪) به صورت گروهی بوده و بیشترین دلیل حضور کارمندان (۷۳٪)، خانه دارها (۱۰۰٪) و بازنشسته ها (۹۰٪) جهت برقراری ارتباط و تعاملات اجتماعی بوده است.

آزمون تی تک نمونه ای و همبستگی متغیرهای پژوهش

جهت بررسی تمایل شهروندان به استفاده از کوه پارک جهت گذران اوقات فراغت از آزمون تی تک نمونه ای استفاده شد و همچنین همبستگی متغیرهای پژوهش نیز مورد بررسی قرار گرفت که به شرح زیر می‌باشد:

جدول ۷: آمار تک نمونه ای، (ماخذ: نگارندگان)

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
اوقات فراغت	۳۸۴	۵۴/۶۶۹	۱۰/۲۸۷	۰/۵۲۴۹۸

جدول ۸: آزمون تی تک نمونه ای، (ماخذ: نگارندگان)

	Test Value = 42					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
اوقات فراغت	۲۴/۱۳۳	۳۸۳	۰/۰۰۰	۱۲/۶۶۹۲۷	۱۱/۶۳۷۱	۱۳/۷۰۱۵

میزان تمایل شهروندان به استفاده از کمربندسبز به منظور گذراندن اوقات فراغت در کوه پارک مشهد برابر ۵۴/۶۷ است و بالاتر از حد متوسط ۴۲ است و به معنی تمایل شهروندان می‌باشد.

جهت بررسی رد یا تایید سوال تحقیق، طبق نتایج آزمون تی، سطح معنی دار کمتر از ۰/۰۵ است و آماره t مثبت است و سوال پژوهش تایید شد.

جدول ۹: آزمون همبستگی پیرسون ویژگی های فردی شهروندان و استفاده از کمربند سبز کوه پارک ، (ماخذ: نگارندگان)

		اوقات فراغت	سن	جنسیت	شغل	محل زندگی	تحصیلات	نوع حضور	دلیل حضور	زمان حضور	تعداد عزیمت
اوقات فراغت	ضریب همبستگی	۱	-۰/۰۵۸	-۰/۰۵۶	-۰/۰۸۹	-۰/۰۱۱*	-۰/۱۰۷*	-۰/۱۲۷*	-۰/۱۴۴*	۰/۰۲۷	-۰/۰۲۱
	درجه معناداری		۰/۲۵۳	۰/۲۷۳	۰/۰۸۰	۰/۸۲۲	۰/۰۳۵	۰/۰۱۳	۰/۰۰۵	۰/۵۹۵	۰/۶۸۱
	تعداد	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴
جنسیت	ضریب همبستگی		۱	۰/۱۰۸*	۰/۵۶۵*	۰/۸۱۶**	۰/۸۶۸**	۰/۲۳۶**	۰/۰۲۴	۰/۱۸۱*	۰/۱۷۵**
	درجه معناداری			۰/۰۳۵	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۶۳۶	۰/۰۰۰	۰/۰۰۱
	تعداد		۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴
شغل	ضریب همبستگی			۱	۰/۶۴۴*	۰/۱۷۲**	۰/۳۴۷**	۰/۷۸۳**	۰/۳۴۸**	۰/۷۸۴*	۰/۷۸۱**
	درجه معناداری				۰/۰۰۰	۰/۰۰۱	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
	تعداد			۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴
محل زندگی	ضریب همبستگی				۱	۰/۵۳۹**	۰/۷۲۱**	۰/۶۹۳**	۰/۲۸۹**	۰/۵۶۵*	۰/۶۲۵**
	درجه معناداری					۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
	تعداد				۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴
محل زندگی	ضریب همبستگی					۱	۰/۷۱۴**	۰/۱۵۲**	-۰/۰۸۴	۰/۲۹۶*	۰/۱۷۳**
	درجه معناداری						۰/۰۰۰	۰/۰۰۳	۰/۱۰۱	۰/۰۰۰	۰/۰۰۱

	تعداد					۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴
تحصیلات	ضریب همبستگی						۱	۰/۴۹۸**	۰/۱۷۸**	۰/۳۴۴* *	۰/۳۵۹**
	درجه معناداری							۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
	تعداد						۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴
نوع حضور	ضریب همبستگی							۱	۰/۵۰۴**	۰/۷۴۰* *	۰/۸۵۰**
	درجه معناداری								۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
	تعداد							۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴
دین	ضریب همبستگی								۱	۰/۲۵۳* *	۰/۳۵۴**
	درجه معناداری									۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
	تعداد								۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴
زمان حضور	ضریب همبستگی									۱	۰/۹۲۱**
	درجه معناداری										۰/۰۰۰
	تعداد									۳۸۴	۳۸۴
پایه درآمد	ضریب همبستگی										۱
	درجه معناداری										
	تعداد										۳۸۴

طبق نتایج حاصل از جدول (۹)، همبستگی بین متغیر تحصیلات و تمایل استفاده از کمربند سبز کوه پارک در گذراندن اوقات فراغت ۰/۱۰۷- و سطح معناداری ۰/۰۳۵ است و در نتیجه بین دو تحصیلات و استفاده از کمربند سبز کوه پارک در گذراندن اوقات فراغت همبستگی منفی وجود دارد. بین شغل، سن، جنسیت و محل زندگی با استفاده از کمربند سبز کوه پارک در گذراندن اوقات فراغت همبستگی معنی داری وجود ندارد. همچنین بین نوع حضور (۰/۱۲۷-) و دلیل حضور (۰/۱۴۴-) با تمایل استفاده از کمربند سبز کوه پارک در گذراندن اوقات فراغت همبستگی منفی و معنی داری وجود دارد که باتوجه به جدول ۳ بیشترین نوع حضور به صورت گروهی و بیشترین دلیل حضور ایجاد آرامش و همچنین تعاملات اجتماعی در کوه پارک می باشد. در نتیجه بیشتر همبستگی اوقات فراغت با مولفه ایجاد آرامش و کمترین با مولفه مطالعه می باشد. دیگر نتایج جدول (۹) نشان می‌دهد بین تمامی متغیرهای پژوهش شامل سن، جنسیت، شغل، محل زندگی، تحصیلات، نوع حضور، دلیل حضور، زمان حضور و تعداد عزیمت همبستگی مثبت و معنی دار وجود دارد و فقط بین محل زندگی و دلیل حضور همبستگی معنی داری وجود ندارد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

با گسترش مستمر زمین‌های ساخت و ساز شهری، کمربندهای سبز با هدف حفاظت از محیط زیست، عملکرد پایدار و موثر خدمات اکوسیستم منطقه‌ای را تضمین کرده است. در عین حال، انتظار می‌رود این کمربندهای سبز اکولوژیکی با توسعه شهرها، پتانسیل خدمات مرکب خود را توسعه دهند. به منظور پاسخگویی به تقاضای روزافزون ساکنان شهری برای استفاده تفریحی از فضای سبز شهری، کارکرد اصلی کمربندهای سبز اکولوژیکی از صرفاً اکولوژیکی به ترکیبی از اکولوژیکی و تفریحی تبدیل شده است.

در این پژوهش تاثیر ویژگیهای فردی جهت استفاده شهروندان از کوه پارک جهت گذراندن اوقات فراغت و همچنین دلیل مورد بررسی قرار گرفت. نتایج نشان داد میزان تمایل شهروندان به استفاده از کمربندسبز به منظور گذراندن اوقات فراغت در کوه پارک مشهد بالاتر از حد متوسط است و به معنی تمایل شهروندان می‌باشد. مرجانی و همکاران (۱۴۰۱) کوه پارک مشهد را به عنوان محیطی جهت گذراندن اوقات فراغت معرفی کردند. ژائو و همکاران (۲۰۲۱) و محسنی مقدم (۲۰۱۶) تمایل شهروندان جهت گذراندن اوقات فراغت در کمربندهای سبز را بیان کردند.

طبق نتایج بین ویژگی‌های فردی (جنسیت، شغل، سن) شهروندان و استفاده از کمربند سبز کوه پارک در گذراندن اوقات فراغت رابطه معنی داری وجود ندارد. نتایج تحقیق با نتایج تحقیق عابد و همکاران (۲۰۲۳)، احمدی فر و میرافضل (۱۴۰۰) و ابراهیمی (۱۳۹۰) همسو نمی‌باشد. زمینه تفاوت‌های جنسیتی در اوقات فراغت به نظریه‌های تقریباً همگنی در جوامع متفاوت برمیخوریم که عمدتاً ناظر بر جامع‌پذیری متفاوت زنان و مردان، تفاوت در محدودیتهای اجتماعی و تقلیدات ایشان، مسئولیت‌بالاتر زنان در امور خانه و نگهداری از فرزندان، غلبه فرهنگ مردسالاری و تسل ایشان بر اوقات فراغت و ایجاد محدودیت از طرف ایشان می‌باشد (احمدی فر و میرافضل، ۱۴۰۰: ۵۳). عابد (۲۰۲۳) بیان میکند جنسیت، سن و وضعیت تأهل با انتخاب نوع و مکان‌های تفریحی-تفریحی ارتباط معناداری دارد (عابد و همکاران، ۲۰۲۳: ۲۵).

در این تحقیق مشاهده شد بیشترین افراد حاضر در کوه پارک زیر ۳۰ سال (۴۳٪) و بالای ۵۰ سال (۲۷،۶٪) است. نوع رابطه‌ی بین سن و انواع اوقات فراغت منفی است. به عبارتی، هر چه سن افراد بالاتر می‌رود، از میزان اوقات فراغت آنان کاسته می‌شود (ابراهیمی و همکاران، ۱۳۹۰: ۸۹). از طرفی افرادی که تمایل به بازدید مجدد از پارک‌ها دارند، شهروندان مسن‌تر، کسانی هستند که زمان آزاد بیشتری در روزهای هفته دارند (عابد و همکاران، ۲۰۲۳: ۱۰).

بین تحصیلات با گذراندن اوقات فراغت همبستگی منفی و معنی داری وجود دارد. این نتایج با نتایج پژوهش احمدی فر و میرافضل (۱۴۰۰) و ابراهیمی (۱۳۹۰) همسو می‌باشد. هر چه بر میزان تحصیلات افراد افزوده شود، میزان اوقات فراغت افراد نیز بیشتر می‌شود و از طرفی افراد با تحصیلات بالاتر بیشتر به اوقات فراغت غیر فعال می‌پردازند. مثل تماشای تلویزیون مطالعه آزاد استفاده از اینترنت و غیره زیرا افراد با تحصیلات دانشگاهی به ضرورت افزایش سطح آگاهی و به دلیل حضور در محیط‌های آموزشی به فراغت‌هایی که جنبه آموزشی و یادگیری دارند بیشتر می‌پردازند. همان‌طور که تورکیل‌دسن عنوان میکند نوع تحصیلات و طول مدت تحصیل در ارتباطی تنگاتنگ با محیط، رشد، طبقه، شغل درآمد و دیگر عوامل تأثیرگذار بر فراغت هستند همه این عوامل در میزان مشارکت بالاتر افراد نقش دارند تحصیلات تا حدی نیز میتواند بر نوع فراغت انتخاب شده تأثیر بگذارد (ابراهیمی و همکاران، ۱۳۹۰: ۹۳).

با توجه به نتایج جدول ۲، ۵۵،۲ درصد بازدیدکنندگان به صورت گروهی به کوه پارک مراجعه کرده‌اند. با نتایج کریمیان و همکاران (۱۳۹۲) همسو می‌باشد. کریمیان (۱۳۹۲) بیان میکند شرکت فرد در فعالیتهای گروهی و عضویت در آنها شرایطی را فراهم می‌سازد تا فرد با تعامل و برقراری ارتباط با سایر افراد و احساس تعلق به گروه، منافع و مصالح جمع را محترم بشمارد. این چنین فعالیتهای میتواند باعث افزایش سطح سرمایه اجتماعی و مولفه‌های آن نظیر، هنجارهای اجتماعی

و مشارکت افراد گردد (کریمیان و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۱۶۷). فعالیت‌های گروهی اوقات فراغت می‌تواند به طور معنی داری منجر به کاهش احساس تنهایی و افزایش سلامت عمومی شود (ایزدی و همکاران، ۱۳۹۸: ۸۶۸).

بر اساس نتایج جدول ۹، بین دلیل حضور با تمایل استفاده از کمربند سبز کوه پارک در گذراندن اوقات فراغت همبستگی منفی و معنی داری (۰/۱۴۴-) وجود دارد و بر اساس نتایج جدول ۳، بیشترین دلیل حضور شهروندان در کوه پارک ایجاد آرامش و کاهش استرس (۳۴/۲٪) و برقراری ارتباط و تعاملات اجتماعی (۳۲٪) می‌باشد که بیشترین همبستگی با تمایل به گذراندن اوقات فراغت در کوه پارک دارد. نتایج کاهش استرس با تحقیقات ژائو (۲۰۲۲)، ابدول عزیز (۲۰۲۱)، حمید و بابامیری (۱۳۹۱)، و نتایج افزایش تعاملات اجتماعی با تحقیقات آرام (۱۳۹۵)، پاک نهاد (۱۳۹۶) همسو می‌باشد. در پارک‌های شهری تجربه نزدیکی طبیعت به محل زندگی، کاهش استرس استفاده کنندگان، افزایش فعالیت‌های فیزیکی، بهبود روحیه افراد مصاحبت با دوستان و همچنین برقراری تعاملات اجتماعی میان افراد رخ میدهد (پاکنهاد و پژوهانفر، ۱۳۹۶: ۱۸۳). فضاهای سبز حتی در مقیاس فضاهای کوچک در بین محلات شهری، به عنوان یک فضای مشترک میتواند عاملی برای تجمع و ارتباط همسایگان به خصوص برای زنان و افراد سالمند ساکن محلات، محسوب گردد (آرام و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۳۹). بازدیدهای کوتاه مدت از پارک‌های شهری به طور قطعی بر کاهش استرس در مقایسه با یک مرکز شهر ساخته شده تأثیر می‌گذارد. (ابدول عزیز و همکاران، ۲۰۲۱: ۱) طبق نظریه بهبود استرس ال ریچ، کاهش استرس از واکنش‌های عاطفی و زیبایی شناختی نسبت به محیط ایجاد میشود و مناظر طبیعی پاسخ‌های عاطفی مثبت را گسترش و استرس را کاهش میدهند. این در حالی است که محیط‌های ساختمانی بهبود استرس را به تأخیر می‌اندازند.

هارتیک و همکاران (۲۰۰۹) کاهش استرس را در نتیجه مواجهه با طبیعت و زندگی در فضای سبز گزارش کرده اند. همچنین طبق نظریه ترمیم توجه نیز تأثیر طبیعت به جبران و بهبود منابع روانشناختی، فیزیولوژیکی و اجتماعی منجر میشود (حمید و بابامیری، ۱۳۹۱: ۳۱۴). در واقع، فضای سبز بستر مناسبی برای اوقات فراغت و استراحت و تعاملات اجتماعی میباشد که در کنار سایر فضاهای شهری سبب افزایش سلامت جسمی و روانی شهروندان می‌گردد.

حنایی و همکاران (۱۴۰۱) گزارش کردند که در بین سه مؤلفه اصلی برای کوه پارک مشهد یعنی پایداری زیست محیطی، اجتماعی - اقتصادی و کالبدی - عملکردی بیشترین امتیاز مربوط به پایداری زیست محیطی و کمترین امتیاز مربوط به پایداری اجتماعی - اقتصادی است (حنایی و همکاران، ۱۴۰۱: ۹۱). در حالیکه مطابق خروجی جدول ۳ و ۹ بیشترین دلیل حضور شهروندان برای حضور در کوه پارک مولفه اجتماعی میباشد. این مساله باید در تصمیمات برنامه ریزان شهری مورد توجه قرار گیرد.

نکته مهم این است که بررسی کارکردهای اجتماعی پارکها نشان میدهد که این فضاها در نقاط شهری علاوه بر این که دارای نتایج و آثار مطلوب اجتماعی میباشد، در برخی موارد نتایج و آثار نامطلوب اجتماعی را به همراه دارد. کارکردهای اجتماعی مطلوب پارکها را می‌توان گذران اوقات فراغت، افزایش شکل گیری نهادهای مشارکتی، افزایش تعامل و همکاری، مصاحبت با دوستان و ارتقاء بهداشت روانی و جسمی دانست.

منابع و مأخذ

آرام، فرشید، قرائی، فریبا. و حبیبی، میترا. ۱۳۹۶. بررسی نقش فضای سبز بر حضور ساکنین و افزایش تعاملات اجتماعی در محله های دارای بازار دوره های (نمونه موردی: بازارهای روز شهر همدان). نشریه علمی - پژوهشی انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران، شماره ۱۳، ص ۱۳۵-۱۴۶.

ابراهیمی، قربانعلی، نادر، رازقی. و مسلمی پطرودی، رقیه. ۱۳۹۰. اوقات فراغت و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن: (مطالعه‌ی موردی افراد ۱۵-۶۴ ساله‌ی شهرستان جویبار). جامعه‌شناسی کاربردی، سال بیست و دوم، شماره ۴ (۴۴)، ص ۷۱-۹۸.

احمدی فر، نرگس. و میرافضل، سید بهفر. ۱۴۰۰. تحلیل تطبیقی از تفاوت‌های فضایی گذران اوقات فراغت در مناطق کلانشهر تهران نمونه موردی: منطقه ۱۹ و ۲۲. فصلنامه گردشگری شهری، دوره ۸، شماره ۴، ص ۴۳-۵۷.

اکبری، طیب، حسینزاده، جعفر. و شیر، اردشیر. ۱۳۹۵. بررسی مطلوبیت فضاهای گذران اوقات فراغت شهروندان ایلام (مطالعه موردی: فضاهای سبز شهری). فرهنگ ایلام، دوره ۱۷، شماره ۵۳ و ۵۴، ص ۲۵-۳۹.

ایزدی، رحیم، کاظمی، مجید. و عبدلی، فاطمه. ۱۳۹۸. اثربخشی مشارکت در فعالیتهای گروهی اوقات فراغت بر احساس تنهایی و سلامت عمومی زنان سالمند بیه: یکمطالعه کارآزمایی بالینی. مجله دانشگاه علوم پزشکی رفسنجان، دوره ۱۸، ص ۸۶۱-۸۷۴.

پاکنهاد، حدیثه. و پژوهانفر، مهدیه. ۱۳۹۶. بهبود الگوهای کیفیت فضایی پارکهای شهری به منظور افزایش تعاملات اجتماعی شهروندان. نمونه موردی: پارکهای شهر گرگان. آمایش جغرافیایی فضا، فصلنامه علمی- پژوهشی دانشگاه گلستان، سال هفتم، شماره مسلسل بیست و ششم، ص ۱۸۳-۱۹۸.

حمید، نجمه. و بابامیری، محمد. ۱۳۹۱. بررسی رابطه فضای سبز با سلامت روان. ارمان دانش، مجله علمی پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی یاسوج، دوره ۱۷، شماره ۴، ص ۳۰۹-۳۱۶.

حنایی تکتیم. سید الحسینی، مسلم. و خلیلی، الناز. ۱۴۰۱. اولویت بندی مولفه های توسعه پایدار در برنامه ریزی پارک های اکولوژی نمونه موردی (کوه پارک مشهد). پایداری، توسعه و محیط زیست، دوره سوم، شماره ۱. ص ۹۴-۷۹.

رحیمی ساردو، مجید. ۱۳۹۹. فضای سبز شهری و نقش آن در زندگی مردم. پژوهشنامه اورمزد، شماره ۵۱ (ب)، ص ۲۳۸-۲۴۸.

رضاطلب، ابوالفضل و جراحی، رضا، ۱۴۰۱، شناسایی و ارزیابی عوامل مؤثر بر امنیت بوستان های شهری؛ نمونه موردی: بوستان های شهر مشهد، مطالعات طراحی شهری و پژوهش های شهری، دوره: ۵، شماره: ۲۰، ص ۱۰۷-۱۲۰.

رضایی خرمآبادی، حجت، فاطمی، مهران. و طالبی، محمد صادق، ۱۳۹۸، رابطه ی امنیت و اوقات فراغت در فضاهای سبز شهری ارزیابی (نمونه ی موردی :پارکهای ناحیه ای شهر یزد)، برنامه ریزی و آمایش فضا، دوره ۲۳، شماره ۴، ص ۸۷-۱۲۱.

عنابستانی، علی اکبر. و موسوی نقلی، فاطمه سادات (۱۴۰۱). تحلیل پیشرانهای اثرگذار بر پراکنش فضاهای سبز شهری با تکیه بر رهیافت عدالت محیط زیستی با رویکرد آینده پژوهی (مطالعه موردی: شهر اصفهان). اقتصاد و برنامه ریزی شهری. جلد ۱۴، شماره ۳، ۱۳۲-۱۴۷.

کریمیان، جهانگیر، آقا حسینی، تقی،، شکرچی زاده، پیوش، شریفیانا، مرضیه. موسوی نافچی، سید مرتضی. ۱۳۹۲. و بررسی نقش اوقات فراغت مبتنی بر فعالیتهای بدنی بر سرمایه اجتماعی (هنجارهای اجتماعی، مشارکت) اعضای هیأت علمی دانشگاه علوم پزشکی اصفهان. مجله تحقیقات نظام سلامت، سال نهم، شماره یازدهم، ص ۱۱۶۷-۱۱۷۷.

مرجانی بجستانی، سید مرتضی،، ساقی، بهروز،، میجانی، سجاد و فروهرنیا، مصطفی، ۱۴۰۱، مروری بر ظرفیت ها و چالش های توسعه اقتصادی حاصل ازگردشگری در پارک های جنگلی کمربند سبز جنوبی مشهد، هشتمین کنفرانس بین المللی مهندسی محیط زیست و منابع طبیعی، تهران.

مرجانی بجستانی، سیدمرتضی، میجانی، سجاد، ساقی، بهروز، فروهرنیا، مصطفی، محمدپور، مهدی و ضمیری، هادی، ۱۴۰۰، کارکردهای اجتماعی، روانی، فرهنگی و اقتصادی پارکهای جنگلی کمربند سبز جنوبی مشهد، یازدهمین همایش سراسری کشاورزی و منابع طبیعی پایدار، تهران.

معاونت برنامه ریزی و توسعه سرمایه انسانی شهرداری مشهد، دفتر آمار، پژوهش و مطالعات راهبردی (۱۴۰۰). آمارنامه

شهر مشهد.

منتظرالحجه، مهدی و شریفنژاد، مجتبی ۱۳۹۵، عوامل مؤثر بر دیدگاه استفاده‌کنندگان از کیفیت محیطی فضاهای

فراغتی عمومی مطالعه موردی: پارکهای شهر یزد، مطالعات شهری، شماره بیستم، ص ۱۷-۲۸.

Abed, Farid., Ghalambor Dezfooly, Rama. and Pourjohari, Amir Hossein. 2023. People how Preference Places for Leisure and Recreation (Case Study: Tehran, District 2). International Journal of Architecture and Urban Development. Vol. 13, No.1, P. 25-36 .

Abdul Aziz, Nor Akmar., Shian, Lee Yee., Daniel Mohamed Mokhtar, Mohamed., Laxshmy Raman, Thivya., Hanisdah Saikim, Fiffy., Chen, Wendy. and Mohd Nordin, Nordiana. 2021. Effectiveness of urban green space on undergraduates' stress relief in tropical city: A field experiment in Kuala Lumpur , Urban Forestry & Urban Greening, Vol. 63, pp.1-9.

Fitzsimons, Johan., J. Pearson, Craig., Lawson, Christopher. And J. Hill, Michael. (2012) Evaluation of land use planning in the green belt based on natural features and interests of stakeholders. Journal of Environmental Psychology. Vol. 35. pp. 318-322

Kardani-Yazd, Neda., Kardani-Yazd, Nadia. and Mansouri Daneshvar , Mohammad Reza. 2019 . Strategic spatial analysis of urban greenbelt plans in Mashhad city, Iran. Environmental Systems Research . Vol.8, No.1, pp 1-13.

Mohseni Moghadam, Maryam. 2016. Green Belt, a Local Approach For Environmental Challenges Frankfurt Green Belt. Manzar .Vol. 8, No37, pp 52-59.

Shams, Khadija and Kadow, Alexander. 2021. Leisure-time and subjective well-being among park visitors in urban Pakistan: the mediating role of health satisfaction. SN Soc Sci, 1:149, pp.1-20.

Zhan, Peng., Hu, Guang., Han, Ruilian and Kang, Yu. 2021. Factors Influencing the Visitation and Revisitation of Urban Parks: A Case Study from Hangzhou, China . Sustainability . Vol.13, pp. 1-12. 10

Zhao, Song. and Patuano, Agnès. 2022. International Chinese Students in the UK: Association between Use of Green Spaces and Lower Stress Levels. Sustainability, Vol.14, pp.1-23.

Zhao, Weiqi., Wang, Yun., Chen, Dan., Wang, Ling and Tang, Xiaomin. 2021. Exploring the Influencing Factors of the Recreational Utilization and Evaluation of Urban Ecological Protection Green Belts for Urban Renewal: A Case Study in Shanghai . International Journal of Environmental Research and Public Health . Vol.18, pp.1-18.

Zohrevandian, Karim., Bastami, Ali., Naderlu, Hossein. And Safania, Ali Mohammad. 2017. The Role of Environmental Features of Parks in Activation of Recreational Activities in Leisure Time. Annals of Applied Sport Science, vol. 5, no. Special Issue, pp. 89-95.

JOURNAL OF SUSTAINABLE REGIONAL & URBAN DEVELOPMENT STUDIES JSRUDS

ISSN: 2783-0764

Volume 4, Issue 2 - Serial Number 12, Summer 2023

Contents	Page
Analyzing approaches to reviving lost urban spaces (case study: Mehranroud riverside space in Tabriz city) Morteza Mir Gholami; Hamed Beyti; Majid Seyfoori.....	1-16
Measuring and evaluating the results of smart city projects in different countries and extracting superior models in order to improve the performance of future projects Arash Saghafi Asl; Sevil Majidzadeh; Nastaran Tekei.....	17-32
Evaluating the effects of implementation of rural Detailed plan and its role in rural development(case example: villages of Kermanshah) amirali zolfaghari; Sareh Rezaie Es haghvandi.....	33-51
Culture recreating the historical context with emphasis on attracting tourists (Case Study: Khaghani Street,Tabriz) Mohammad taghi Pirbabaei; Farnoosh Bahaloo.....	52-73
Comparative analysis of good urban governance (case study of regions 4 and 5 of Ahvaz city) Nassim Esapour; Mohammad Rajabi; Sima Karimi Motlagh.....	74-90
The effect of some individual characteristics on the willingness of citizens to use the green belt in order to spend leisure time in Mashhad Park Mountain Kiana Asadolahzadeh; Jalal Mahmoudi; Abolfa.....	91- 106

In the Name of Allah

JOURNAL OF SUSTAINABLE REGIONAL & URBAN DEVELOPMENT STUDIES

JSRUDS

Volume 4, Issue 2 - Serial Number 12, Summer 2023

License Holder: Dr. Saeed Maleki

General Director: Dr. Karim Hosseinzadeh Dalir

Editor-in-Chief: Dr. Saeed Maleki

Editorial Board

Dr. Karim Hosseinzadeh Dalir, Department of Geography & Urban Planning, University of Tabriz

Dr. Saeed Maleki, Department of Geography & Urban Planning, Shahid Chamran University of Ahvaz

Dr. Ahmad Poorahmad, Department of Geography & Urban Planning, University of Tehran

Dr. Sedigheh Lotfi, Department of Geography & Urban Planning, Mazandaran University

Dr. Issa Ebrahimzadeh, Department of Geography & Urban Planning, Sistan and Baluchestan University

Dr. Hamidreza Warsi, Department of Geography & Urban Planning, University of Isfahan

Dr. Rasoul Ghorbani, Department of Geography & Urban Planning, University of Tabriz

Dr. Hossein Nazmfar, Department of Geography & Urban Planning, Mohaghegh Ardabili University

Dr. Masoud Safaeipour, Department of Geography & Urban Planning, Shahid Chamran University of Ahvaz

Dr. Nahid Sajjadian, Department of Geography & Urban Planning, Shahid Chamran University of Ahvaz

Dr. Mohammad Ali Firoozi, Department of Geography & Urban Planning, Shahid Chamran University of Ahvaz

Dr. Yarmohammad Ghasemi, Department of Social Sciences, Ilam University

Dr. Mohammad Hossein Saraei, Department of Geography & Urban Planning, Yazd University

International Advisory Board

Saied Pirasteh, Geography and Environmental Management Waterloo Institute for Disaster Management, University of Waterloo, Canada

Soheil Sabri Centre for Spatial Data Infrastructures & Land Administration in the University of Melbourne
Melbourne Centre for Spatial Data Infrastructures & Land Administration in the University of Melbourne

Persian Editor: Dr. Mokhtar Ebrahimi, Department of Persian Language & Literature, Shahid Chamran University of Ahvaz, Iran

English Language Editor: Maryam Ebrahimi, language & English literature MA

Manager: Dr. Elyas Mavedat

Executive Director: Dr. Mahnaz Hoseini Seyah Goli

Page Designer: Fahimeh Fadi Jazi

Publisher: Dr. Saeed Maleki (Private)

Address: Islamic Republic of Iran, Ilam Province, Ilam, Pasdaran St., Shahid Chamran St., Shahid Chamran cul-de-sac. Postal Code 48484-69316

Online ISSN: 0764-2783

Tel: +98 9188424415 +98 84 33350924

E-mail:

srdsjournal@gmail.com/sustainableregionaldevelopmentstudiesjournal@gmail.com

http://srds.ir

Sustainable Urban & Regional Development Studies

Volume 4, Issue 2 - Serial Number 12, Summer 2023

ISSN: 2783-0764

- Analyzing approaches to reviving lost urban spaces (case study: Mehranroud riverside space in Tabriz city)**
Morteza Mir Gholami; Hamed Beyti; Majid Seyfoori..... 1-16
- Measuring and evaluating the results of smart city projects in different countries and extracting superior models in order to improve the performance of future projects**
Arash Saghafi Asl; Sevil Majidzadeh; Nastaran Tekei..... 17-32
- Evaluating the effects of implementation of rural Detailed plan and its role in rural development(case example: villages of Kermanshah)**
amirali zolfaghari; Sareh Rezaie Es haghvandi.....33-51
- Culture recreating the historical context with emphasis on attracting tourists (Case Study: Khaghani Street,Tabriz)**
Mohammad taghi Pirbabaei; Farnoosh Bahaloo.....52-73
- Comparative analysis of good urban governance (case study of regions 4 and 5 of Ahvaz city)**
Nassim Esapour; Mohammad Rajabi; Sima Karimi Motlagh..... 74-90
- The effect of some individual characteristics on the willingness of citizens to use the green belt in order to spend leisure time in Mashhad Park Mountain**
Kiana Asadolahzadeh; Jalal Mahmoudi; Abolf.....91- 106

<http://www.srds.ir/>

E-mail:srdsjournal@gmail.com